

WYDAWNICTWA INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO

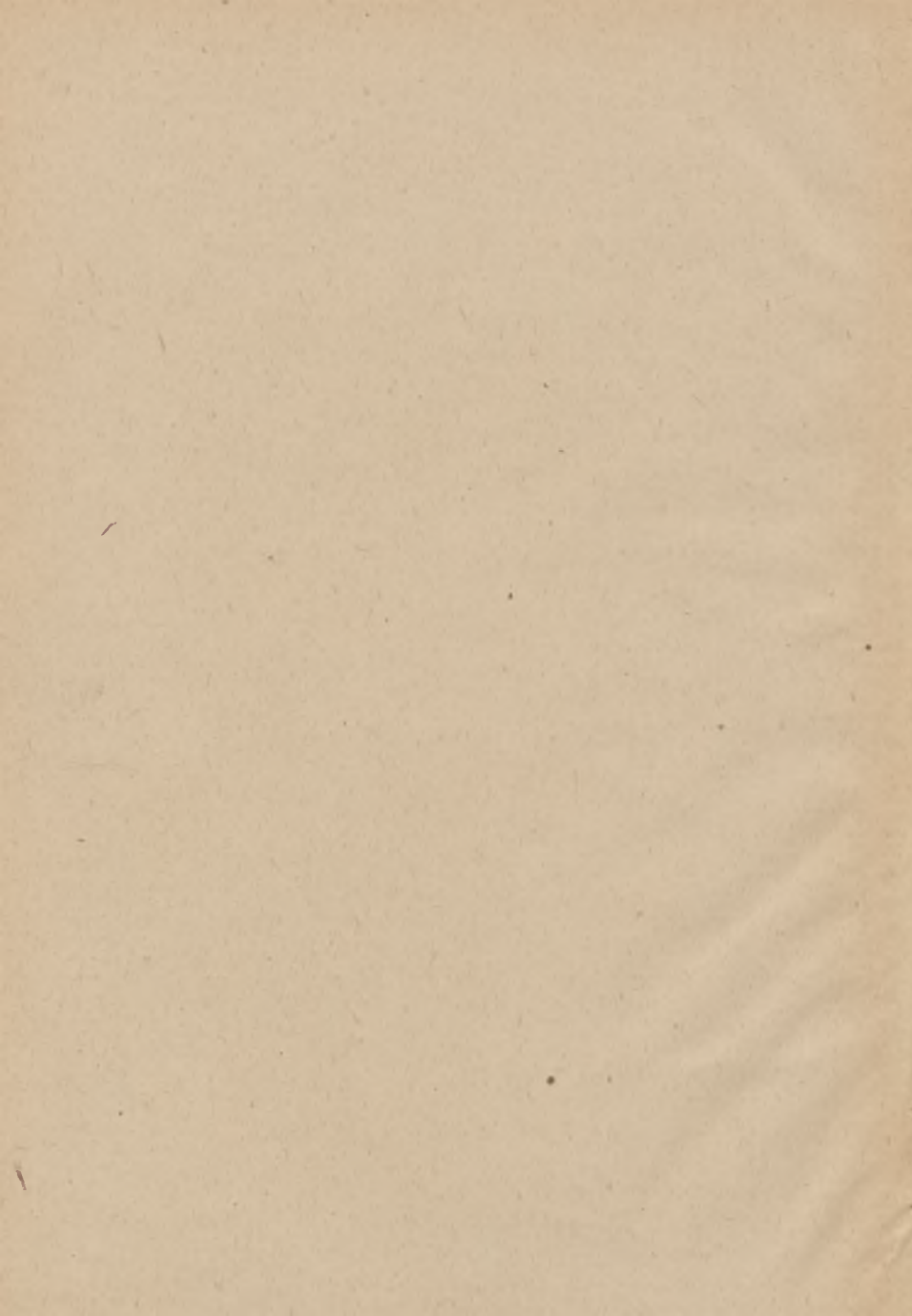
INSTYTUT BAŁTYCKI REDIVIVUS

Sprawozdanie z działalności za lata 1945 i 1946 oraz
protokół Walnego Zgromadzenia w dn. 13 i 14. XII. 1946

1947

INSTYTUT BAŁTYCKI
GDAŃSK - BYDGOSZCZ - SZCZECIN

5850

INSTYTUT BAŁTYCKI
REDIVIVUS

WYDAWNICTWA INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO

INSTYTUT BAŁTYCKI REDIVIVUS

Sprawozdanie z działalności za lata 1945 i 1946 oraz
protokół Walnego Zgromadzenia w dn. 13 i 14. XII. 1946

1947

INSTYTUT BAŁTYCKI
GDAŃSK - BYDGOSZCZ - SZCZECIN

Seria: SPRAWOZDANIA

Ministerstwo Ziem Odzyskanych
BIBLIOTEKA

Nr. Ks. inwent. 3456.

PAMIĘTNIK INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO
XLIII

pod redakcją JÓZEFA BOROWIKA

UNIWERSYTET GDAŃSKI
Instytut Bałtycki
Gdańsk-Oliwa
ul. Władysława Gąsiorowskiego 69

1319

Biblioteka
Uniwersytetu Gdańskiego

1100763884

E. 036 862

DRUKARNIA POD ZARZĄDEM PAŃSTW. NR 2 INOWROCŁAW

SPIS TREŚCI

	str.
Lista strat członków i autorów-współpracowników Instytutu Bałtyckiego	1
Członkowie Instytutu Bałtyckiego	2
Porządek dzienny Walnego Zgromadzenia Instytutu Bałtyckiego w dn. 13 i 14 grudnia r. 1946	4
POSIEDZENIE PUBLICZNE	
Uczestnicy posiedzenia publicznego dn. 13. XII. 1946	7
Otwarcie i sprawy organizacyjne	9
REFERATY	
Zadania i prace Instytutu Bałtyckiego na tle nowych warunków polskich — dyr. dr Józef Borowik	11
Dwa oblicza Szczecina — prof. dr Karol Górski	27
OBRADY KOMISYJ NAUKOWYCH	
SPRAWOZDANIA I PLANY PRACY	
Sprawozdanie z prac w zakresie gospodarczo-morskim w latach 1945 i 1946 — Janusz Lewandowski	45
Sprawozdanie z prac w zakresie prawa morskiego w latach 1945 i 1946 — Alfred Wielopolski	55
Zegadnienie prac morskich Instytutu Bałtyckiego — Tadeusz Ocioszyński	58
Sprawozdanie z prac i zamierzeń w zakresie problematyki gospodarczej pomorskiej — Bolesław Srocki	67
Sprawozdanie z prac o treści geograficznej w latach 1945 i 1946 — Kazimiera Paszkowska-Jeżowa	76
Sprawozdanie z prac w zakresie historii w latach 1945 i 1946 — Irena Okoń	78
Sprawozdanie z prac w zakresie filologicznym i kulturalnym w latach 1945 i 1946 — Maria Boduszyńska	85
Sprawozdanie z prac w zakresie etnografii i socjologii w latach 1945 i 1946 — Andrzej Bukowski	93

Działalność biblioteczna w latach 1945 i 1946 —	
Helena Hleb-Koszańska	100
Zestawienie wydawnictw Instytutu Bałtyckiego, r. 1945 i 1946	106
Statystyka piśmiennicza Instytutu Bałtyckiego —	
Witold Nowodworski	197
WŁADZE I REZOLUCJE KOMISYJ NAUKOWYCH	110
Komisja Gospodarczo-Morska i Prawa Morskiego	110
Komisje Gospodarcza i Geograficzna	111
Komisja Historyczna	113
Komisja Kulturoznawcza	113

POSIEDZENIE WEWNĘTRZNO-ORGANIZACYJNE

Uczestnicy posiedzenia wewnętrznego dn. 14. XII. 1946	119
STRESZCZENIE OBRAD	119
WŁADZE INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO, wybrane na Walnym Zgromadzeniu członków dn. 14. XII. 1946	123
Protokół Komisji Rewizyjnej Instytutu Bałtyckiego z dn. 29. V. 1946 r.	123
Protokół Komisji Rewizyjnej Instytutu Bałtyckiego z dn. 20. VIII. 1946 r.	125
STATUT INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO, uchwalony na Walnym Zgromadzeniu I. B. dn. 14. XII. 1946	127

LISTA STRAT

członków i autorów-współpracowników Instytutu Bałtyckiego

Członkowie Kuratorium

Chrzanowski Bernard, członek honorowy
Okoniewski Stanisław

Członkowie Zarządu

Pawłowski Stanisław

Pracownicy Instytutu Bałtyckiego

Bieniasz Józef Rusiecki Bolesław
Czapczuch Roman

Członkowie Komisyj Naukowych

Czołowski Aleksander	Ludkiewicz Zdzisław
Fischer Adam	Mańkowski Alfons
Gumplowicz Władysław	Ormicki Wiktor
Hilchen Feliks	Poniatowski Stanisław
Krzeczkowski Konstanty	Siedlecki Michał
Krzywicki Ludwik	Smoleński Jerzy
Kutrzeba Stanisław	Sujkowski Antoni

Autorzy — współpracownicy

Bronikowski Wiktor	Niesiołowski Andrzej
Chwalibińska Jadwiga	Nowak Jan
Delekta Jacek	Nowogrodzki Stanisław
Dembiński Bronisław	Okiński Władysław
Dyboski Roman	Pniewski Władysław
Dziewulski Stefan	Rundo Alfred
Feldman Józef	Sawicki Stanisław
Fogelson Samuel	Siemieński Józef
Handelsman Marcei	Starzewski Maciej
Jesionowski Alfred	Staszewski Janusz
Korolkiewicz Józef	Tieter Mieczysław
Landau Ludwik	Tyszkowski Kazimierz
Lutman Tadeusz	Wachowski Kazimierz
Lempicki Zygmunt	Wijk Nicolaus van
Magdański Marian	Winid Walenty
Malinowski Bronisław	Zakrzewski Kazimierz
Mocarcki Zygmunt	Zieliński Tadeusz
Nechay Wiktor	

CZŁONKOWIE INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO

Członkowie honorowi

Bujak Franciszek prof. dr
Czaplewski Paweł ks.
Kwiatkowski Eugeniusz inż.
Romer Eugeniusz prof. dr
Srokowski Stanisław prof. dr

Członkowie rzeczywisci

Komisja Morska

Bartoszyński Kazimierz kpt.
Bublewski Witold dyr.
Darski Stanisław dr
Jastrzębowski Waclaw dr
Kasprowicz Bolesław prof. dr
Klarnier Czesław inż.
Kulikowski Józef dr
Lipiński Edward prof.
Mysłowski Mieczysław dyr.
Ocioszyński Tadeusz prof.
Rosiński Stefan prof. dr
Stopezik Wojciech prof.
Wojnar Jan prezes
Więckowski Ryszard dyr.

Komisja Prawa Morskiego

Berezowski Cezary prof. dr
Bierowski Tadeusz dr
Ehrlich Ludwik prof. dr
Górski Józef prof. dr
Hubert Stanisław prof. dr
Lubecki Franciszek dr
Sarna Zygmunt prof. dr
Sowiński Władysław dr
Stefanowicz Zygmunt
Szer Seweryn dyr.
Tauzowski Józef dyr.
Tomaszewski Edward mgr

Komisja Gospodarcza

Antoniewski Stanisław prof. dr
Buławski Rajmund dr
Czekalski Józef prof. dr
Dubiel Józef dyr.
Gauck Leopold dyr.
Grodek Andrzej prof. dr
Hoszowski Stanisław prof. dr
Miłobędzki Zbigniew mgr
Nadobnik Marcin prof. dr
Preibisz Stanisław dyr.

Rączkowski Stanisław doc. dr
Schramm Wiktor prof. dr
Staniewicz Witold prof. dr
Szurig Waclaw dyr.
Taylor Edward prof. dr
Tilgner Damazy dr

Komisja Geograficzna

Barciński Florian prof. dr
Dylik Jan prof. dr
Fleszarowa Regina dr
Galon Rajmund prof. dr
Kielczewska Maria prof. dr
Krygowski Bogumił doc. dr
Leszczycki Stanisław prof. dr
Loth Jerzy prof. dr
Olszewicz Bolesław prof. dr
Pietkiewicz Stanisław doc. dr
Szaflarski Józef prof. dr
Wąsowicz Józef prof. dr
Wrzosek Antoni dr
Zierhoffer August prof. dr

Komisja Historyczna

Arnold Stanisław prof. dr
Dragan Marcin dr
Górski Karol prof. dr
Kolankowski Ludwik prof. dr
Konopczyński Władysław prof. dr
Kostrzewski Józef prof. dr
Kowalenko Władysław prof. dr
Labuda Gerard dr
Lepszy Kazimierz doc. dr
Lutman Roman dr
Łowmiański Henryk prof. dr
Manteuffel Tadeusz prof. dr
Piwarski Kazimierz prof. dr
Rutkowski Jan prof. dr
Semkowicz Władysław prof. dr
Tymieniecki Kazimierz prof. dr
Wojciechowski Zygmunt prof. dr
Zajączkowski Stanisław prof. dr

Komisja Kulturoznawcza

Bystroń Jan prof. dr	Łęga Władysław ks. dr
Chałasiński Józef prof. dr	Otrębski Jan prof. dr
Czekanowski Jan prof. dr	Pollak Roman prof. dr
Dębski Jan kurator	Prüfferowa Maria dr
Doroszewski Witold prof. dr	Rospond Stanisław prof. dr
Frankowski Eugeniusz prof. dr	Rudnicki Mikołaj prof. dr
Gajek Józef prof. dr	Stelmachowska Bożena prof. dr
Górski Konrad prof. dr	Stołyhwo Kazimierz prof. dr
Kołodziejski Henryk prof. dr	Szczurkiewicz Tadeusz prof. dr
Lehr-Spławiński Tad. prof. dr	Zabrocki Ludwik doc. dr

PORZĄDEK DZIENNY
WALNEGO ZGROMADZENIA INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO
W DNIACH 13 i 14 GRUDNIA R. 1946.

13. XII. 1946

- godzina 16—19 — Posiedzenie publiczne
— Otwarcie Walnego Zgromadzenia
— Wykład inauguracyjny: Prof. dr Karol Górski z Torunia — Dwa oblicza Szczecina
— Referat sprawozdawczy: Dr Józef Borowik z Bydgoszczy — Zadania i prace Instytutu Bałtyckiego na tle nowych warunków polskich
— Dyskusja
— Powołanie komisji statutowo-organizacyjnej
— Przyjęcie ramowego porządku i zasad prowadzenia dalszych obrad
— Zamknięcie posiedzenia.

14. XII. 1946

- godzina 9—13 — Posiedzenia komisji naukowych i zwiedzenie Biblioteki Instytutu
„ 13—15 — Przerwa obiadowa
„ 15—19 — Posiedzenie plenarne
Zagajenie
Wybór przewodniczącego
Ustalenie porządku obrad
Sprawozdanie komisji naukowych
Powołanie członków honorowych
Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej za r. 1945 i udzielenie absolutorium Dyrektorowi Instytutu
Sprawozdanie komisji organizacyjno-statutowej w sprawie zmian w statucie
Ustalenie wysokości składek członkowskich
Upoważnienie Zarządu do zaciągania zobowiązań
Wybór członków Kuratorium, Zarządu oraz Komisji Rewizyjnej
Zamknięcie Walnego Zgromadzenia.

POSIEDZENIE . PUBLICZNE

UCZESTNICY POSIEDZENIA PUBLICZNEGO DN. 13. XII. 1946

- Członkowie Instytutu Bałtyckiego i goście
Barciński Florian prof. dr, Akademia Handlowa, Poznań
Bartoszyński Kazimierz kpt., Delegatura Rządu dla Spraw Wybrzeża, Szczecin
Boratyński Kazimierz prof., Bydgoszcz
Brzęczkowski Stanisław, Bydgoszcz
Byczkowski Aleksy dr
Czekalski Józef prof. dr, Uniwersytet Poznański, Akademia Handlowa, Poznań
Dmochowski Roman dr dyr., Państw. Instytut Nauk. Gosp. Wiejsk., Bydgoszcz
Dragan Marcin dr, Archiwum Miejskie w Gdańsku, Gdańsk
Dubiel Jan dyr., Ministerstwo Ziem Odzyskanych, Warszawa
Eckert Ludwik dyr., Ministerstwo Oświaty, Warszawa
Englicht Władysław dyr., Państw. Zarząd Nieruchomości Ziem., Poznań
Fleszarowa Regina dr, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa
Gajek Józef prof. dr, Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej, Lublin
Galon Rajmund prof. dr, Uniwersytet M. Kopernika, Toruń
Gluck Leopold dyr., Ministerstwo Ziem Odzyskanych, Warszawa
Górski Karol prof. dr, Uniwersytet M. Kopernika, Toruń
Grodek Andrzej prof. dr, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa
Holnicka Zofia, Liga Morska, Warszawa
Hoszowski Stanisław prof. dr, Uniwersytet M. Kopernika, Toruń
Janicki Stanisław notariusz, Liga Morska, Bydgoszcz
Jeute Władysław, Ministerstwo Przemysłu, Olsztyn
Kielczewska Maria prof. dr, Uniwersytet M. Kopernika, Instytut Zachodni, Toruń
Labuda Gerard doc. dr, Uniwersytet Poznański, Poznań
Leszczenko Piotr dr, Bydgoszcz
Lisowski Kazimierz mgr dyr., Izba Rzemieślnicza, Olsztyn
Lutman Roman dr dyr., Instytut Śląski, Katowice
Łęga Władysław ks. dr, Sopot
Manteuffel Tadeusz prof. dr, Uniwersytet Warszawski, Warszawa
Męclewski Edward dyr., Min. Ziem Odzyskanych, Warszawa
Mysłowski Mieczysław dyr., Delegatura Rządu dla Spraw Wybrzeża, Gdańsk
Orłowicz Mieczysław dr, Ministerstwo Komunikacji, Warszawa

Olsienkiewicz Henryk dyr., Ministerstwo Żeglugi i Handlu Zagranicznego, Warszawa
Petruszewicz K. wicemin., Ministerstwo Żeglugi i Handlu Zagranicznego, Warszawa
Filichowski Czesław dyr., Polski Związek Zachodni, Poznań
Pollak Roman prof. dr, Uniwersytet Poznański, Poznań
Prüfferowa Maria dr, Uniwersytet M. Kopernika, Toruń
Rospond Stanisław prof. dr, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław
Rudnicki Mikołaj prof. dr, Uniwersytet Poznański, Poznań
Rudziński Piotr, Bydgoszcz
Sowiński Władysław dr, Wyższa Szkoła Handlu Morskiego, Gdynia
Srokowski Stanisław prof. dr, Warszawa
Staniewicz Witold prof. dr, Uniwersytet Poznański, Poznań
Stelmachowska Bożena prof. dr, Uniwersytet M. Kopernika, Toruń
Staruszkiewicz Franciszek dyr., Gimn. dla Dorosłych, Bydgoszcz
Szaflarski Józef prof. dr, Uniwersytet Jagielloński, Kraków
Szczurkiewicz Tadeusz prof. dr, Uniwersytet Poznański, Poznań
Szymański, Polski Związek Zachodni, Bydgoszcz
Taczak Alfred sędzia, Sąd Okręgowy, Bydgoszcz
Tauzowski Józef dyr., Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, Gdańsk
Tomalczyk W., Polski Związek Zachodni, Bydgoszcz
Tomaszewski Edward mgr, Sopot
Twardzicki Józef prezydent, Prezydent m. Bydgoszczy
Tychoniewicz Stanisław inż., Bydgoski Węzeł Dróg Wodnych, Bydgoszcz
Wrzosek Antoni dr, Instytut Śląski, Katowice
Zubelewicz Aleksander nac., Ministerstwo Komunikacji, Olsztyn

OTWARCIE I SPRAWY ORGANIZACYJNE

Dr. Józef Borowik, Dyrektor Instytutu Bałtyckiego

Pozwolą Państwo, że poprzedzę przystąpienie do obrad paru słowami. Pragnę dać wyraz uczuciom radości i ulgi, z którymi, jako Dyrektor Instytutu, witam Walne Zgromadzenie jego członków, będące najwyższym organem prawowitej władzy. Z uczuciem ulgi, bo zdaje w tej chwili temu organowi wyjątkowe uprawnienia, piastowane od początku wojny przez 7 lat do dnia dzisiejszego. W dniu kapitulacji Gdyni wytracono mi przemocą ster Instytutu z rąk, a majątek i cały dorobek Instytutu starano się zniszczyć, rozproszyć lub ukryć. Mimo to — zrządzeniem Opatrzności Najwyższej — dane mi było wrócić do kierownictwa Instytutu, najpierw prowadząc go w ukryciu od r. 1942 do ostatnich dni okupacji, następnie po wznowieniu jego prac jawnych. W 10 dni po wyrzuceniu Niemców z Bydgoszczy znalazłem się tutaj i z upoważnienia centralnych władz rządowych rozpocząłem pracę nad powołaniem Instytutu Bałtyckiego na nowo do życia. W odpowiedniej chwili złożę przed Walnym Zgromadzeniem sprawozdanie z prac dokonanych w okresie szczególnych uprawnień, to znaczy od początku lutego 1945 r. do dnia dzisiejszego, i będę prosił o zaaprobowanie tych czynności i udzielenie absolutorium.

Czuję potrzebę w tej chwili wyrazić wszystkim uczestnikom Walnego Zgromadzenia szczególną wdzięczność za przybycie i wzięcie na siebie odpowiedzialności za dalsze

losy Instytutu. Jest to niewątpliwie bardzo uroczysta chwila. Abstrahując już od tego, że dzisiejsze Zgromadzenie na drodze istnienia Instytutu, kontynuacji jego pracy i osiągnięć, znaczy dwudziestą rocznicę działalności, widzę w ponownym rozwoju Instytutu, po przebyciu tak trudnego okresu siedmioletniego, zarówno wielki triumf jego powojennej koncepcji jak też dowód niewątpliwej żywotności idei, której służymy. Pozwolę sobie zaproponować powołanie do prezydium dzisiejszego zebrania, jako przewodniczącego — prof. Stanisława Srokowskiego, jako zastępcę — prof. dr Kielczewską, jako sekretarza Zgromadzenia — dr Romana Lutmana, ponadto pp.: wiceministra Petruszewicza, dyr. Dubiela i prezydenta Twardzickiego.

* * *

Zgromadzeni przyjęli jednogłośnie zaproponowany skład prezydium, po czym prof. Srokowski, jako przewodniczący, dokonał otwarcia Walnego Zgromadzenia i na wstępie odczytał nazwiska 55 członków i współpracowników Instytutu, którzy zmarli lub zginęli w czasie ostatniej wojny. Zgromadzeni uczcili ich pamięć przez powstanie i chwilę milczenia.

Na wniosek Dyrektora Instytutu dr. J. Borowika Zgromadzenie przyjęło proponowany przez Instytut porządek dalszych obrad oraz dokonało wyboru członków Komisji Organizacyjno - Statutowej w następującym składzie:

dyr. J. Dubiel
dyr. L. Eckert
prof. dr R. Fleszarowa
prof. dr A. Grodek

dyr. dr R. Lutman
dyr. M. Mysłowski
dyr. W. Szurig
prezes J. Wojnar

REFERATY

Dyr. dr Józef Borowik

ZADANIA I PRACE INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO NA TLE NOWYCH WARUNKÓW POLSKICH

Wstęp

Można by powiedzieć o Instytucie Bałtyckim: odrodził się, jak feniks z popiołu. Druga część tego porównania — ta o popiele — nie ma w sobie nic metaforycznego, jest ścisłym obrazem rzeczywistości, nie przenośnią. Natomiast jeżeli chodzi o feniksa — nie doszukiwałbym się rysów podobieństwa; jestem skłonny widzieć Instytut Bałtycki w bardziej realnej postaci i kształtach. Widzę go raczej jako polową kuźnię, w której podczas toczącej się walki prostymi środkami nieliczny nasz zespół sposobił nie wymyślną, lecz skuteczną broń przeciwko bogatym zasobom niemieckiego arsenału naukowego. Tą bronią była *prawda naukowa*, zawarta w naszych publikacjach w wyniku badań, do których przyciągnęliśmy cały polski świat naukowy i sporą część zagranicznego. W walce o Pomorze, o dostęp Polski do morza, w walce, którą prowadziliśmy lat dwadzieścia, kłamliwym twierdzeniem geopolityki niemieckiej, tego mieszańca pseudo-naukowego z pogranicza historii, geografii, ekonomii i polityki, przeciwstawialiśmy ściśle wywody

specjalistów z poszczególnych wąskich dziedzin wiedzy. Zakłopotaniu towarzyszył po tamtej stronie wściekły atak na Instytut w prasie, publicystyce i piśmiennictwie naukowym. Publikacje nasze były tłumaczone, omawiane i zwalczane w Niemczech wcześniej niż orientowano się w kraju o ich ukazaniu się. Nienawidzono nas tam szczerze i głęboko. Czekano na sposobność policzenia się z nami środkami bardziej dotkliwymi niż polemika naukowa.

Dokonano tego porachunku we wrześniu 1939 r. z całą bezwzględnością. Nikt z personelu Instytutu nie opuścił placówki aż do wkroczenia wojsk niemieckich. Zastępca Dyrektora poległ jako żołnierz na polu chwały przy obronie Oksywia, dwóch pracowników zaginęło bez śladu podczas wojny, wszyscy byli więzieni przez dłuższy lub krótszy czas. Cały istniejący nakład wydawnictw został zniszczony tak starannie, że dotąd nie jesteśmy w stanie skompletować wszystkich przez nas samych wydanych druków, nawet dla celów bibliotecznych. Księgozbiór został zajęty, wywieziony i rozproszony. Wszystkie materiały, archiwa, cały dobytek wieloletniej pracy uległy zniszczeniu. Dorobek materialny Instytutu obrócono w proch. Personel Instytutu uległ takiemu rozproszeniu w świecie, że pracują w obecnym składzie poza mną tylko dwie osoby z dawnej obsady biurowej. Lista strat wśród współpracowników Instytutu w okresie wojny wynosi 55 osób.

Powołany na nowo do życia Instytut Bałtycki podjął pracę organizacyjną w lutym 1945 r. właśnie tu w Bydgoszczy, gdzie się gromadził nowy zespół pracowników naukowych, powstawał nowy program prac wydawniczych, wszystko razem nawiązując do przedwojennego dorobku i tradycji pracy, korzystając z materiału, doświadczenia i kontaktów z okresu pracy okupacyjnej oraz pogłębiając stale świadomość głębokich przemian następujących w rzeczywistości polskiej.

Już sama myśl twórcza powołania Instytutu do życia akurat 20 lat temu, poza tym koncepcja pracy naukowo-badawczej i naukowo-wydawniczej, obejmującej naraz te 3 dziedziny: bałtycką, pomorzoznawczą i morską, koncepcja, która leżała u podstaw naszej działalności, oraz dorobek naukowy i zasady, które w wyniku pracy badawczej i wydawniczej dało się zaszczerpić w świadomości społeczeństwa co do roli pozycji naszej nad Bałtykiem, naszego dostępu do morza oraz znaczenia Pomorza w całości spraw państwowych, — cały ten świat idei pozostał nietknięty, z natury swojej nie ulegał zniszczeniu, raczej nawet się wzbogacił w okresie ciężkich doświadczeń. Nigdy bowiem nie były bardziej poszukiwane, studiowane i cenione publikacje Instytutu Bałtyckiego jak właśnie w okresie wojny, i to zarówno w kraju jak i za granicą.

Pragnę zdać sprawę z tego procesu cudownej jakby regeneracji Instytutu, w szczególności zarysować zadania i prace nasze na tle nowych warunków polskiej rzeczywistości. Wydaje się rzeczą konieczną w tym celu przypomnieć w sposób najbardziej ogólny, czym był Instytut Bałtycki przed wojną i jakie były zasadnicze metody naszej ówczesnej pracy. Dopiero mając ten obraz przed oczami lepiej zdamy sobie sprawę zarówno z tego, jak istotne nastąpiły przesunięcia w rzeczywistości polskiej w obrębie zainteresowań Instytutu i jak dalekie przemiany w strukturze wewnętrznej Instytutu, jako wyraz dostosowania Instytutu do wymagań życia.

Instytut Bałtycki przed wojną

Czym był naprawdę Instytut Bałtycki przed wojną i od czego zależał niewątpliwie sukces jego działalności — wie bardzo małe grono osób z nami bliżej współpracujących i wtajemniczonych w wewnętrzne szczegóły organi-

zacyjne, w mechanizm naszej pracy. Pozwolą Państwo, że ich wprowadzę już nie tyle do kuźni, ile do kuchni, do tajników wewnętrznej organizacji dawnego Instytutu.

1. Dawny Instytut był przede wszystkim warsztatem pracy naukowo-wydawniczym. Nic więc dziwnego, że drobek w tej dziedzinie jest najbardziej widoczny i że Instytut Bałtycki szerzej jest znany właśnie ze swoich publikacyj; niektóre z wydawnictw osiągnęły bardzo wysokie nakład, ukazały się w językach obcych i przysporzyły popularności Instytutowi. Tak np. broszura pt. „Dziesięcioro o Pomorzu“ pióra dra Lutmana ukazała się w siedmiu językach w ogólnym nakładzie przeszło 100.000 egzemplarzy. Książeczka w języku angielskim dyr. polskiej YMCA p. Supera pt. „Składniki polskiej kultury“ rozeszła się za granicą w nakładzie 20.000 egz., książka prof. W. Sobieskiego w języku niemieckim pt. „Walka o Bałtyk“, wydana w nakładzie 3.000 egz., kolportowana przez dobrze wprowadzoną firmę niemiecką w Lipsku, po dojściu do władzy Hitlera została w Niemczech skonfiskowana i zakazana. Zwiększyło to jej poczytność za granicą. Nasze czasopismo w języku angielskim „Baltic and Scandinavian Countries“, wydawane od r. 1934, zdobyło w ciągu krótkiego czasu przeszło 300 współpracowników zagranicznych i krajowych oraz przeszło 600 odbiorców, służąc zarazem jako obiekt wymiany z blisko 200 instytucjami i wydawnictwami zagranicznymi na całym świecie.

W sumie akcja wydawniczo-naukowa zgromadziła pod sztandarem Instytutu 337 autorów polskich i 163 zagranicznych, którzy ogłosili drukiem u nas 860 opracowań naukowych.

Jeśli chodzi o plon wydawniczy przedwojenny, składa się on z 48 tomów Pamiętnika I. B., przeszło 100 odbitek poszczególnych rozpraw, 70 tomików Biblioteczki Bałtyckiej w 3 językach, 4 roczników czasopisma polskiego

„Jantar“, 13 zeszytów czasopism angielskich i blisko 300 komunikatów sporadycznych na różne aktualne tematy.

2. Drugą dziedziną pracy, w której Instytut Bałtycki wyraźnie się specjalizował, wzorując się zresztą na najlepszych metodach pokrewnych instytutów zagranicznych, była dokumentacja aktualna zagadnień bałtyckich, pomorskich i morskich. Gromadziliśmy wszelkiego rodzaju druki, dokumenty i wiadomości wyciągnięte z prasy, piśmiennictwa gospodarczego, politycznego, jak też z publikacji naukowych; wszystko to łącznie pozwalało na zdobycie dokładnej orientacji w zagadnieniach pomorskich, bałtyckich i gospodarczo-morskich. Praca tego rodzaju była dokonywana w trzech komórkach Instytutu, które wykazywały dużą żywotność i znajdujemy je w postaci udoskonalonej również w nowym układzie Instytutu; są to:

- a) Dział Informacji Naukowej, który obejmował bibliotekę, kartotekę bieżącej bibliografii pomorzoznawczej, archiwum prasowe, zbiory dokumentów, fotografii i klisz drukarskich oraz redakcję komunikatów sporadycznych;
- b) Gospodarcze Archiwum Morskie, obejmujące zbiór informatorów portowych z całej Europy, kartotekę statystyczne, archiwum prasowe z zakresu żeglugi i handlu zamorskiego, bibliotekę podręczną i czytelnię czasopism gospodarczych i geograficznych z całego świata (około 250 tytułów);
- c) Wydział Pomorzoznawczy, gdzie gromadzono materiały z zakresu prehistorii, etnografii i socjologii Pomorza.

3. Trzecią dziedziną poczynań Instytutu było pielęgnowanie kontaktów ze światem naukowym w kraju i za granicą w ten sposób, żeby utrzymywać stałą styczność ze specjalistami, zajmującymi się zagadnieniami leżącymi w zakresie zainteresowań Instytutu. Zdradza-

liśmy przy tym nie ukrywaną tendencję do wciągnięcia każdego naukowca do jednego z zespołów, formowanych w dążeniu do ożywienia badań i przysporzenia publikacji z dziedzin szczególnie ważnych dla Instytutu. Wymienić należy 3 zasadnicze rodzaje zespołów:

- a) specjalne komisje naukowe, formowane z członków rzeczywistych Instytutu (dawniejsza nazwa: członkowie — korespondenci). Bardziej czynnymi były komisje: gospodarczo-morska, geograficzna, historyczna, prehistoryczna i etnograficzna.
- b) zespoły referentów i uczestników-zwoływanych przez Instytut Zjazdów Pomorzoznawczych i konferencji naukowych, oraz
- c) zespoły autorów mających wspólnie przygotować do druku obszerniejsze zbiorowe opracowania monograficzne (np. „Dzieje Prus Wschodnich“ lub „Aparat techniczno-handlowy miasta portowego“).

W wyniku konsekwentnie prowadzonej akcji zjednywania współpracowników dla tych wszystkich zespołów utrzymywaliśmy bliski kontakt dosłownie z całym światem akademickim i naukowym. W naszym prowincjonalnym Toruniu stworzyliśmy ośrodek pracy, który ogni-skował zainteresowania blisko pół tysiąca badaczy i specjalistów. Torowaliśmy w ten sposób drogę Wszechnicy Pomorskiej. W tym, że Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika powstał i rozwija się w Toruniu, jest niewątpliwie drobna zasługa pracy przygotowawczej Instytutu Bałtyckiego, który nie widział swojej przyszłości inaczej, jak w szerokim oparciu o siły naukowe zakładów uniwersyteckich.

4. Oceniając dzisiaj z pewnej perspektywy zarysowaną tutaj organizację przedwojenną Instytutu i możliwości wynikające ze skromnej liczby zatrudnionego personelu oraz szczupłości środków finansowych, którymi

dysponował, należy stwierdzić, że uzyskane przez nas wyniki i towarzyszące im uznanie ze strony społeczeństwa, a w pierwszym rzędzie sposób traktowania nas przez cały świat naukowy, świadczyły o dużym sukcesie Instytutu Bałtyckiego. Będę bliski prawdy, jeżeli nasze powodzenie uzależnię od stosowania w naszej pracy następujących czterech zasad:

- a) ograniczania wysiłku do podejmowania zadań najbardziej istotnych, przez stosowanie skutecznej selekcji tematów i ustalanie hierarchii zagadnień;
- b) starannego wyluskiwania z całości zarysowujących się przed Instytutem praktycznych problemów morskich, pomorskich i bałtyckich — ścisłych tematów naukowych z poszczególnych, możliwie węższych dziedzin wiedzy, przede wszystkim z historii, geografii i ekonomii, i poszukiwanie dla tych tematów specjalistów z zakładów akademickich; nazywam to tłumaczeniem potrzeb i postulatów praktycznych na język problematyki naukowej;
- c) łącznego traktowania zachodzących na siebie i krzyżujących się kwestyj pomoroznawczych, morskich oraz bałtyckich i wiązania tych dziedzin w jedną całość przez tematykę naukową;
- d) konsekwentnego powiązania całości poczynań wydawniczych i organizacyjno-naukowych z najbardziej doniosłymi zjawiskami i potrzebami życia gospodarczego i politycznego.

Ta ostatnia zasada miała wpływ na całość prac i organizacji Instytutu. Stwarza ona poniekąd probierz dla oceny, w jakiej mierze spełniamy swoje zadanie jako instytucja naukowa powołana do zupełnie konkretnego praktycznego zadania, które określa statut: „badanie naukowe zagadnień pomorskich i bałtyckich z uwzględnieniem polskiej racji stanu“.

Kierując się tym nakazem, zmierzaliśmy wszelkimi drogami do zgromadzenia jak największej sumy wiedzy o Pomorzu i nierozzerwalnej łączności gospodarczej i politycznej tej ziemi z resztą ziem polskich; pogłębialiśmy uświadomienie co do znaczenia dostępu do morza dla utrzymania niezależności gospodarczej i politycznej; kultywowaliśmy stosunki z sąsiednimi krajami w regionie bałtyckim, wnosząc konstruktywne momenty do zasady pokojowego współżycia narodów. Licząc, że najlepsze warunki obrony stwarza natarcie, już przed 10 laty zapoczątkowaliśmy i konsekwentnie realizowaliśmy program badawczy i wydawniczy w odniesieniu do obecnie odzyskanych ziem wschodniego i zachodniego Pomorza.

Główne składniki nowej rzeczywistości

Jakież nakazy przyniosła Instytutowi Bałtyckiemu nowa rzeczywistość? Spróbuję przedstawić w najbardziej ogólnym ujęciu zasadnicze, rewolucyjne przemiany powojenne, żeby stwierdzić, jak bardzo głęboko dotyczą one zadań Instytutu.

1. Wskutek przesunięcia się na zachód państwo polskie zmieniło w zasadniczy sposób swoją konfigurację. Terytorium obecne niemal całkowicie pokrywa się z terytorium macierzystych ziem polskich, obejmujących do rzecze dwóch rzek — Wisły i Odry.

Nowa Polska jest krajem dwóch rzek, które stanowią po prostu kościec układu gospodarczego i komunikacyjnego, nadając całości terytorium szczególną zwartość fizjograficzną. Jednocześnie dostęp do morza, tak bardzo istotny w życiu państwa, przestał być wąskim gardłem, nad którym stale wisiała groza przecięcia lub uduszenia. Przeciwnie, dzisiaj duża część terytorium państwa leży nad morzem; pasmo Pojezierza Pomorskiego wiąże tereny dolnej Odry z ziemiemi Mazowsza przez Pomorze Szczecińskie, Gdańskie i Mazurskie. Wielkie Pomorze sta-

nowi jedną czwartą część całego terytorium państwa, obejmuje 4 województwa, w których zamieszkiwać będzie co najmniej jedna piąta całej ludności polskiej.

Znaczenie Pomorza w ogólnym układzie państwa jest w tych nowych warunkach oczywiste. Trzeba jednak dokładnie poznać stan obecny i potrzeby powstałe w wyniku przewrotów gospodarczych, w wyniku zniszczeń i największych ruchów ludnościowych, jakie znamy na naszych ziemiach. Ogrom powstających zadań, a szczególnie nieodwołalna ich pilność nie pozwalają na przekładanie pracy na odległe zakłady akademickie i przygodne zespoły. Praca musi być dokonana natychmiast, i to w stałej styczności z organami kształtującymi życie gospodarcze i kulturalne. Pod wpływem tych jasnych wymogów powstawały jeden za drugim zadania, agendy, komórki, działy, cała organizacja Wydziału Pomorzoznawczego.

2. Drugim rysem, bodaj nie mniej ważnym i przemianą naprawdę rewolucyjną w nowych stosunkach polskich jest gwałtowne przekształcenie się niedorozwiniętego rolniczego ustroju gospodarczego w ustrój cywilizacyjnie wyższy, rolniczo-przemysłowy. Miarą najlepszą tej przemiany i roli okręgu przemysłowego śląskiego, jak też całego uzbrojenia cywilizacyjnego uzyskanego na Ziemiach Odzyskanych, może być porównanie cyfry dochodu społecznego, który przypadał na głowę mieszkańca w stosunkach polskich przedwojennych, z cyfrą dochodu, jaki przypadałby obecnie, gdyby życie gospodarcze na tych terenach nie ulegało przejściowemu zahamowaniu wskutek niepełnego jeszcze uruchomienia produkcji przemysłowej. Otóż w pierwszym wypadku mamy dochód 764 zł., w drugim 1.484 złp., czyli możliwość dwukrotnego podniesienia stopy życiowej.

Innym wykładnikiem doniosłych przemian w strukturze polskiej jest ilość mieszkańców miast w stosunku do całej ludności lub w stosunku do mieszkańców wsi

O ile ludność miejska wynosiła na terytorium dawnym w 1921 r. 24,6% ogółu ludności i wzrosła po 10 latach do 27,2%, co było świadectwem prymitywnego układu gospodarczego, to spis z dnia 14. II. 1946 r. wykazuje 31,4%, przy czym na terenie Ziemi Odzyskanych zbliża się do 40% (dokładnie 38,9%). Przy uruchomieniu wszystkich zakładów przemysłowych w najbliższych latach dojdziemy z całą pewnością do przeciętnej normy dla całej Polski 40% mieszkańców miast, co jest charakterystyczne dla krajów rolniczych z dobrze rozwiniętym przemysłem.

Kraj o tego rodzaju strukturze gospodarczej jest zmuszony, dla utrzymania w ruchu warsztatów przemysłowych, do utrzymywania ożywionej wymiany towarowej z całym światem. Udział portów morskich, żeglugi, handlu morskiego staje się rzeczą nieodzowną i narastającą w swoim znaczeniu. I znowu staje przed Instytutem na odcinku morskim zadanie znacznie szersze od dawnego. Nie ma potrzeby udowadniać znaczenia dostępu do morza albo tłumaczyć rolę transportu morskiego, portów i wymiany towarów drogą morską. Aby natomiast uczestniczyć w korzystaniu z aparatu usług morskich musimy dokładnie poznawać ten dział gospodarstwa, śledzić rozwój stosunków międzynarodowych, szczególnie ważnych na tym odcinku; po prostu musimy obsługiwać informację naukową w zakresie polskiego życia gospodarczego na odcinku morskim. Pod taką presją formuje się Wydział Morski Instytutu, którego organizacją nie jest jeszcze zakończona.

Trzecią bardzo istotną dla naszego kraju i dla całego zresztą świata przemianą jest rozrastanie się międzynarodowych instytucji, oddziaływujących na kształtowanie się stosunków gospodarczych i politycznych w poszczególnych krajach. Zarysowują się coraz wyraźniej i bliżej kształty współzależności gospodarczej i politycznej w skali światowej i w związku z tym wchodzi w ra-

chubę nie tylko formalne utrzymywanie stosunków i do-
rażna wymiana gospodarcza i kulturalna, lecz coraz głę-
bsza znajomość obcych krajów, a przede wszystkim sąsia-
dów. Tym się tłumaczy wspaniały rozwój instytutów do
badań zagadnień międzynarodowych nie tylko w krajach
bałtyckich i dużych, jak Związek Radziecki, Stany Zjed-
noczone, Wielka Brytania, ale również w krajach mniej-
szych albo zgoła zniszczonych. Rzecz jasna, że tego ro-
dzaju instytucja ma wszelkie szanse powstania i rozwoju
w Polsce i wiemy o poczynaniach w tej dziedzinie. Wydaje
się nam jednak, że obok takiego instytutu istnieje po-
trzeba czterech innych zakładów specjalizujących się
w czterech zagadnieniach sąsiedzkich — jeden do zagad-
nień wynikających z obcowania z naszym wielkim sąsia-
dem na wschodzie, drugi niemcoznawczy, trzeci dla za-
gadnień państw naddunajskich i czwarty dla zagadnień
skandynawskich — w postaci Wydziału Skandynawskiego
Instytutu Bałtyckiego.

Mamy duży dorobek przedwojenny w tej dziedzinie,
wydawniczy i organizacyjny. Mieliśmy dziesiątki współ-
pracowników czynnych na każdym z kilkunastu uniwer-
sytetów i akademii handlowych Skandynawii.

O b e c n a s t r u k t u r a I n s t y t u t u

Takie wydają nam się istotne cechy oblicza nowej
rzeczywistości. Dla każdej z tych trzech cech znajdujemy
odpowiednik w strukturze dzisiejszego Instytutu i w pro-
gramie jego pracy. Praca badawczo-naukowa w nowym
układzie ześrodkowana jest w trzech wydziałach: Pomo-
rzoznawczym, Morskim i Skandynawskim (w organizacji)
i wspomagana jest przez dwie komórki naukowo-tech-
niczne: Wydział Naukowo-Wydawniczy oraz Biblioteczny.

1. Do gromadzenia materiałów, poznawania treści
życia i potrzeb Wielkiego Pomorza powstał Wydział Po-
morzoznawczy w Bydgoszczy, składający się z 6 komórek:

Działu Badań Terenowych, Działu Informacji Naukowej, Działu Dokumentacji oraz trzech stacyj naukowych w Olsztynie, Sopocie i Szczecinie. Probiezmem sprawności organizacyjnej oraz prężności techniczno-naukowej aparatu Wydziału Pomorzoznawczego może być świeżo odbyta konferencja gospodarcza w sprawie Pomorza Wschodniego, która wyluskała z konglomeratu zagadnień kilka szczególnie ważnych spraw. Bardzo poważne zadania spadają na Wydział Pomorzoznawczy w zakresie przygotowania materiału do przyszłej konferencji pokojowej. Spodziewamy się, że po zgromadzeniu materiałów i przeprowadzeniu dyskusji na temat stanu i potrzeb gospodarczych Szczecińskiego Pomorza dojrzeje sprawa syntezy szeregu zagadnień dla całego Wielkiego Pomorza.

2. W podobny sposób w odniesieniu do zagadnień gospodarki morskiej jest czynny drugi wydział badawczy Instytutu, składający się z czterech komórek: Biura Studiów Morskich w Gdańsku, Gospodarczego Archiwum Morskiego w Gdyni i w Szczecinie oraz Muzeum Morskiego w Szczecinie. Wydział Morski może się wykazać najwcześniejszym osiągnięciem organizacyjno - naukowym: konferencją naukową na temat specjalizacji portów, odbytą też tu w Bydgoszczy w dniach 15 i 16 czerwca 1946 r. Protokoły obrad wraz z tekstem referatów są treścią oddzielnej publikacji Instytutu.

3. W odniesieniu do zagadnień międzynarodowych mamy w strukturze Instytutu trzeci człon zasadniczy — Wydział Skandynawski, znajdujący się w stadium organizacji. Istnieje już znaczny księgozbiór specjalny, prowadzone są w Instytucie kursy języków szwedzkiego i duńskiego, nawiązywane są kontakty z naukowcami w Skandynawii. Istnieje możliwość podjęcia szeregu zadań badawczych, wydawniczych i odczytowych — w oparciu o tradycje przedwojenne — jak tylko prace w tym zakresie zostaną uznane za aktualne przez czynniki miarodajne..

4. i 5. Prace tych trzech wydziałów badawczych są wspierane przez aparat techniczno-naukowy, zorganizowany w postaci dwóch samodzielnych wydziałów: Naukowo-Wydawniczego i Bibliotecznego. Dla charakterystyki najbardziej ogólnej nadmienię, że Wydział Wydawniczy może się wykazać w tym bardzo trudnym okresie organizacyjnym dorobkiem, składającym się na dzieło 1. XII. ze 121 pozycji bibliograficznych w opracowaniu 71 autorów, w tym tylko 16 z zespołu autorów przedwojennych. Tak samo w stosunku do Wydziału Bibliotecznego nadmienię, że księgozbiór Instytutu, mimo poniesionych strat, powiększył się trzykrotnie w porównaniu z przedwojennym i stanowi warsztat pracy naukowej, którym mogą się posługiwać również badacze z poza Instytutu. Sprawozdanie dr Koszańskiej, kierownika Wydziału Bibliotecznego, daje najbardziej aktualne cyfry odnośnie stale powiększającego się księgozbioru instytutckiego (por. str. 100).

6. i 7. Obraz struktury Instytutu nie byłby pełny, gdybym nie wspomniał, że oprócz wymienionych wydziałów badawczych i techniczno-naukowych istnieją jeszcze dwie komórki dyrekcji: Biuro Administracyjne, obejmujące kancelarię, rachubę i referat personalny, oraz Sekretariat Organizacyjno-Naukowy, którego zadaniem jest koordynacja pracy poszczególnych komórek. Łącznie pracują w Instytucie 62 osoby, w tym 30 osób o kwalifikacjach naukowych, z czego 7 na stanowiskach kierowniczych.

Jak widzimy, odbudowany z popiołu Instytut Bałtycki jest wielką imprezą naukową, zakrojoną na miarę początkowej koncepcji, której nie dało się wcześniej zrealizować w całej pełni. Powstaje w związku z tym dosyć często pytanie, czy jest celowa aż taka rozbudowa, prowadząca do tworzenia i prowadzenia aż trzech instytutów badawczych pod jednym dachem. Czy nie jest iluzoryczna ta łączność,

czy nie są iluzoryczne oszczędności wynikające z tego, że te trzy instytuty posługują się tym samym aparatem wydawniczym i bibliotecznym? Na podstawie całego doświadczenia dotychczasowego Instytutu Bałtyckiego i na podstawie wielu dyskusyj odbytych na ten temat — mogą z całą stanowczością twierdzić, że nie są możliwe prace badawczo-naukowe i wydawnicze na jakikolwiek zasadniczy temat pomorski bez poruszenia i bez dokładnej wiedzy o dwóch innych dziedzinach — bałtyckiej i gospodarczo-morskiej. To samo stosuje się do innych prac i wydawnictw i nie ulega wątpliwości, że gdyby wskutek mniej szczęśliwego układu były powstały osobne instytuty: ściśle bałtycki, pomorzoznawczy i morski, musiałyby one z konieczności powtarzać w dużej mierze tę samą tematykę. Wcześniej czy później powstałaby kwestia scalenia tych instytutów w jeden.

Przedstawienie całości prac dokonanych przez Instytut w ciągu ubiegłych dwóch lat przekraczałoby ramy mego referatu, zresztą nie jest w tej chwili potrzebne, zadanie to bowiem spełnia w ogólnej formie wydany w druku szkic informacyjny i, szczegółowiej, powielone sprawozdania z poszczególnych dziedzin pracy, przygotowane dla Komisji Naukowych. Natomiast wydaje się wskazane przed zakończeniem tych uwag zastanowić się nad sprawą współdziałania Instytutu ze światem naukowym. Zatrudniamy dzisiaj łącznie 62 osoby, w tym 30 osób z kwalifikacjami do samodzielnej pracy naukowej. Mimo to jestem przekonany, że rozwój tak wyraźny własnego aparatu badawczego i techniczno-naukowego nie osiadałby dawnej więzi ze światem akademickim, lecz przeciwnie — znacznie go pogłębi chociażby przez to, że będziemy i już jesteśmy nawet w stanie okazywać zakładom uniwersyteckim i poszczególnym naszym członkom i współpracownikom usługi wzajemne przez udostępnianie zgromadzonych materiałów cyfrowych, zbiorów dokumentów oraz

bibliotek. W nawale zadań organizacyjnych i wobec trudności komunikacyjnych nie odnowiliśmy w należytej mierze stosunków z przedwojennymi współpracownikami i np. wśród autorów naszej powojennej produkcji wydawniczej znajdujemy tylko 16 z ogólnej liczby 360 przedwojennych autorów. Jestem przekonany, że wznowienie działalności Komisyj Naukowych przyspieszy ten proces powrotu do przedwojennych form ścisłej i organicznej współpracy całego polskiego świata naukowego z Instytutem Bałtyckim.

K o ń c o w e u w a g i

Zdawało by się, że podaję suchą relację z tego, jak się odbyło zmontowanie na nowo zniszczonej przez wojnę placówki. Dla tego jednak, kto ją składa, brzmi ona nie jako sprawozdanie z czynności, w których się brało udział, lecz jako streszczenie snu, w którym urzeczywistnione zostały ukryte marzenia i dawne postulaty, nie dające się inaczej zrealizować. Biorę całkowitą odpowiedzialność prawną za wszystko, co w tym czasie czyniono, bo wszystko, co się działo, było czynione za moją wiedzą, aprobatą a często i zachętą. Jeżeli jednak mamy należyście zrozumieć mechanizm odrodzenia Instytutu Bałtyckiego z popiołów, zasługę dotychczasowego dorobku należy podzielić między zespół obecny pracowników oraz przejęte przez ten zespół tradycje pracy, organizacji i programu przedwojennego Instytutu. Ja sam byłem jedynie wykładnikiem tej tradycji. Jako nominalny kierownik tego zespołu pragnę wyrazić mu głęboką wdzięczność; szczył się tym, że nazwisko moje figuruje na czele tej długiej listy pracowników — obywateli, którzy tak wiele dali z siebie w decydującym dla Instytutu okresie powrotu do życia i przyjscia do głosu.

Na zakończenie jeszcze jedna pochwała: pochwała Bydgoszczy, wobec której zaciągnął Instytut trudny do

splacenia dług wdzięczności. Nie tylko chodzi tu o zaoszczędzenie wysiłku fizycznego, którego tyle wymagał okres organizacyjny, a który ze względu na wczesne uporządkowanie stosunków aprowizacyjnych i komunikacyjnych Bydgoszczy był zawsze tutaj bardziej wydajny. Bardzo wiele z uzyskanej wydajności pracy zawdzięczamy warunkom przyrodzonym i materialnym, ale kto wie, czy nie więcej zawdzięczamy ogólnej życzliwości wszystkich czynników: rządowych, politycznych, komunalnych i społecznych. Cenimy sobie bardzo warunki naszej pracy w Bydgoszczy, czego wyrazem jest zwołanie tutaj dwóch zjazdów naukowych i urządzenie pierwszego po wojnie Walnego Zgromadzenia.

Pragnęlibyśmy jednak odwdzińczyć się Bydgoszczy, że tak powiemy „w naturze“, to znaczy w sposób właściwy dla instytucji naukowej: dokonaniem badań na rzecz miasta. Pragniemy zgromadzić dostateczną ilość materiałów, żeby móc zwołać konferencję naukową na temat bydgoskiego węzła dróg wodnych, kolejowych i kołowych. Wydaje się nam, że w odniesieniu do Bydgoszczy trzeba stawiać postulat nie odbudowy w 100% stanu przedwojennego, lecz nadbudowy i rozbudowy, odpowiednio do poziomu nowych zadań i stawianych wymagań. Jestem przekonany, że potrafimy zarysować te zadania w sposób przekonujący i nieodparty oraz że Bydgoszcz będzie w stanie je podjąć i im podola.

Karol Górski

DWA OBLICZA SZCZECINA

Wstęp

Geograficzne położenie czyni ze Szczecina jedną z bram ziem polskich, wiodących na Bałtyk. Dorzeczem Odry wpływ Szczecina sięgać może po Bydgoszcz i Gopło, po Poznań i Częstochowę, na cały Śląsk. Na zachód i południowy zachód natomiast dorzecze Odry sięga bardzo płytko. Berlin i cała Brandenburgia leżą w zlewisku Morza Północnego, zaledwie wzdłuż brzegów Pławy ciągnie się pas związany z Bałtykiem. Toteż Hamburg był portem Berlina w stopniu znacznie większym niż Szczecin, który był dla stolicy Rzeszy jedynie oknem na Bałtyk. Tok dziejów jednak zadecydował, iż Gdańsk był portem dla ziem polskich w stopniu wielokroć wyższym niż Szczecin. Klin niemieckiej Nowej Marchii, potem zaś podziały Pomorza na lat przeszło pięćset odcięły ujścia Odry od ziem polskich. Dopiero pod rządami Hohenzollernów jednoczy się, poprzez podboje i rozbiory Polski, dorzecze Odry w rękę pruskiej monarchii. Gdańsk natomiast był zawsze portem żyjącym tylko z handlu z Polską. Mogli też gdańszczanie kazać namalować na swym ratuszu bieg Wisły i bramę przy jej ujściu jako symbol swego miasta. Szczecin natomiast nie miał wyłącznie pomorskiego oblicza, nie był jedynie bramą ziem polskich na morze.

Odra ma trzy ujścia: Dziwnę, Świnę i Pianę. Już w XII w. Dziwna była tak płytka, że książe Warcisław

mógł na niej budować most. Floty duńskie wdzierały się na Zalew przez Świnę, ale w handlu rolę decydującą grała już wówczas, jak się zdaje, Piana, której ujście znajduje się między Rugią a Strzałowem. Między Rugią a wyspą Uznam ciągnie się bowiem płytką redą piaszczysta, która żeglugę uniemożliwia. Toteż Szczecin był zawsze silnie związany z Rugią i nawet od niej zależny. Od Rugii do wysp duńskich płynęły ongiś żaglowce niecałą dobę, stąd też bałtycka orientacja Szczecina w kierunku wyłotów morza, cieśnin duńskich i drogi lądowej, biegnącej w poprzek Półwyspu Jutlandzkiego do Morza Północnego. Ta bałtycka orientacja miasta znajdowała nieraz swój wyraz w dziejach, gdy Szczecin niechętnie brał udział w walce potężnej Hanzy z Danią, a potem wiernie stał przy zdobywcach szwedzkich w XVII wieku. Wobec sąsiedniej niemieckiej Brandenburgii niemieckie również miasto zajmowało przez wieki całe stanowisko niechętnie, odporne i wrogie: dowód to, iż związków z Marchią, ciężącą do portów nad Morzem Północnym, nie miało. Tak więc z dziejowej fali wyłania się drugie, bałtyckie oblicze Szczecina.

Dzieje Szczecina jak i dzieje Pomorza oraz całej Polski rozpatrywać należy także ze stanowiska nie kontynentalnego, a bałtyckiego. Dzieje Polski pisano dotąd w związku z położeniem jej blisko bram wiodących na wschód, albo bramy wiodącej ku zlewisku Dunaju przez Morawy. Pisano o flocie polskiej i bałtyckiej polityce niektórych królów, nie rozpatrywano jednak dziejów kraju w związku jego z Bałtykiem i całym jego zlewiskiem. Dlatego może niektóre aspekty dziejów Polski pozostały w cieniu, nie rozpoznano związków zależności i przyczyn, które tylko przy rozpatrywaniu dziejów całości zlewiska wystąpić mogą na jaw. Szkic niniejszy pokusi się o postawienie dziejów Szczecina, ale zarazem i Polski, w płaszczyźnie bałtyckiej.

Okres świetności Bałtyku i Słowian nadbałtyckich

Dzieje Bałtyku rozwijają się w tempie nierównym, poprzez okresy rozkwitu i upadku, w związku z wielkimi przemianami w życiu gospodarczym, jakie w ciągu dziejów zachodzą. W starożytności nie Bałtyk, lecz Morze Śródziemne było kolebką kultury ludzkości i najżywszym ogniskiem życia gospodarczego. Drugie, północne morze śródziemne przeżywało w okresie między 2500 i 500 rokiem przed Chrystusem fazę przedhistorycznej świetności, wśród rozwoju dwóch kultur — łużyckiej na południowym brzegu i skandynawskiej w południowej części półwyspu. Wschodnie wybrzeża, zamieszkałe przez ludy fińskie, w rozwoju tym udziału nie brały. Klimat był wówczas łagodniejszy niż dziś, ponoć przeciętna roczna temperatura była o 1 stopień wyższa, a opadów było znacznie mniej. Zmiana klimatu i migracje ludów znamionują okres upadku kultury skandynawskiej i łużyckiej. Ten pierwszy okres świetności nie może się jednak równać z tym, co dało Morze Śródziemne. W ciągu wieków rosło znaczenie Bałtyku, a w epoce nowożytnej wraz z Morzem Północnym wysunął się on na czoło mórz świata. W płaszczyźnie tej ewolucji rozpatrzeć trzeba znaczenie i Polski i Szczecina.

Pierwszy okres świetności Bałtyku przypadł na wieki VIII—X po Chrystusie, na czas wykopalisk gnieźnińskich, które objawiły nam istnienie wielkiego miasta handlowego w sercu Polski, na czas, gdy krystalizowała się i rosła młoda państwowość polska. Niemców w tym czasie na Bałtyku nie było, oddzielali ich bowiem od tego morza Słowianie zachodni i Duńczycy; nie brali też Niemcy udziału w wielkim rozkwicie na północnym Mediterra-neum. Twórcami tego rozkwitu byli Arabowie. W ciągu VII w. zdobyli oni południowy brzeg Morza Śródziemnego, w r. 699 wpadł w ich ręce ostatni port cesarzy bizantyj-

skich, starożytna Kartagina. Hiszpania, wyspy, nawet brzegi Francji południowej i Włoch były albo pod ich panowaniem albo pod grozą wypraw zdobywczych. Zasięgą badacza belgijskiego Pirenne'a jest wykazanie, jak bardzo arabskie panowanie na morzu przyczyniło się do upadku zachodniej Europy, uprawiającej dotąd handel z przemysłowym, bogatym cesarstwem bizantyjskim. Arabowie byli świetnymi organizatorami wymiany, ale dla siebie, nie zaś dla obcych wiarą chrześcijan. Kupcy ich zorganizowali handel między Chinami a Hiszpanią, Egiptem a Turkiestanem; do Chin południowych docierali ze swej twierdzy morskiej, zwanej „Grodem Lwów“ — z Singapuru. Egipt, Turkiestan, Hiszpania, Syria, Persja były w ich ręku. Ale z dobrodziejstw wymiany towarowej nie korzystała Europa zachodnia, w której załamało się wówczas życie gospodarcze, społeczne i kulturalne. Cierpi na tym stanie także handel arabski, który nie może dotrzeć do krajów Północy, gdzie prody stają się twarde jak kamień i łamliwe pod wpływem mrozu. Toteż Arabowie otwierają wielki szlak handlowy wzdłuż Wołgi, przez Nowogród Wielki, ujścia Newy na wyspę Gotlandię, do północnej, pogańskiej wówczas Europy. .

Rośnie wówczas potęga Szwecji, potem Danił, wyrasta z podboju szwedzkiego państwo ruskie; z rodzimych pierwiastków, w oparciu niewątpliwie o gospodarcze podstawy handlu z Północą, budują swe państwo Piastowie. Handel bałtycki był, jak się zdaje, podbudową gospodarczą, na której zakładali oni zręby swego państwa. Z upadkiem tego handlu na przełomie X i XI w., gdzieś w czasach Chrobrego, załamały się podstawy gospodarczej potęgi Polski piastowskiej, a wraz z nimi sama państwowość pograżyła się w niemocy. O Szczecinie w tym czasie słyszymy mało: może jest to Schinesghe, wymienione przy opisie granic Polski w X w. Szczecin zresztą, leżący na lewym, lutyckim brzegu Odry, znajdował się poza wielkimi por-

tami słowiańskimi, legendarną Winetą i historycznym Wolinem. Mieszko I nie ze szczecinianami walczy o ujścia Odry, lecz z plemiennym państwem Wolinian, którzy rozsiedli się nad Dziwną, po obu jej brzegach.

Upadek handlu bałtyckiego na przełomie X i XI w. ma swe źródła bodaj w przemianach, jakie nastąpiły w Azji środkowej i zachodniej, w pokonaniu Arabów przez Turków, w częściowej zmianie dróg handlowych przez dynastię Ghazne w Persji. Z upadkiem tego handlu wiąże się zapewne również załamanie rozmachu wikingów skandynawskich, upadek znaczenia Szwecji i Polski. Jedynie Dania panuje nadal nad południowym Bałtykiem dzięki stosunkom handlowym z Anglią i zachodnimi wybrzeżami Europy. Utrzymują też swą potęgę Słowianie zachodni. U brzegów Rugii trzymają się ławice śledzi i Rojanie pozwalają poławiać je za opłatą na rzecz świątyni; składają tę opłatę nie tylko Słowianie z innych ziem, ale i chrześcijańscy Duńczycy. Tu znajduje się też ognisko pogaństwa słowiańskiego i niechęci do Polski, która bogactwem nie dorównuje mieszkańcom ziem nadmorskich. Szczecin jest wielkim centrum handlowym, ozdobionym pięknymi świątyniami; szlachta trudni się kupiectwem, a wikingowie słowiańscy panują na Bałtyku. Z trudem Bolesław Krzywousty zdobywa Pomorze i zmusza mieszkańców do przyjęcia chrztu. Złamana przez Piastów dynastia pomorska przenosi swą siedzibę z Białogardu pod Kołobrzegiem zrazu do Kamienia, potem do Szczecina. Jest to początek wieku XII. Rugia trwa dalej przy pogaństwie wraz z resztą Słowiańszczyzny zachodniej. Ale już nadchodzą wielkie przemiany, które mają zmienić do gruntu oblicze zlewiska Bałtyku: z morza Słowian i Skandynawów zmienia się on na kilka wieków w morze Niemców.

W połowie XII w. podboje Henryka Lwa i Askańczyków (Brandenburgia) kładą kres samodzielności i nawet istnieniu ludów Słowiańszczyzny zachodniej. Ulega Duń-

czykom Rugia; Rojanie wolą Skandynawów od Niemców i dynastia rodzima utrzymuje bałtycką swą orientację. Ale Rugia traci swe kluczowe znaczenie: w końcu XII w. z niewiadomych przyczyn ławice śledzi odpływają od jej brzegów ku brzegom Danii i południowym wylotom Sundu. Tu, koło Skanör i Falsterbo, odbywają się odtąd połowy, mniejsze zaś znaczenie ma Bornholm. Ale nie Słowianie są już głównymi dostawcami cennej ryby, miejsce ich zajmują Niemcy. Rojanie w ogóle nie występują jako rybacy i kupcy w Skanii, rybacy z Kołobrzega próbują szczęścia koło Bornholmu. Niewątpliwie jedną z podstaw bogactwa i potęgi Słowian zachodnich były połowy śledzia u ich wybrzeży. Z chwilą, gdy śledź odpłynął na wody duńskie, nie zdołali oni utrzymać swego stanowiska. I to była jedna z przyczyn rychłego upadku ludów, które tak długo i wytrwale opierały się niemczyźnie.

Bałtyk pod panowaniem niemieckim

Wejście Niemców na Bałtyk w XII w. odbyło się błyskawicznie. W r. 1147 założyli oni Lubekę, która pochwyciła handel w swe ręce, kierując go na szlak lądowy, wiodący do Hamburga. Od razu wyeliminowana została Dania jako pośrednik: Niemcy osiedli na Gotlandii i w Nowogrodzie Wielkim, zrazu jako wspólnicy Szwedów, potem zaś Szwedów usunęli. Niemcy zwyciężali, gdyż potrafili zorganizować wymianę między rosnącym przemysłem Flandrii a krajami Wschodu i Północy. Nie wykorzystali oni żadnej nowej koniunktury, gdyż kraje w zlewisku Bałtyku eksportowały nadal towar mało objętościowy, jak futra, воск, bursztyn. Zakładając wszędzie swe osady handlowe, Niemcy jedynie zastąpili kupców podróżujących kupcami osiadłymi. Wielka organizacja kupiectwa północno-niemieckiego, Hanza, udoskonaliła wymianę i wykorzystwała rynki dotąd słabo wyzyskane. Hanza stosowała bezwzględny wyzysk tam, gdzie uzyskiwała mo-

nopol: Norwegowie w Bergen byli traktowani przez Niemców na równi z cudzoziemcami. Hanza zabiła żeglugę duńską i z czasem Duńczycy stali się narodem rolników; floty nie mieli w XIV w. prawie wcale. Miasta duńskie nie mogły się rozwijać wobec konkurencji hanzeatów, za Hanzę zaś szły polityczne wpływy Niemiec. Dania usiłowała na przełomie XII i XIII w. zagrozić drogę podbojowi Bałtyku przez Niemców, jednak klęska króla duńskiego Waldemara II pod Bornhöved w r. 1227 położyła kres znaczeniu tego kraju. Szwecja była bezsilna, Polska i Ruś rozbite na dzielnice.

W tych warunkach książęta szczecińscy złożyli hold cesarzom i z trudem o własnych siłach bronili się przeciw naporowi dynastii askańskiej. Książę Barnim, z wątpliwymi w swe siły, postanowił Niemców wypędzać Niemcami. Przeciw Brandenburczykom wezwał lubeczan i oddał Niemcom lubeckim rządy w mieście Szczecinie, gdzie odtąd stanowili oni tylko kolonię obok słowiańskiego miasta. Rycerze — kupcy słowiańscy zaczęli opuszczać obce im teraz miasto i osiadali w puszczech na wschodzie, na nieurodzajnych ziemiach. Co lepsze ziemie na zachodzie oddawali książęta Niemcom, by ci bronili ich przed innymi Niemcami (od 1249 r.). Gdy w r. 1250 margrabiowie brandenburscy opanowali Ziemię Lubuską i przeszli Odrę, Pomorze musiało się bronić na dwa fronty. Między Wielkopolską a Pomorze wbity został klin Nowej Marchii, który w znacznej mierze zdecydował o późniejszych losach ujęć Odry. Pomorze utrzymało się jedynie dzięki swej dynastii. Odcięte od ziem polskich, zatracalo okresowo swój związek gospodarczy z Polską, za to silniej akcentowało swój bałtycki charakter. Już oparcie się o Lubekę oznaczało związek z tym, kto panował na Bałtyku. Stosunki z Danią odżywały, gdy tylko w kraju tym¹ zaznaczały się próby dźwignięcia się z upadku. W r. 1325 książęta pomorscy, po wygaśnięciu dynastii rugijskiej, przyłączyli

zniemczoną już wyspę do swych dzierżaw. Szczecin przybierał to samo bałtyckie oblicze: wobec margrabiów panowały w mieście nastroje niechętne, nawet wrogie; Szczecin należał wprawdzie do Hanzy, ale w wojnach z Danią zajmował stanowisko niezdecydowane, raczej starał się stać z dala od konfliktu. Mimo iż dynastia była w XIV w. w znacznym stopniu zniemczona, mimo że miasto było niemieckie, geniusz miejsca sprawiał, że polityka księstwa pomorskiego nie była niemiecka, lecz własna, lokalna, pomorska.

Pomorze szuka aliantów przeciw niemczyźnie

Odżywały też raz po raz związki naturalne z Polską: handel Szczecina rozwijał się głównie ze Śląskiem, Łużycami, Wielkopolską, dynastia zaś szukała związków z Polską przeciw Brandenburgii, szczególnie mniej zagrożona najazdem linia panująca w Wołogoszczu. Już Łokietek miał wiernego sprzymierzeńca w Bogusławie IV. Kazimierz Wielki, zrezygnowawszy z Gdańska, chciał otworzyć Polsce drogę do ujść Odry, na przeszkodzie stała jednak Nowa Marchia. Kazimierz odzyskał w r. 1368 ziemię między Gdą a Drawą i przeciął „drogę Margrabiów“, wiodącą do dzierżaw Zakonu. Wedle starych układów ziemię za Drawą i Notecią miały przypaść Pomorzu, ale zabrakło sił, by prawa te egzekwować. Połączenie terytorialne Polski z Pomorzem Zachodnim było nie wystarczające i niepewne. Toteż raz po raz zrasta się przecięta całość polsko-pomorskich ziem, ale na krótko — i znów części się rozpadają. Tak było za ostatnich Piastów i za Jagiellonów.

Dwie próby podjęło Pomorze w tych wiekach, by rozwiązać sprawę swego istnienia. Nie brało ono udziału w dramatycznych walkach w XIV w., gdy rozstrzygał się los niepodległego bytu Danii i Polski, Szwecji i Litwy, zagrożonych naporem przepętzonej niemczyzny. Wówczas

Pomorze lawirowało. Ale w końcu XIV w. niebezpieczeństwu niemieckiego zalewu przeciwstawiły ludy nadbałtyckie dwie unie: polsko-litewską i duńsko-norwesko-szwedzką, zawartą w Kalmarze w r. 1397. Unie te zbyt były słabe, by złamać potęgę Niemczyzny, mimo powodzeń i zwycięstw na polach bitew, ale zdołały stworzyć równowagę sił. Wtedy Pomorze szukać będzie rozstrzygnięcia swych losów w związku z tymi nowymi potęgami. Pierwsza próba miała charakter bałtycki. Królowa trzech państw Północy, Małgorzata usynowiła księcia pomorskiego Eryka, który objął istotnie po niej rządy. Gdy władca ten zapragnął koronę swą przekazać swym pomorskim bratankom, zarysowała się unia Pomorza Szczecińskiego z trzema krajami Północy i Szczecin korzystał już z ulg w opłatach cła w Sundzie. Ale niezręczna polityka króla Eryka zraziła poddanych, zaś Bogusław, kandydat do korony, nie umiał ich sobie zjednać. Przez całą pierwszą połowę XV w. Pomorze myślało jednak o związku z potężną Północą.

Drugą próbę podjęto z chwilą, gdy Polska Jagiellonów podjęła walkę z Zakonem Krzyżackim o Pomorze Gdańskie. Wówczas zarysowuje się dążenie książąt pomorskich do związku z Polską. Mimo wahań i chwilowych odstępstw książę Eryk II otrzymuje wreszcie w lenno Lębork i Bytów. Zbliżenie do Polski ma szczególną wymowę wobec wznowienia starań margrabiów o przyłączenie Szczecina, po wygaśnięciu w r. 1464 linii szczecińskiego domu książęcego. Tu jednak opór stawia nie tylko dynastia, ale i rycerstwo, a przede wszystkim miasto. Szczecin nie chce podlegać Hohenzollernom, mimo że może otworzyłoby to mu drogę na Śląsk i ułatwiło dostęp do Wielkopolski. Opór miasta trwa i po ugodzie obu domów panujących, mocą której poddani książąt pomorskich mają złożyć hołd warunkowy Hohenzollernom, Szczecin wreszcie przeprowadza swą wolę: hołdu nie składa. Myśl

związku z Polską podejmuje po raz ostatni Bogusław X na przełomie XV i XVI w. Wychowany na dworze jagiellońskim, pono przez Długosza, ożeniony z Jagiellonką, daremnie zabiega o przyjęcie go w poczet lenników Polski. Zygmunt Stary, zwrócony ku zagadnieniom wschodnim, nie chce tego. Przez parę lat po śmierci Bogusława X (r. 1523) synowie jego ubiegają się jeszcze o opiekę możnego wuja z Krakowa, potem zwracają się ku Niemcom. Dzieje się to w chwili, gdy na przełomie czasów średnio-wiecznych i nowożytnych załamuje się potęga gospodarcza i polityczna Niemców na Bałtyku.

Przemiany w życiu gospodarczym Europy

Druga połowa XV w. przynosi wielkie przemiany w życiu gospodarczym Europy. Kraje nadbałtyckie, przede wszystkim Polska, zaczynają eksportować zboże na zachód, głównie do przemysłowej Flandrii. Pośrednikami są teraz nie hanzeaci, lecz Holendrzy. W r. 1453 zdobywają Turcy Konstantynopol, w r. 1474 upada kolonia genueńska nad Morzem Czarnym Kaffa, w r. 1484 ostatnie osady genueńskie, Białogród i Kilia, wpadają w ręce Turków. Eksport zboża z krajów czarnomorskich, w którym zaczynały brać udział ziemie Rzeczypospolitej, upada. Zboże z krajów nadbałtyckich zaczyna iść także do krajów śródziemnomorskich.

Przecięcie handlu ze Wschodem przez Turków, odkrycie drogi morskiej do Indyj, odkrycie i kolonizacja Ameryki wywołują dalsze przemiany. Hiszpania się wyludnia, rolnicy porzucają nieurodzajne ziemie, by szukać bogactwa i szczęścia za morzami, to samo czynią rzemieślnicy. Hiszpania coraz więcej zboża kupuje w krajach nadbałtyckich, sprowadza z nich konopie na liny okrętowe, płótno na żagle, drzewo na budowę okrętów. Ameryka nie wywozi nic prawie do końca XVIII w., natomiast zaopatruje się w miastach północnej Europy, przede

wszystkim zaś kupuje płótno, które służy do wymiany z tubylcami. Cała północna Europa korzysta z tej koniunktury, ale Polska jest głównym dostawcą. Ponadto Polska dostarcza Niemcom bydła, tak iż w razie zatargu z Polską grozi im w XVI w. zupełny brak mięsa; tak piszą do cesarza księżęta Rzeszy. Na tej koniunkturze wyrasta Polska na wielką potęgę na wschodzie Europy; pieniądze z handlu bałtyckiego idą na kolonizację i politykę wschodnią. Bez handlu bałtyckiego Polska pozostałaby potęgą drugorzędą. Obok Polski korzysta z koniunktury Holandia, tym więcej że śledź przenosi się teraz na Morze Północne i poławiają go już nie hanzeaci, lecz Holendrzy i Szkoci („Amsterdam zbudowano na śledziach“).

Na Bałtyku maleje, niknie wpływ niemiecki. Upadają państwa krzyżackie w Prusach i Inflantach, Holsztyn dostaje się pod panowanie duńskie, Hanza traci znaczenie. Przez lat 300 państwa narodowe — Dania, Szwecja, Polska, Rosja będą rywalizować o „dominium maris Baltici“. Zrazu o przewagę ścierają się Dania i Polska Zygmunta Augusta oraz Batorego. Potem Polska w zatargu ze Szwecją ponosi porażkę, Szwecja chwyta w XVI w. w swe ręce handel zbożem, to „arcanum regni“ kanclerza Oxenstierny. Wreszcie od Piotra Wielkiego Rosja zdobywa przewagę polityczną na Bałtyku, a handel przechodzi z rąk Holendrów w ręce Anglików.

Rola portu szczecińskiego pod panowaniem Szwecji i Prus

Wśród tych zmagañ i przemian Pomorze Zachodnie zrazu korzysta z koniunktury: Szczecin jest jednym z portów zbożowych Polski, kupcy zabiegają o ułatwienia w handlu z Poznaniem. Bogaci się miasto i kraj, przychodzi krótki okres rozkwitu kultury renesansowej na dworze szczecińskim, dotąd owianym brutalnością rycerskiego niemieckiego obyczaju. Ale Szczecin kulturalnie

cięży ku protestanckim Niemcom, nie ku coraz bardziej katolickiej Polsce. Pozostały żywe związki gospodarcze, polityczne uległy w ciągu XVI w. zupełnemu rozluźnieniu.

W toku zmagania w w. XVII wojska Gustawa Adolfa w r. 1630 wylądowały na wyspie Uznam. Ostatni książę pomorski Bogusław XIV usiłował zachować neutralność, nie zdołał tego jednak dokazać. Przed r. 1630 przechodziły tędy wojska Wallensteina, po r. 1630 stolicę trzymali wraz z Rugią Szwedzi. Próby interwencji duńskiej pozostały bez znaczenia. Okazało się teraz, że mały kraik, lawirujący między bałtycką a pomorską orientacją, po wygaśnięciu dynastii nie może się ostać. Zarysował się rozbiór kraju: Polska Władysława IV usiłowała odzyskać nie tylko Łębork i Bytów, ale także Słupsk i Sławno; Szwedzi chcieli zagarnąć całe Pomorze Zachodnie. Ostatecznie nastąpił podział kraju między Brandenburgię i Szwecję, przy czym Polska odzyskała Łębork i Bytów, zaś elektor otrzymał wschodnią część kraju ze stolicą w Stargardzie, bez Szczecina i Kamienia oraz bez wysp.

Szczecin został odcięty od swego zaplecza, przybrał charakter przedmościa szwedzkiego na południowym brzegu Bałtyku. Handlowo cystansował go Strzałów, przez który szło do Szwecji zboże z zaodrzańskich ziem. Szczecinianie próbowali znów nawiązać stosunki z Polską, ale ściana brandenburska nie łatwo dawała się przebić. Polska, zniszczona wojnami „Potopu“, miała coraz mniej zboża na eksport. W r. 1655 ze Szczecina uderzyli Szwedzi na Wielkopolskę, w r. 1657 podchodzili pod miasto chorągwie polskie w odwetowych wyprawach. Elektor, który przeszedł do koalicji przeciwswedzkiej, nie potrafił zdobyć miasta, którego ludność, nienawidząc Brandenburczyków, wytrwale stała przy Szwecji; nienawiść wyznaniowa do kalwina-elektora grała tu niemałą rolę. Prowadzenie szwedzkie nad niemieckimi i zniemczonymi obszarami opierało się nie tylko na sile oręża: Szwedzi szanowali

przywileje i samorząd stanów i reprezentowali prawowierność luterzańską. Toteż mieszczenie zrujnowanego Szczecina bronili miasta przeciw Brandenburczykom w r. 1677 i choć zdobyli oni wreszcie miasto, musieli je oddać w traktacie pokojowym.

Przełom w. XVII i XVIII przyniósł upadek przewagi Szwecji na rzecz Rosji Piotra Wielkiego. Od wojen „Potopu“ spustoszona Polska przestała być głównym dostawcą zboża dla zachodu Europy. Miejsce jej zaczęły zajmować Brandenburgia i Rosja. Rosja w czasie wojny północnej (1700—1721) złamała potęgę Szwecji na lądzie i na morzu i opanowała Inflanty. Odtąd przez lat 250 panuje ona na Bałtyku, by u schyłku XIX w. ustąpić na krótko miejsca Niemcom.

W czasie wojny północnej udało się Fryderykowi Wilhelmowi I, królowi Prus, zająć miasto bez walki (r. 1713), jako stronie neutralnej. Rychło, mając zdobycz w ręku, przeszedł do obozu przeciwników Karola XII i w nagrodę otrzymał miasto. Teraz zwolna Szczecin zaczyna się dźwigać. Pod rządami pruskimi był, mimo wszystkich starań, przeważnie miastem garnizonowym. Dopiero zabór Śląska w r. 1740, potem zaś pierwszy rozbiór Polski uczyniły znów z miasta port obsługujący ziemie polskie. Już wcześniej skierował się do Szczecina eksport bydła, później przyszła kolej na zboże.

W końcu XVIII w. zarysowała się znakomita koniunktura zbożowa dla Prus, które dysponowały portami południowego Bałtyku oraz coraz większą, w miarę rozbiórów, częścią ziem polskich. Wojna Anglii z koloniami północno-amerykańskimi, potem wojny rewolucji francuskiej i Napoleona stworzyły wyjątkowe warunki do eksportu zboża. Ceny ziemi na nieurodzajnych Mazurach wzrosły o przeszło 100%. Rozwijał się też handel Szczecina tym więcej, że Anglia kupowała wielką ilość płótna, wyrabianego na Śląsku i w Wielkopolsce. W latach 1781.—1795

zbudowano w Szczecinie 144 statki i wartość eksportu wzrosła od r. 1768 do r. 1790 z 922.419 tal. na 1.906.126 tal., importu z 1.715.639 tal. na 3.983.130 tal. Aby uniezależnić się od ujęć Piany, które trzymali Szwedzi, Fryderyk II rozbudował Świnę. Usiłował on też zdobyć rynki rosyjskie dla przemysłu Prus. Kres temu rozwojowi położyło zajęcie Szczecina w r. 1806 przez Francuzów. Anglia, zamiast kupować płótna śląskie, rozwinęła przemysł własny w Irlandii. Zboże bałtyckie zaczęło tracić swe stanowisko na rynku angielskim na rzecz produkcji krajowej. Zakończenie wojen napoleońskich nie przyniosło wielkiej poprawy. W ciągu XIX w. Bałtyk zaczął tracić swe znaczenie głównego dostawcy zboża.

Szczecin portem węgla i żelaza

Zrazu nieśmiało, potem coraz energiczniej, zaczyna rywalizować z regionem bałtyckim pszenica z krajów zamorskich; groźnie zarysowuje się to zjawisko dopiero po r. 1860. Ale już przedtem eksport zboża południowo-rosyjskiego przez porty czarnomorskie podkopywał znaczenie rolnictwa w krajach nadbałtyckich. Otwarcie cieśnin dla statków płynących pod banderą rosyjską (r. 1774), potem angielską, francuską, holenderską i pruską (r. 1801), znamionował początek tego przełomu. Rozwój Odessy w czasie wojen napoleońskich był częściowo spowodowany kontrabandą, później wojny z Turcją powodowały zastój. Ale opłacało się w latach pokoju wieźć końmi lub wołami zboże z odległości 600 wiorst, by je sprzedać w Odessie. Bałtyk stracił swe znaczenie jako dostawca zboża i płótna. Syzyfowe wysiłki rolników wiodły ich ku coraz gorszym warunkom, które tak jaskrawo zarysowują się w powieściach Orzeszkowej i Rodziewiczówny. Prusy ratowały się eksportem zboża do okręgów przemysłowych na Zachodzie, tak że nawiązał się alians rolnictwa wschodnioniemieckiego z przemysłem nadreńskim.

Szczecin rozwijał się jednak w XIX w. nie dzięki eksportowi zboża. Budowa Kanału Kilońskiego odciągnęła część handlu do Hamburga, podobnie budowa kanału Sprewa—Odra. Hamburg zaczął sięgać swymi wpływami aż na Śląsk. Lubeka, dzięki kanałowi Łaba—Trawna, miała bezpośredni związek z Hamburgiem, ściągała też część handlu z Rosji. Szczecin nie mógłby się rozwijać w Rzeszy wobec konkurencji innych portów, mimo założenia w r. 1890 wolnego portu, mimo budowy kanału do Berlina (r. 1905), gdyby nie węgiel śląski.

Po okresie, w którym Bałtyk eksportował zboże, przyszedł dla niego naprawdę wiek węgla i żelaza. Węgiel śląski i żelazo szwedzkie otworzyły nową erę w jego dziejach. Handel z Rosją był innym ważnym czynnikiem. W tej płaszczyźnie nastąpił rozwój Szczecina jako portu eksportującego węgiel z ziem polskich oraz wyrobę przemysłu niemieckiego do Rosji. Niemcy bowiem, zjednoczywszy się dzięki niebacznej polityce carów, sięgnęły po hegemonię na Bałtyku i zamierzyły gospodarczy, potem polityczny podbój Rosji.

Oba oblicza Szczecina w XX wieku zarysowały się wyraźnie. Z jednej strony był on wylotem dla nowych bogactw ziem polskich, z drugiej jedną z podstaw panowania Rzeszy na Bałtyku. Rok 1945 przyniósł zdecydowane zwycięstwo pomorskiego oblicza miasta nadodrzańskiego. Jeśli Szczecin przestał być bazą dla podboju gospodarczego Rosji, to może być tylko portem ziem polskich. W wiekach XVI, XVII i XVIII Szczecin bogacił się zbożem. W w. XIX i XX, związany ze Śląskiem, stał się portem węgla w nowej — węglowej i żelaznej epoce dziejów i Polski i Bałtyku.

OBRADY KOMISYJ NAUKOWYCH

SPRAWOZDANIA I PLANY PRACY

Janusz Lewandowski

SPRAWOZDANIE Z PRAC W ZAKRESIE GOSPODARCZO-MORSKIM W LATACH 1945 i 1946

U w a g i w s t ę p n e

Zjawiska gospodarcze związane z dostępem Polski do morza były zawsze szczególnym przedmiotem troski i zainteresowania Instytutu Bałtyckiego, który, obejmując swoją pracą badawczą całokształt polityki morskiej, kładł specjalny nacisk na zagadnienia ekonomiki morskiej. Wyrazem tego są opublikowane przezeń prace: katalog z r. 1938, zawierający spis rzeczowy publikacji Instytutu, w rozdziale „Sprawy morskie“ liczy 112 pozycji. Przedwojenne publikacje te dotyczyły trzech głównych tematów: portów, transportu morskiego i handlu zamorskiego, traktowanych w odniesieniu do zagadnień związanych bezpośrednio z życiem gospodarczym Polski, bądź też ujmowanych szerzej w ramach „morskiej wspólnoty“ krajów bałtyckich.

Tematyka ta znalazła właściwy wyraz również we wznowionej po wojnie działalności Instytutu Bałtyckiego, który sprawom gospodarczo-morskim od pierwszej chwili poświęcił baczną uwagę i troskę.

Sprawa morska, będąca przedmiotem jednego z najważniejszych zainteresowań Instytutu, nie wchodzi w zakres prac i kompetencji jednej tylko komisji. Tak więc zagadnieniami prawno-morskimi zajmuje się specjalna Komisja Prawa Morskiego, historyczno-morskie wchodzi w zakres tematyki Komisji Historycznej, geograficzno- i przyrodniczo-morskie łączą się z właściwym przedmiotem prac Komisji Geograficznej. Trzonem prac Komisji Gospodarczo-Morskiej są zagadnienia ekonomiczno-morskie, wykazujące punkty styczności z dziedziną zagadnień niejako lądowych, którymi zajmuje się Komisja Gospodarcza.

Pierwszy okres działalności powojennej Instytutu Bałtyckiego w zakresie spraw morskich z natury rzeczy był w dużym stopniu poświęcony sprawom organizacyjnym. Wysiłek Instytutu w tym kierunku, realizowany przez Wydział Morski, przyniósł następujące rezultaty:

Prace organizacyjne

Biuro Studiów Morskich. W końcu r. 1945 powstało w Sopocie, w ramach Wydziału Morskiego Instytutu, Biuro Studiów Morskich, którego zadaniem jest stałe organizowanie i prowadzenie prac badawczych nad zasadniczymi i bieżącymi zagadnieniami ekonomiczno-morskimi oraz prawno-morskimi. Biuro Studiów Morskich, stanowiące trzon organizacyjny Wydziału, jest ośrodkiem planowania prac badawczo-naukowych, kontroli naukowej osiągniętych wyników i ośrodkiem koordynacji prac badawczych w zakresie tematyki morskiej. Biuro Studiów dzieli się na działy: ekonomiczno-morski (żegluga, porty, aparat usług portowych itp.) oraz prawnomorski (prawo prywatne, administracyjne, międzynarodowe i socjalne morskie). Wyniki prac Biura Studiów mają służyć zarówno jako pomoc naukowa dla potrzeb zainteresowanych resortów jak i jako materiały dla

prac wydawniczych Instytutu. Projektowane jest utworzenie w Szczecinie placówki Biura Studiów.

Gospodarczo Archiwum Morskie. W sierpniu r. 1945 zorganizowany został zaczątek Gospodarczego Archiwum Morskiego, które w połowie listopada tegoż roku rozpoczęło pracę w Gdyni. Placówka ta ma zadania informacyjno-dokumentacyjne w zakresie zagadnień portowych, żeglugowych i handlu morskiego. G. A. M. służy jako aparat pomocniczy dla instytucyj naukowych, administracyjnych i gospodarczych. G. A. M. nawiązał kontakt z licznymi instytucjami obrotu morskiego w kraju i za granicą, jak zarządy portowe, większe przedsiębiorstwa żeglugi i usług portowych, zrzeszenia przedsiębiorstw morskich, stoczni itd., celem otrzymywania źródłowego materiału, publikacyj sprawozdawczych i bieżących informacji. W ten sposób zapewnia się dopływ wiadomości, które po uporządkowaniu (kartoteki) mają służyć wszechstronnej akcji informacyjnej. Specjalna Biblioteka G. A. M. posiada 859 woluminów.

Obecnie znajduje się w stadium organizacyjnym placówka G. A. M. w Szczecinie, która poświęci szczególną uwagę pogłębieniu zagadnienia żeglugi bałtyckiej, portów bałtyckich oraz gromadzeniu materiałów dotyczących Szczecina i transportu Odrą. G. A. M. w Gdyni zajmie się wówczas, w swoim zakresie, zagadnieniami portów delty Wisły z jednej strony i gospodarczo-morskimi w skali międzynarodowej z drugiej strony.

„Komunikaty G. A. M.“ dostarczały zainteresowanym kołom gospodarczym, administracyjnym a także i naukowym materiału informacyjno-naukowego z zakresu tematyki morskiej Instytutu w odniesieniu do spraw krajowych i zagranicznych. W przyszłości, obok innych zadań, rolę tę przejmie w dużej mierze projektowane czasopismo naukowe „Gospodarka Morska“. Pismo to, w oparciu o ścisłe badania naukowe, o konkretne dane zaczerp-

nięte z polskiej i międzynarodowej rzeczywistości, ma współdziałać w kształtowaniu świadomości gospodarczego znaczenia zagadnień morskich. Komunikaty będą w przyszłości, obok tematyki gospodarczo-administracyjnej, odzwierciedlały kolejne stadia prac badawczych Instytutu w zakresie spraw morskich.

„Biuletyn Informacyjny Morski” ma charakter publikacji materiałowej, informującej zainteresowane sfery gospodarcze oraz prasę o najnowszych wydarzeniach i tendencjach rozwojowych w zakresie całokształtu tematyki morskiej Instytutu.

Muzeum Morskie. W lecie r. 1946 zostały położone podstawy pod organizację Muzeum Morskiego Instytutu Bałtyckiego w Szczecinie, którego zakres zainteresowań obejmuje następujące działy: 1. żegluga w ujęciu historyczno-gospodarczym, 2. żegluga i porty w gospodarce polskiej, 3. związki gospodarcze Polski z innymi państwami, z uwzględnieniem wszystkich artykułów importu i eksportu, 4. geografia gospodarcza, 5. rybołówstwo morskie, 6. fizjografia. W chwili obecnej Muzeum przeprowadza remont gmachu w Szczecinie oraz, w ramach opracowanego planu, nawiązuje stosunki z muzeami krajowymi i zagranicznymi, organizuje warsztat modelarski (dwóch pracowników) oraz stopniowo gromadzi eksponaty.

W związku ze szczególnie dotkliwymi stratami wojennymi w zakresie fachowców z dziedziny gospodarczo-morskiej wymienione wysiłki organizacyjne napotkały na poważne trudności, spotęgowane brakiem materiałów naukowych z tej dziedziny.

Prace badawcze

W powojennym dorobku Instytutu w zakresie spraw ekonomiczno-morskich na pierwszy plan wysunęły się zagadnienia bieżące gospodarstwa morskiego, a więc pro-

blemy: portów (usług portowych) i zaplecza oraz transportu morskiego.

Porty i zaplecze. Spośród zagadnień gospodarczo-morskich szczególnie aktualnego znaczenia nabrała po wojnie sprawa specjalizacji polskich portów morskich. Obecnie, gdy obok Gdyni i Gdańska pozytywnym czynnikiem naszego państwowego aparatu portowego stał się i Szczecin, traktowany do niedawna jako konkurent portów delty Wisły, trzeba było pokusić się o ustalenie właściwego podziału ról między trzy porty, obsługujące wspólne zaplecze gospodarcze. Sprawa była o tyle pilna, że chodziło o ustalenie wytycznych dla polityki odbudowy poszczególnych portów, co w pierwszym rządzie musiało być uzależnione od tego, jakie będzie ostateczne przeznaczenie każdego z portów.

Temu zagadnieniu została poświęcona zorganizowana przez Biuro Studiów Morskich pierwsza konferencja Naukowej Komisji Morskiej Instytutu z udziałem rzeczoznawców, zwołana na dzień 14—15 czerwca r. 1946 do Bydgoszczy. Na konferencję tę zostały opracowane następujące referaty:

1. Zarys podstaw ekonomicznych do zagadnienia specjalizacji portów — mgr Zbigniew Miłobędzki,
2. Eksploatacja polskich portów morskich — dyr. Mieczysław Mysłowski,
3. System transportowo-komunikacyjny zaplecza jako czynnik specjalizacji polskich portów morskich — mgr K. Michalik,
4. Zagadnienia żeglugowo-morskie na tle problemów specjalizacji polskich portów morskich — prof. Tadeusz Ocioszyński,
5. Rozdział funkcji między portami polskimi — dyr. Jan Wojnar,
6. Gdańsk, Gdynia, Szczecin w latach 1919—1939 — dr. Józef Kulikowski,
7. Węgiel polski na tle sytuacji światowej — dr Edward Wieczorek,

8. Hutnictwo a porty morskie — mgr W. Ławrynowicz,
9. Przeładunek produktów płynnych w portach polskich — dyr. Piotr Blitek,
10. Perspektywy związku gospodarczego leśnictwa i rolnictwa oraz opartych o nie przemysłów z polskimi portami morskimi — mgr Czesław Augusiak.

Sprawozdanie z tej konferencji wraz z odnośnymi referatami zostało ujęte w formie oddzielnego wydawnictwa pt. „Specjalizacja polskich portów morskich“, przy czym jako oddzielna odbitka została wydana praca E. W i e c z o r k a : „Węgiel polski na tle sytuacji światowej“.

Obrazy konferencji i powzięte przez nią uchwały, będące podsumowaniem tez wysuniętych w poszczególnych referatach i pogłębionych w dyskusji, dotyczyły przede wszystkim artykułów masowych naszego importu i eksportu w ich związku z pracą portów polskich. W uchwałach tych znalazły wyraz tezy na temat uniwersalizmu i specjalizacji, zarówno krótko- jak i długodystansowej; zakreślone zostały ogólnikowo zaplecza geograficzno-gospodarcze każdego z trzech wielkich portów polskich oraz ich obecne oblicza pod względem realnych możliwości technicznych. Zakreślony również został wyraźny program dalszych poszukiwań, mających wyświełić możliwość optymalnego wykorzystania poszczególnych portów w ramach planowej gospodarki narodowej.

W związku z wynikami tej konferencji Wydział Morski rozważa obecnie problem drugiej konferencji, mającej przepracować ekonomiczne problemy drobnicy i aparatu usługowego, jako czynnika specjalizacji portów. Prace te idą po linii wytyczonej przez pierwszą konferencję, która w jednej z uchwał zaleca przeprowadzenie badań nad szczególnie ważnymi zagadnieniami obsługi przeładunkowej i tranzytowej ładunków drobnicowych.

Jedno z ważniejszych zagadnień dotyczących współzależności zaplecza i portów omawia znajdująca się w druku praca prof. A. Bolewskiego pt. „Związki wytwórczości mineralnej z polskimi portami morskimi“.

Zagadnieniu portów i zaplecza poświęcony jest również szereg krótszych opracowań, które ukazały się w latach 1945 i 1946 jako „Komunikaty G. A. M.“, mianowicie:

1. Stan portów w Gdańsku i Gdyni — dra J. Kulkowskiego,
2. Zaopatrzenie miast portowych w energię elektryczną — dra inż. I. Maleckiego,
3. Gdynia, Gdańsk i Szczecin w pracy na rzecz naszego obszaru gospodarczego — mgra S. Walewskiego,
4. Port w Szczecinie i jego możliwości — mgra S. Walewskiego,
5. Port morski w Szczecinie — K. Bartoszyńskiego,
6. Z Konferencji Naukowej Morskiej.

Temu samemu problemowi poświęcone są również liczne notatki w „Biuletynie Informacyjnym Morskim“, dotyczące w pierwszym rzędzie administracji, służby celnej, stref i składów wolnocłowych, urzędzeń portowych, komunikacji w portach, ruchu w portach, opłat portowych, miast portowych itp.

W trosce o obronę interesów gospodarczo-morskich Polski na terenie międzynarodowym Instytut Bałtycki współpracował z Komitetem dla Spraw Ziem Odzyskanych, opracowując z tej dziedziny następujące tematy:

1. Znaczenie portów i wybrzeża dla Polski — prof. T. Ocioszyński,
2. Połączenie krajów środkowej Europy z regionem bałtyckim, ze szczególnym uwzględnieniem Szczecina — W. Umiastowski,
3. Zagadnienie udziału portów w eksporcie Polski — mgr Małek,
4. Rola portów w imporcie — prof. B. Kasprowicz.

W opracowaniu znajdują się:

1. Prawno-polityczna sytuacja problemu Odry i zagadnienie międzynarodowego jej statutu — dr R. Zaorski,
2. Zagadnienie administracji portu szczecińskiego i sprawa organizacji strefy wolnocłowej — dr R. Zaorski,

Transport morski. Dla oparcia polityki morskiej w tym zakresie na aktualnych realiach, przeprowadzono w Biurze Studiów badania nad zagadnieniem wojennych i powojennych przemian w obsłudze światowego transportu morskiego; wynikiem tego jest znajdująca się w druku praca prof. T. Ocioszyńskiego pt. „Przemiany w światowej żegludze morskiej“. Przygotowuje się badania nad zagadnieniem ekonomicznych podstaw i warunków rozwoju polskiej floty handlowej, z czym wiąże się również zagadnienie kształtowania się kosztów eksploatacyjnych w polskich przedsiębiorstwach żeglugowych w porównaniu do kosztów krajów konkurencyjnych. Jest to ważki, choć trudny temat, prowadzący do badań nad opłacalnością żeglugi w dobie obecnej.

Zagadnieniom transportu morskiego poświęcone są zarówno większe prace, np. opublikowane już B. Żórawskiego „Składniki transportu morskiego“, jak i liczne „Komunikaty G. A. M.“, że wspomnę:

1. Przedwojenny tonaż światowy i przewozy morskie — dr J. Borowik,
2. Radziecka morska flota handlowa i przewozy morskie w Z. S. R. R. — dr J. Borowik,
3. Obecny stan polskiej morskiej floty handlowej — dyr. J. Wojnar,
4. Zagadnienie klasyfikacji statków w Polsce — inż. A. Potyrała,
5. Ubezpieczenia morskie w czasie wojny — prof. T. Ocioszyński,

6. Polska flota handlowa — prof. T. Ocioszyński,
7. Straty wojenne w polskiej flocie handlowej — prof. T. Ocioszyński,
8. Projektowane szlaki żeglugi amerykańskiej — prof. T. Ocioszyński,
9. Nowy kontynentalny czarter węglowy,
10. Żegluga pasażerska i lotnictwo — prof. T. Ocioszyński,
11. Zagadnienie korelacji wielkości netto, brutto i deadweight w morskich statkach handlowych — prof. T. Ocioszyński,
12. Polskie maklerstwo okrętowe w dobie powojennej — dr T. Bierowski,
13. Typowy czarter dla żaglowców — Stanisław Monseu,
14. Anglia a tonaż ponemiecki — H. Wierzchucka.

Liczne materiały do tego zagadnienia znaleźć można w materiałowym „Biuletynie Informacyjnym Morskim“, który porusza m. in. następujące tematy: politykę żeglugową państw morskich, subwencjonowanie żeglugi, tonaż światowy, tonaż poszczególnych państw z uwzględnieniem żeglugi regularnej, trampowej i tonażu tankowców, zagadnienia frachtowe, ubezpieczenia morskie, przedsiębiorstwa żeglugowe.

W popularnej Bibliotece Bałtyckiej ukaże się książka M. K r y n i c k i e g o: „Morskie statki handlowe“, przedstawiająca budowę i funkcje statku handlowego w jego rozwoju dziejowym.

H a n d e l m o r s k i. Zagadnienie handlu morskiego znalazło żywy wyraz w referatach i dyskusji pierwszej konferencji Komisji Morskiej, gdzie było omawiane w związku z możliwościami i tendencjami rozwojowymi naszych trzech portów. Ponadto przytoczę tutaj wspomniane wcześniej opracowanie mgr M a ł k a: „Zagadnienie udziału portów w eksporcie Polski“ oraz prof. K a s p r o w i c z a: „Rola portów w imporcie“; dalej od-

dzielnie wydaną pracę E. Wieczorka: „Węgiel polski na tle sytuacji światowej“. Wreszcie okazała liczba notatek „B. I. M.“ poświęcona jest sprawie handlu zamorskiego poszczególnych krajów.

Zagadnienie budownictwa okrętowego na razie było mało uwzględniane w naszych pracach, znalazło jednak wyraz w niektórych opracowaniach G.A.M., jak na przykład:

1. Szybkość handlowego statku morskiego w drugim ćwierćwieczu XX stulecia — prof. T. Ocioszyński,
2. Charakterystyka wydajności stoczni amerykańskich w czasie wojny — W. Umiastowski,
3. Orientacyjne dane kalkulacyjne dla przemysłu budownictwa okrętowego — W. Umiastowski.

To zagadnienie omawia również „Biuletyn Informacyjny Morski“ w notatkach dotyczących budownictwa okrętowego w poszczególnych państwach europejskich i pozaeuropejskich oraz nowości technicznych w zakresie tego przemysłu.

W zakresie statystycznego ujęcia tematyki morskiej w opracowaniu wstępnym znajduje się „Rocznik Statystyczny Morski“.

Równocześnie Biuro Studiów przeprowadziło szereg ocen prac autorów polskich na tematy morskie.

Poza tym pracownicy Instytutu brali udział w latach 1945—1946 w licznych pracach i naradach organów państwowych w charakterze rzeczoznawców i konsultentów.

Zadaniem Instytutu Bałtyckiego w zakresie prac badawczych nad tematyką zarówno morską jak i inną jest z jednej strony działalność krótkofalowa, związana z zaspakajaniem bieżących potrzeb naukowych w danym zakresie, z drugiej zaś działalność długofalowa, inicjowana w dużej mierze przez Komisje Naukowe Instytutu i reali-

zowana bądź to w jego ramach, bądź poza jego aparatem, lecz w oparciu o koordynujący czynnik komisyj.

Prace Instytutu w zakresie gospodarczo-morskim opierają się z jednej strony o aktualną rzeczywistość, a zatem o kontakty i współdziałanie ze światem praktyki w tym zakresie, z drugiej zaś o współpracę ze światem nauki, który tworzy teoretyczne podstawy i zasadnicze linie wytyczne dla dalszego rozwoju życia gospodarczego w zakresie morskim.

Alfred Wielopolski

SPRAWOZDANIE Z PRAC W ZAKRESIE PRAWA MORSKIEGO W LATACH 1945 i 1946

Wydział Morski Instytutu Bałtyckiego na samym wstępie swojej działalności powojennej zwrócił uwagę na konieczność rozwinięcia pracy naukowej w zakresie prawa morskiego.

Zbiór ustaw i przepisów morskich

Pierwszą troską Instytutu było zapewnienie dotkliwej luki, polegającej na rozproszeniu źródeł prawnych. Przepisy prawa morskiego są, jak wiadomo, rozrzucone w rocznikach „Dziennika Ustaw R. P.“, „Monitora Polskiego“ i „Pomorskiego Dziennika Wojewódzkiego“. Roczniki te są obecnie, zwłaszcza na Wybrzeżu, rzadkością. Tak np. jeden tylko komplet „Monitora Polskiego“ znajduje się w Sądzie Grodzkim w Gdyni, komplet „Pomorskiego Dziennika Wojewódzkiego“, najbliższy Wybrzeża, znajduje się w Poznaniu. U progu ubiegłego roku podjęto pracę, mającą na celu skompilowanie w jednym wydaw-

nictwie wszystkich dziś jeszcze aktualnych przepisów prawa morskiego publicznego. Opracowując ową kompilację, trzymano się zasady usystematyzowania przepisów oraz dość liberalnego traktowania materiału prawnego, w sensie objęcia kompilacją i tych przepisów prawnych, które, uchylone już dzisiaj przez nowe warunki, mają znaczenie bądź historyczne, bądź pewnego rodzaju wzoru prawnego.

W rezultacie zespołowej pracy mec. dr Bierowskiego, mgr J. Hippnera, mec. O. Missuny, nacz. mgr H. Reclawa, dr W. Sowińskiego, radcy Z. Stefanowicza, kier. Z. Wasilewskiego, obejmującej usystematyzowanie materiału prawnego oraz dokonanie przekładu ustaw o służbie marynarza, o porządkach na drogach morskich, o rozbitkach morskich, o repatriacji marynarza, powstał maszynopis kompilacji, liczący wraz ze skorowidzami ok 1.000 stron. Kompilację podzielono na 7 części, zgrupowanych w 4 tomy:

1. Administracja morska, porty i wybrzeże,
2. Flota handlowa i rybołówstwo,
3. Bezpieczeństwo żeglugi i statków morskich,
4. Obrót gospodarczy, opłaty i praca.

Konwencje międzynarodowe włączone są tematycznie do każdej części. Całość wydawnictwa jest obecnie w ostatecznym opracowaniu redakcyjnym. Najaktualniejszy tom II już się znajduje w druku.

Projekt morskiego prawa handlowego

Równocześnie z pracą nad skompilowaniem przepisów publicznego prawa morskiego podjęto pracę w dziedzinie morskiego prawa prywatnego. W dniu 18 lutego ukonstytuowała się z inicjatywy Wydziału Morskiego I. B. komisja naukowa do zbadania projektu morskiego prawa handlowego; autorem projektu, opracowanego z inicjatywy Min. Sprawiedliwości, Dep. Ustawodawczy, jest rektor

Akademii Handlowej w Poznaniu, prof. dr Józef Górski. Autor projektu sam przewodniczył obradom komisji, w której stale uczestniczyli, oprócz przewodniczącego, dr T. Bierowski, mgr H. Reclaw, dr W. Sowiński, adw. H. Szablowski, dyr. J. Tauzowski, mgr E. Tomaszewski.

Naukowa Komisja Prawa Morskiego badała na dwóch posiedzeniach projekt prof. Górskiego. Pierwsze posiedzenie 18. II. 1946 poświęcone było dyskusji ogólnej. Drugie posiedzenie w dniu 15. VII. miało jako przedmiot dyskusji 3 koreferaty do projektu prof. Górskiego: adw. E. Szablowskiego 1. „Uwagi ogólne dotyczące układu“ oraz 2. „Zagadnienie praw rzeczowych na statkach morskich handlowych“ i 3. koreferat mgr. E. Tomaszewskiego, omawiający dział ubezpieczeń morskich w projekcie rektora Górskiego.

Obydwa posiedzenia zamknięte zostały protokołami przesłanymi następnie do Departamentu Morskiego Min. Żeglugi i Handlu Zagranicznego oraz do Departamentu Ustawodawczego Min. Sprawiedliwości. Departament Morski pismem z dnia 14 października 1946 r. polecił traktowanie prac nad projektem rektora Górskiego jako sprawy pilnej. Dalsze prace są w toku.

Inne prace

Działalność w dziedzinie opracowań naukowych prawa morskiego dotyczyła w okresie sprawozdawczym bądź opiniowania przez członków Komisji Naukowej prac prawnomorskich, bądź wydawnictw. Pracę Konrada Rogóyskiego „Awaria morska“ opiniował dr W. Sowiński dla użytku Departamentu Morskiego Min. Żegl. i H. Z. oraz Państwowego Instytutu Wydawniczego. Dr T. Bierowski opiniował pracę sędziego J. Siedleckiego na temat „Awaria morska“. W zakresie wydawnictw prawnomorskich wydano podręcznik dr W. Sowińskiego „Handlowe prawo morskie“ oraz omówiono z tymże auto-

rem podjęcie przez niego pracy na temat „Awaria wspólna — przepisy i komentarze“.

Na marginesie zwrócić tu można uwagę na niezmiernie ubóstwo polskiej literatury prawnomorskiej. Biblioteka Instytutu Bałtyckiego ma do zanotowania zaledwie 9 pozycji książkowych z tej dziedziny. Produkcja naukowej literatury jest tu palącą koniecznością.

Dla pogłębienia prac w dziedzinie prawa morskiego, Wydział Morski Instytutu Bałtyckiego zorganizował od 1 listopada 1946 r. specjalny referat prawnomorski.

Tadeusz Ocioszyński

ZAGADNIENIE PRAC MORSKICH INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO

U w a g i w s t ę p n e

Definiowanie zadań Instytutu Bałtyckiego w zakresie zagadnień morskich winno uwzględnić dwa zasadnicze momenty:

- a) właściwy zakres tematowy;
- b) właściwe metody pracy.

Zakres tematowy zagadnienia morskiego jest oczywiście bardzo rozległy: może on obejmować zarówno momenty gospodarcze jak i prawne, historyczno-polityczne, geograficzno-przyrodnicze, socjologiczne (kulturotwórcze), a nawet techniczne. Jednak tak pojmowany zakres zainteresowań byłby niewątpliwie zbyt obszerny. Doświadczenie uczy, że ześrodkowanie uwagi i wysiłku na zadaniach ściślej wyodrębnionych jest z pożytkiem dla osiągniętych wyników.

Z tej racji Instytut Bałtycki, kontynuując w tym względzie swoje wieloletnie doświadczenia i tradycje, ześrodkowuje swoje zainteresowania i wysiłki przede wszystkim na tematyce:

- a) gospodarczo-morskiej,
- b) prawno-morskiej,
- c) historyczno-morskiej.

Dziedziny te, uzupełnione i wsparte zainteresowaniami z zakresu tematyki przymorza polskiego (zagadnienia pomorzoznawcze), ściśle i bezpośrednio związanej z problemami morskimi, stwarzają pewną całość programową, która pozwala:

1. ściśle definiować problematykę prac naukowo-badawczych,
2. konkretnie planować program prac naukowych,
3. mobilizować siły pracownicze i wykorzystywać je racjonalnie,
4. gruntowniej pogłębiać fachowe wartości personelu współpracującego,
5. doskonalić metody pracy.

Za takim zdefiniowaniem zadań Instytutu Bałtyckiego przemawia przede wszystkim potrzeba możliwie rychłego myślowego opanowania kapitalnego problemu funkcji morza w nowej strukturze polskiego organizmu społeczno-gospodarczego. Jest to niewątpliwie tylko część wielkiego kompleksu problemu morskiego, ale: 1. jest to zespół zagadnień o bardzo wielkim znaczeniu bezpośrednim, życiowym, 2. rozporządzone środki pracy, a przede wszystkim liczba ludzi do pracy tej odpowiednio przygotowanych, stoją w oczywistej dysproporcji do zbyt szeroko zarysowanych zadań.

Zagadnienie metod pracy

O ile chodzi o problem metod pracy Instytutu w zarysowanych powyżej ramach tematowych, to należy różnic dwa aspekty:

- a) stosunek do żywych procesów bezpośredniego kształtowania nowej polskiej rzeczywistości morskiej,

b) stosunek do potrzeb kształtowania polskiej świadomości morskiej na przyszłość.

Obydwa te tory prac Instytutu niewątpliwie mają wiele punktów styecznych, wiele elementów wspólnych; można powiedzieć, że są one organicznymi członami jednego programu, jednego zagadnienia.

Problem pierwszy polega na włączeniu prac Instytutu w nurt zagadnień państwowo-politycznych, związanych z bieżącym programem akcji utrwalania politycznego stanowiska Polski nad Bałtykiem oraz zagospodarowywania naszego kraju na morzu. Problem drugi wyraża zadania Instytutu w płaszczyźnie pomnażania oryginalnego dorobku polskiej myśli naukowej w znaczeniu poznawczym i upowszechniania tego dorobku w celu kształtowania polskiej świadomości morskiej, jako ważnego czynnika składowego współczesnej polskiej świadomości narodowej.

Pierwszy zakres prac polega tedy na obsłudze potrzeb praktycznych, przede wszystkim w skali organów państwowych. W tym kierunku Instytut, obok inicjatywy własnej, pracuje głównie, jak to z natury rzeczy wynika, w płaszczyźnie prac zleconych: utrzymuje on łączność z poważnymi ośrodkami dyspozycji państwowej, zarówno centralnymi (ministerstwa), jak i lokalnymi (urzędy i instytucje morskie na Wybrzeżu), w których rodzą się problemy gospodarcze i prawne, wymagające naukowego zbadania i naukowego opracowania, jak np. projekty ustawodawcze, plany gospodarcze, organizacja statystyki i jej opracowania, ankiety, konferencje międzynarodowe, komentarze naukowe przepisów, opinie i konsultacje itp.

W zakresie programowych prac naukowo-badawczych na przyszłość Instytut jest z samej zasady powołany i zobowiązany do samodzielnego kształtowania swoich zadań i prac, jako samodzielnie odpowiedzialny za swoją twórczą rolę w rozwoju nauki polskiej. Te prace często

nie mogą być mierzone miarą użyteczności doraźnej: służyć one mają pogłębianiu ekonomicznych, prawniczych i historycznych wiadomości z dziedziny zagadnień morskich, zarówno pod kątem ogólnoludzkiego dorobku wiedzy jak i pod kątem wielkiego wychowawstwa narodowego, które na odcinku problemów morskich ma w Polsce tak wiele do zrobienia. W tej dziedzinie Instytut współpracuje z innymi ośrodkami myśli naukowej w kraju i za granicą, w szczególności z uniwersytetami, instytutami naukowymi, znawcami zagadnień morskich itd.

Ogólne problemy programowe

Wypracowanie szczegółowego programu prac Instytutu w dziedzinie tematyki morskiej napotyka ciągle jeszcze na poważne trudności. Trudności te w głównych zarysach polegają na:

- a) nacisku potrzeb aktualnych, które — jak uczy doświadczenie — powstają niejednokrotnie zupełnie spontanicznie i wymagają doraźnego zaspokojenia, nieraz przy bardzo intensywnym angażowaniu rozporządzalnych sił Instytutu (np. obsługa potrzeb informacji dla zagranicy, opiniowanie różnych zagadnień administracyjnych, opracowywanie różnych zadań zleconych);
- b) ogólnej płynności stosunków w dziedzinie morskiego obrotu gospodarczego w skali światowej, nie zawsze pozwalającej na ściśle sprecyzowanie problemów ekonomicznych, politycznych i prawnych z tego zakresu (np. kwestia międzynarodowego porozumienia w żegludze, rola poszczególnych portów w Europie na tle nie zakończonego procesu kształtowania się nowej struktury polityczno-gospodarczej tej części świata itp.);
- c) szczupłości, niekompletności lub wręcz braku materiałów i źródeł, posiadających wartość naukową

(np. statystyki międzynarodowe, zagraniczny materiał legislacyjny, modele i wzory dokumentów obrotu morskiego).

Poza tym hamująco działa nadal pewien brak wolnych a przygotowanych sił naukowych, mogących intensywniej współpracować w tym specyficznym zakresie tematów, jaki stanowią problemy morskie.

W tych warunkach, jak wolno sądzić, nadal jeszcze problem programowy w zakresie zagadnień morskich w Instytucie Bałtyckim sprowadzać się musi przez czas pewien do dwóch generalnych wytycznych:

1. stałe, coraz bardziej doskonałe i usprawniane pogotowie naukowo-badawcze, zdolne do podejmowania i rozwiązywania narzucanych przez potrzeby życia, a przede wszystkim przez potrzeby państwa, zadań praktycznych, których optymalna obsługa metodą naukową winna być ambicją i usiłowaniem Instytutu;

2. szerokie zasadnicze linie programowe, stwarzające elastyczne ramy pracy naukowo-badawczej i wydawniczej w granicach z jednej strony ustalonych powyżej ramowych zadań tematowych, a z drugiej strony — zdobywanych możliwości pracy (źródła i materiały, personel naukowy).

Szczegółowe tezy programowe

W zarysowanych w ten sposób ramach dają się dostrzec możliwości konkretyzowania prac Instytutu na najbliższą przyszłość na następujących głównych torach:

A. Utrwalanie polskiego „Dominium Maris“.

Tutaj chodzić powinno o możliwie maksymalny wysiłek Instytutu w dziedzinach:

- a) wykazywania organicznych wartości morza w społeczno-gospodarczym życiu Polski (perspektywy ekspansji handlowej na tle industrializacji kraju,

eliminacja obcej kontroli nad polską wymianą zamorską, wpływ gospodarki morskiej na bilans płatniczy kraju, instrumenty gospodarczo-morskie w rozwoju i zabezpieczeniu krajowego handlu zagranicznego, rozbudowa funkcji obsługi tranzytu itd.);

- b) udowodnienia zdolności i organicznych warunków Polski do rozwijania narodowej gospodarki morskiej (charakterystyka portów polskich i ich naturalnych zapleczy, doświadczenia polskie w administracji portów morskich i ich rozbudowie, osiągnięcia żeglugowe, rozwój i strukturę polskiego aparatu usług portowych, polityka finansowania inwestycji i gospodarki morskiej, polski system preferencji morskich, rozwój zagadnień komunikacji zaplecza itd.);
- c) przedstawiania szans rozwojowych wybrzeża morskiego w ramach gospodarki polskiej w porównaniu z gospodarką niemiecką, oraz zobrazowania roli nowej polskiej gospodarki morskiej, jako ogniwa światowego systemu transportu morskiego.

B. Organizacja polskiej gospodarki morskiej

W tym zakresie Instytut ma rozległe pole praktycznej współpracy z władzami państwowymi w dziedzinach:

- a) konsultacji w postępowaniu legislacyjnym (gromadzenie i opracowywanie porównawcze materiału ustawodawczego, współpraca przy ankietach legislacyjnych z dziedziny prawodawstwa morskiego);
- b) gromadzenia i opracowywania oraz publikowania statystyk morskich (opracowania analityczne krajowego i zagranicznego materiału statystycznego);

- c) monograficznego opracowywania określonych zagadnień zleconych (np. badania dewizowej wydajności floty handlowej, problem stref wolnocłowych, handlowe zwyczaje portowe w polskich portach handlowych, organizacja rzeczoznawstwa portowego, przemiany w poszczególnych dziedzinach międzynarodowego obrotu morskiego itd.).

Oczywiście, praca Instytutu w tych zakresach nie może zastępować istotnych funkcji i atrybutów właściwych organów państwowych; może i powinna ograniczać się do czynności pomocniczych, głównie do przygotowywania naukowo zweryfikowanego materiału, który umożliwia państwowym czynnikom dyspozycyjnym powzięcie właściwych decyzji państwowo-politycznych.

C. Informacje o gospodarce morskiej

Jest to zadanie dużego znaczenia. Ta działalność Instytutu winna obejmować produkowanie możliwie wszechstronnego, naukowo zweryfikowanego materiału informacyjnego, dotyczącego zarówno problemów polskich jak i międzynarodowych.

Temu zadaniu służyć będą:

- a) archiwa Gospodarczego Archiwum Morskiego,
- b) zamierzony periodyk „Gospodarka Morska“,
- c) agencja „Biuletynu Informacyjnego Morskiego“,
- d) Morski Rocznik Statystyczny,
- e) Komunikaty Gospodarczego Archiwum Morskiego,
- f) publikacje specjalne (dokumentacyjne).

D. Wydawnictwa naukowo-dydaktyczne

W tym zakresie Instytut ma przed sobą wdzięczne pole pożytecznej pracy w sensie zaspokojenia głodu książki o typie bądź podręcznika, bądź praktycznego poradnika, bądź opracowań monograficznych z dziedziny przede wszystkim komentarzy przepisów prawa morskiego, zbiorów

rów dokumentów obrotu morskiego z objaśnieniami, podręczników akademickich z dziedziny prawa i ekonomiki morskiej itd.

Modelem pracy na tym polu jest szereg osiągnięć Instytutu z r. 1946, jak np. „Składniki transportu morskiego“ — K. Żórawskiego, „Zarys morskiego prawa handlowego“ — Wł. Sowińskiego. Na tejże drodze Instytut ma w planie wydawniczym na r. 1947 szereg przygotowanych lub opracowywanych pozycji, które stworzą dalszy etap w pomnażaniu niewielkiego na tym polu dorobku nauki polskiej.

Prace „długiej fali“

Zasadniczym jednak problemem, wobec którego stoi Instytut, jest uruchomienie w szerszej skali prac naukowo-badawczych o charakterze głębiej pomyślanych studiów nad fundamentalnymi zagadnieniami ekonomicznymi, prawniczymi i historycznymi z dziedziny spraw morskich.

Chodzi w tym zakresie o prace typu wyraźnie teoretyczno-programowego, należące do dziedziny nauki właściwej, choćby w sensie nauki stosowanej (polityka ekonomiczna, prawodawstwo, dzieje instytucyj obrotu morskiego).

Jest oczywiste, że tematyka morska stwarza w tym kierunku wielką mnogość zadań. Wiadomo, że ekspansja polskiej myśli naukowej w tym zakresie zagadnień była w przeszłości bardzo mała (np. w porównaniu z osiągnięciami naukowej literatury niemieckiej, francuskiej, angielskiej, włoskiej — wręcz znikoma). Jest także zrozumiałe, że do uruchomienia twórczości naukowej w tym zakresie — poza problemem źródeł i materiałów — potrzebne jest zainteresowanie tematyką morską możliwie szerokich sfer naukowców polskich (ekonomistów, prawników, socjologów, historyków), potrzebne jest przeniknięcie świadomości o bogactwie tematowym dziedziny morskiej do pracowni naukowych naszych uczelni akade-

mickich. Siły własne Instytutu Bałtyckiego z najrozmaitszych względów dziełu temu sprostać żadną miarą nie mogą. Wydaje się, że w znacznej mierze wystarczy, jeśli Instytut — choćby tylko przykładowo — przedstawi szerokiemu środowisku nauki polskiej zakres nasuwających się tematów wraz z zarysowanymi dyspozycjami i w miarę możliwości bibliografią oraz dokumentacją, ułatwiając w ten sposób naukową penetrację tego terenu prac badawczych, celem stworzenia skutecznego impulsu do objęcia ich zasięgiem realnych zainteresowań naukowców polskich. Poza tą rolę postawienia problematyki morskiej w szerszej skali na płaszczyźnie zainteresowań świata nauki w Polsce Instytut może udzielać ponadto dalszej pomocy w podejmowanych pracach w najrozmaitszych formach, jak np. organizowanie konferencji naukowych dla bezpośredniego zetknięcia się i wymiany zdań przedstawicieli nauki na tle określonych problemów morskich, organizowanie odpowiednich publikacji naukowych, pracowni i muzeów itd.

R o l a k o m i s y j n a u k o w y c h

Jakąż rolę w tej funkcji Instytutu odegrać może Komisja Naukowa, w danym razie komisje: Ekonomiczno-Morska i Prawniczo-Morska?

Komisje Instytutu są płaszczyzną ideologicznego oddziaływania między szerokim środowiskiem społeczno-naukowym, czy społeczno-fachowym, a aparatem naukowo-badawczym Instytutu, uosobionym w jego Dyrekcji oraz w jego programowych wydziałach. Zadaniem Komisji jest z jednej strony kompetentna ocena kierunków i wyników prac tego aparatu, z drugiej zaś — wypowiedzianie i formułowanie idei programowych dla prac Instytutu oraz skupianie sił społeczno-naukowych dla realizacji tych idei, w celu stałego rozszerzania zasięgu prac badawczych, dydaktycznych wzgl. wydawniczych Instytutu w dziedzinie tematyki morskiej.

**SPRAWOZDANIE Z PRAC I ZAMIERZEN W ZAKRESIE
PROBLEMATYKI GOSPODARCZEJ POMORSKIEJ
W LATACH 1945 i 1946**

Zakres zainteresowań

Zainteresowanie gospodarczymi problemami Pomorza odgrywało w okresie przedwojennym poważną rolę w całości prac i zainteresowań Instytutu Bałtyckiego. Dość wspomnieć tutaj o tematyce gospodarczej Zjazdów Pomorzoznawczych, które znalazły swe odbicie w tomach Pamiętnika Instytutu Bałtyckiego i przyczyniły się wydatnie do postawienia i pogłębienia problemów gospodarczych ówczesnego polskiego Pomorza, szczególnie w zakresie struktury rolnej, spraw osadnictwa, stosunków narodowościowych i demograficznych. Jednakże zainteresowania gospodarcze Instytutu nie zamykały się w granicach ówczesnej Polski. Tego rodzaju prace, jak A. Münnicha i J. A. Wildera „Stosunki gospodarcze Prus Wschodnich“ były wyraźnym postawieniem problemu, że znajdujące się w polu naszego zainteresowania ziemie polskie pod panowaniem niemieckim interesują nas nie tylko z politycznego, lecz i gospodarczego punktu widzenia. Ten gospodarczy punkt widzenia towarzyszył też planom wielkiej syntetycznej pracy zbiorowej na temat dziejów Prus Wschodnich, znajdował wyraźne miejsce w całej produkcji wydawniczej Instytutu Bałtyckiego, z popularną broszurką „Dziesięcioro o Pomorzu“ na czele.

Informacja naukowa i wydawnictwa

Nowa sytuacja geograficzna, polityczna i gospodarcza Polski powojennej stworzyła nieporównanie szersze podłoże dla prac badawczych nad gospodarczymi problemami tym razem już istotnie Wielkiego Pomorza. Równno-

czesnie konieczność ogromnych, radykalnych przeobrażeń osadniczych i strukturalnych w zakresie całego życia gospodarczego Ziemi Odzyskanych sprawiła, że problemy gospodarcze tych ziem wysunęły się niejako na czoło wszystkich zainteresowań, jako zagadnienie kluczowe, równocześnie zaś wymagające niezmiernie szybkiego uzupełnienia i udostępnienia materiałów z zakresu naszych wiadomości zarówno o stanie przeszłym, jak przede wszystkim o zmianach, jakie zaszły na tych ziemiach w wyniku zniszczeń wojennych. Centralnym organem tej pracy dla całości Ziemi Odzyskanych stało się pozostające pod kierownictwem dyr. ⁴ Buławskiego Biuro Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych w Krakowie. Instytut Bałtycki ze swej strony podjął szereg prac dla terenu północnej Polski i te właśnie prace będą głównym przedmiotem niniejszego sprawozdania.

Pierwszym zagadnieniem, w którego obliczu stanął rozpoczynający w końcu czerwca r. 1945 pracę Wydział Pomorzoznawczy, była konieczność odpowiedzenia sobie na kilka elementarnych pytań z zakresu podstawowych elementów statystycznych zarówno nowego Pomorza jak nowej Polski. Wynikiem tej konieczności było dokonane w lipcu r. 1945 prowizoryczne opracowanie pomocnicze dla celów wewnętrznych pt. „Główne liczby nowej Polski”. Opracowanie to, do którego początkowo nie przywiązywano większej wagi, okazało się wysoce pożyteczne nie tylko dla celów Instytutu. Powielone w kilkuset egzemplarzach w sierpniu, wydane następnie w dwóch nakładach we wrześniu r. 1945, wsiątko natychmiast w rynek, zaspakajając pierwszy głód cyfr ogólnych.

Dla porównania rezultatów osiągniętych zestawie je z dokonywanymi o wiele bardziej precyzyjnie i w warunkach pełniejszej stabilizacji późniejszymi wyliczeniami powierzchni Ziemi Odzyskanych i Polski:

	Ziemie Odzyskane km ²	Polska km ²
„Główne liczby nowej Polski“ lipiec 1945	102.630	311.530
G. U. S. — sierpień 1945	—	312.907
Leszczycki — styczeń 1946	102.853	311.344
G. U. S. — marzec 1946	101.347	310.112
B. St. O. P. — październik 1946	102.474	—

Przy uwzględnieniu poprawki B. St. O. P. w stosunku do liczb G. U. S. z marca r. 1946, całość terytorium państwa wyniosłaby 311.239 km². Jak widzimy, po dość daleko idących wahaniach ocen, nastąpiło daleko idące zbliżenie się do liczb Instytutu z lipca r. 1945.

Odpowiednikiem tej pracy dla województw pomorskich były wydane we wrześniu r. 1945 pierwsze „Komunikaty“ Wydziału Pomorzoznawczego: „Dzisiejsze pojęcie Pomorza“, „Główne liczby dzisiejszego Pomorza“, „Pomorze w terytorialno-ludnościowej strukturze nowej Polski“. Podobnie prowizoryczno-orientacyjny charakter miały dwie pierwsze mapki, wydane we wrześniu r. 1945, mianowicie: „Mapa podziału administracyjnego Pomorza“ oraz S w a k o w s k i e g o „Mapa komunikacyjna Pomorza — Drogi“.

Z zakresu prac o charakterze podstawowym na pierwszym miejscu wymienić należy opracowaną w miesiącach wiosennych i letnich r. 1945 wyczerpującą i wszechstronną encyklopedię Prus Wschodnich w postaci obszernej książki najlepszego niewątpliwie znawcy przedmiotu prof. St. S r o k o w s k i e g o pt. „Prusy Wschodnie — studium geograficzne, gospodarcze i społeczne“, str. 322 z 25 mapkami, obszerną literaturą przedmiotu oraz słowniczkiem nazw geograficznych. Wydana w grudniu r. 1945 w 3.000 egzemplarzy, książka ta rozeszła się całkowicie w ciągu kilku miesięcy, co znowu świadczyło zarówno o potrzebie tego rodzaju encyklope-

dycznego przewodnika po nowoodzyskanych terenach, jak też o dobrze wypełnionym zadaniu zaspokojenia tej potrzeby.

Do rzędu prac o charakterze podstawowym, choć ograniczonym do jednej dziedziny zainteresowania gospodarczego, należy zaliczyć barwne mapy prof. Tadeusza Mieczyskiego: 1. „Mapa gleb b. Prus Wschodnich“ oraz 2. „Gleby b. terytorium Gdańska“. Mapy te uzupełnione są wyczerpującymi komentarzami tekstowymi w postaci związanych z nimi broszur, z których jedna liczy 32, druga 57 stron tekstu.

Badania i problemy terenowe

Wielość problemów ziem powracających do Polski, gruntowność przemian towarzyszących temu powrotowi, szybkość dokonywujących się przemian wywołują konieczność starannej i szybkiej obserwacji zachodzących zjawisk. W związku z powyższym przy Wydziale Pomoroznawczym powołany został do życia Dział Badań Terenowych, nastawiony w pierwszym rządzie na obserwację zjawisk społeczno-gospodarczych i wyciąganie stąd wniosków.

Pierwszym przejawem działalności tego działu było zorganizowanie latem r. 1945 prowizorycznej ankiety, rozesłanej lub dostarczonej bezpośrednio w około 150 egzemplarzach poszczególnym osobom na terenie zarówno Zachodniego jak Wschodniego Pomorza. Otrzymano około 50 odpowiedzi o nierównej wartości, niemniej pozwalających na potwierdzenie, zaprzeczenie lub ograniczenie spostrzeżeń dokonywanych w czasie bezpośrednich objazdów terenu.

Wynikiem tych obserwacji i odpowiedzi było opracowanie w grudniu r. 1945 dwóch referatów o charakterze memoriałowym: 1. „Problem niemiecki w Polsce w momencie dzisiejszego przełomu“ oraz 2. „Rezultaty

i perspektywy akcji osadniczo-przesiedleńczej r. 1945 na terenie woj. pomorskich". Wydrukowane następnie na prawach rękopisów i rozesłane do zainteresowanych urzędów i osób pracujących nad zagadnieniami Ziemi Odzyskanych, referaty te spotkały się na ogół z wysoce pozytywną oceną.

Projektowane na rok 1946 rozszerzenie i powtórzenie ankiety zostało zaniechane na skutek zaobserwowanego zjawiska ogromnego przeciążenia terenu wszelkiego rodzaju formularzami i kwestionariuszami opiniodawczymi i połączonej z tym mechanizacji zdawkowych i nie zawsze dobrze orientujących odpowiedzi. Ankiety zastąpiono natomiast wzmocnieniem bezpośrednich objazdów i kontaktów.

W związku z tym w r. 1946 dokonano 22 wyjazdów badawczych, połączonych ze spędzeniem w terenie 137 dni i zakończonych opracowaniem 22 sprawozdań wyjazdowych, zawierających łącznie 173 strony zwartego maszynowego tekstu. Materiał zebrany w tej drodze w zestawieniu z normalną pracą nad źródłami książkowymi, zgromadzonymi w bibliotece Wydziału, pozwolił na opracowanie w ciągu miesięcy jesiennych szeregu problemów społeczno-gospodarczych terenu. Z tematów tego rodzaju, podjętych w r. 1946 przez Wydział Pomorzoznawczy, wymienimy:

1. Apropowizacja Wybrzeża — inż. A. Wielopolski
2. Przemysł w Okręgu Mazurskim — inż. A. Wielopolski
3. Rola Słupska jako ewentualnej siedziby nowego podokręgu administracyjnego Pomorza Zachodniego — inż. A. Wielopolski
4. Rola głównych miast Pomorza Zachodniego — inż. A. Wielopolski
5. Problemy gospodarczo-społeczne Pomorza Zachodniego — inż. A. Wielopolski
6. Stan obecny i najbliższe możliwości rozwojowe Elbląga — mgr. J. Nieroda

7. Zagadnienie urbanizacji i rola poszczególnych ośrodków miejskich Pomorza Wschodniego — mgr J. Nieroda
8. Pomorze Wschodnie w cyfrach — mgr J. Nieroda
9. Bydgoszcz — nowe zadania i widoki rozwoju — dr A. Wielopolski
10. Elbląg — dzieje i przyszłość — dr A. Wielopolski
11. Rola Pomorza w wyżywieniu przedwojennych Niemiec — dr A. Wielopolski
12. O właściwe granice woj. gdańskiego — dr A. Wielopolski.

W pewnym związku z gospodarczymi zainteresowaniami Pomorzem pozostają prace podejmowane w kontakcie z innymi urzędami czy instytucjami zajmującymi się sprawami Pomorza. Tak więc dla Związku Gospodarczego Miast Morskich podjęto i wykonano w r. 1946 opracowanie 16 popularnych broszurek, dotyczących poszczególnych miast Wybrzeża.

Materiały informacyjno-propagandowe

Na oddzielne omówienie zasługują prace o problematyce gospodarczej, związane z obroną polskich interesów na terenie międzynarodowym. Tutaj Instytut Bałtycki współpracował z Biurem Prac Kongresowych, Centralnym Urzędem Planowania oraz ostatnio z Komitetem przy Ministerstwie Ziem Odzyskanych, dostarczając im m. in. materiałów gospodarczych czy też gotowych opracowań zarówno dla tematyki pomorskiej, jak — w niektórych wypadkach — dla całości Ziem Odzyskanych. Tytułem przykładu przytoczymy, że w planie podjętych dla Komitetu opracowań jest 6 opracowań o tematyce gospodarczej pomorskiej, mianowicie:

1. Problem przeludnienia Niemiec w granicach roku 1946.
2. Rola Pomorza i Prus Wschodnich w zakresie wyżywienia Niemiec.

3. Polityka zalesień jako wyraz gospodarczego i politycznego stosunku Niemiec do Polski.
4. Niedorozwój gospodarczy Pomorza i Prus Wschodnich pod rządami Niemiec.
5. Rola robotnika polskiego w rozwoju gospodarczym Niemiec.
6. Rola Szczecina w gospodarczej strukturze Polski i Europy.

Równocześnie w związku z pracami tego typu zamierzone jest rozpoczęcie wydawnictw w językach obcych. Jako pierwsza pozycja o charakterze gospodarczym jest przewidziana przetłumaczona na język angielski praca dra R. Buławskiego „Pojemność ludnościowa rolnictwa niemieckiego po odłączeniu terytoriów wschodnich“, która ma być w najbliższym czasie oddana do składania.

„J a n t a r“

Sprawy gospodarcze znajdują również szerokie uwzględnienie w tematyce wznowionego dwumiesięcznika „Jantar“. Tak więc w 3 zeszytach tego pisma za rok 1946 znajdujemy — poza stałą kroniką gospodarczą i recenzjami tego typu — następujące prace o wyłącznej czy przeważającej tematyce gospodarczej pomorskiej:

- I. Artykuły: 1. B. Srocki — „Polska a Bałtyk w przeszłości i obecnie“, 2. St. Srokowski — „Problem Odry“, 3. i 4. W. Dziewulski — „Upadek gospodarczy Pomorza Przedodrzańskiego od XIX wieku“ oraz „Kolonizacja niemiecka na Pomorzu Zachodnim w wiekach średnich“, 5. B. Srocki — „Znaczenie polskich Ziem Odzyskanych dla Polski i Niemiec“.
- II. Zagadnienia terenowe: 1. Z. Karczewski — „Obecne położenie rolnictwa w woj. olsztyńskim“, 2. St. Czekanowski — „Pomorze Zachodnie jako teren pracy rolniczej“, 3. St. Różański — „Od wsi Gdyni do zespołu miejsko-portowego delty Wisły“, 3. St. Biskupski — „Przekrój rolnictwa na terenie woj. gdańskiego“, 4. I. Malecki — „Energetyka

wybrzeża, jej stan obecny i perspektywy na przyszłość", 5. B. Dąbrowski — „Przemysł rybny województwa olsztyńskiego“.

Konferencja gospodarcza

Silnym akcentem gospodarczych zainteresowań pomorskich Instytutu była odbyta w dniach 12 i 13 b. m. konferencja. W przygotowanych przed konferencją referatach pp. Karczewskiego, Tilgnera, Mroza, Soboczyńskiego, Dąbrowskiego i Kozłowskiego, Dylika, Lisowskiego, Nierody, Wacha, Galona, Zubelewicza, Leszczyckiego i Tokarskiego, Orłowicza i Wielopolskiego zawarty został niewątpliwie bogaty materiał, mogący, po uzupełnieniu dyskusją i wnioskami, stanowić podstawę pożytecznego tomu, zawierającego jakgdyby przegląd podstawowych problemów terenu w dzisiejszym momencie szukania dróg dla polskiego programu gospodarczego w odniesieniu do znajdującego się w rękach polskich terenu b. Prus Wschodnich. Nie rościmy pretensji, aby ten ten miał się stać takim programem; będziemy zadowoleni, jeśli będzie celowym etapem na drodze szukania właściwych i skutecznych rozwiązań.

Archiwum wycinków i bibliografia

Na zakończenie, dodatkowo niejako, należy wspomnieć o dwóch stałych działach pracy Instytutu, mających poważne znaczenie również i dla zakresu prac gospodarczych. Pierwszy — to archiwum wycinków prasowych, obejmujące obecnie kilka tysięcy wycinków z prasy centralnej i miejscowej; drugi — to systematycznie prowadzona przez Wydział Biblioteczny bibliografia zagadnień pomorskich i bałtyckich, obejmująca również bibliografię społeczną i gospodarczą, zarówno w zakresie wydawnictw książkowych jak i ważniejszych periodyków polskich.

Plany przyszłości

Jeśli chodzi o plany Instytutu w tej dziedzinie na przyszłość, to w najkrótszych słowach można je ująć jak następuje:

1. Kontynuacja dotychczasowych prac odnośnie Pomorza Wschodniego, mająca doprowadzić do możliwej w danych warunkach ścisłości analizy gospodarczej i precyzji gospodarczych wniosków, jako pomocniczego materiału dla oficjalnego polskiego planowania w skali państwowej.

2. Objęcie tegoż samego rodzaju pracą terenu Pomorza Zachodniego. Wstępem do tej pracy, podobnie jak przy terenie b. Prus Wschodnich, będzie znajdujące się na ukończeniu encyklopedyczne studium geograficzno-gospodarcze prof. St. Srokowskiego.

3. Wykończenie znajdującej się w opracowaniu doc. St. Pietkiewicza mapy gospodarczej Wielkiego Pomorza.

4. Kontynuowanie pracy badawczej i przyczynkowej, Działu Badań Terenowych, ze szczególnym zwróceniem uwagi na:

- a) zagadnienie urbanizacji i rolę poszczególnych ośrodków miejskich,
- b) związki gospodarcze wielkich ośrodków portowych z ich bezpośrednim zapleczem,
- c) warunki i możliwości rozwoju przemysłu w poszczególnych okręgach Wielkiego Pomorza,
- d) aktualne problemy społeczno-gospodarcze, jak osadnictwo, doraźne potrzeby terenu,
- e) analiza cyfr i faktów gospodarczych z okresu panowania niemieckiego na ziemiach Wielkiego Pomorza.

SPRAWOZDANIE Z PRAC O TREŚCI GEOGRAFICZNEJ
W LATACH 1945 i 1946

Po sprawozdaniu z prac o charakterze geograficzno-gospodarczym pozostało już tylko kilka drobnych uzupełnień dla prac innych o treści geograficznej. Tego rodzaju pracą było zorganizowanie w lipcu r. 1945 Komisji Regionalnej Toponomastycznej dla Prus Wschodnich i Gdańska pod przewodnictwem prof. Taszyckiego w Krakowie. Komisja ta opracowała znaczną część materiału toponomastycznego terenu, wykonywując w ten sposób pracę przygotowawczą dla głównej Komisji Ustaleń Nazw Geograficznych przy Ministerstwie Administracji Publicznej w Warszawie.

W dziale książkowej informacji naukowej geograficznej na pierwszym miejscu należy postawić omówioną już tutaj książkę prof. Srokowskiego oraz wszystkie opracowania kartograficzne, w szczególności nie wymienioną dotychczas pozycję w postaci barwnej mapy fizyczno-administracyjnej Pomorza Wschodniego w skali 1:500.000 ze skorowidzem nazw w opracowaniu prof. dr. J. Szafarskiego.

Spośród „Komunikatów Działu Informacji Naukowej“, poza wymienionymi, były także i inne o treści geograficznej, geograficzno-historycznej, czy onomastycznej, np.:

1. „Sprawa nazw dla województw pomorskich“,
2. ks. Czaplewskiego — „Granica zachodnia Pomorza“,
3. prof. Górskiego — „Łączność Wielkiego Pomorza“,
4. dr J. Czaplińskiego — „Bałtyk jako podstawa organizacji państwa polskiego“,
5. ks. Czaplewskiego — „Granice diecezji chełmińskiej“,
6. prof. Rudnickiego — „Dlaczego Stargard, a nie Starogród?“

7. mgr Wałęgi — „Słowińcy — Mohikanie Pomorza“,
8. mgr Wałęgi — „Tragedia Mohikanów Pomorza“,
9. prof. Taszyckiego — „Komisja ustalania nazw miejscowych“

i inne.

Do tego typu prac zaliczyć należy również broszurkę prof. B. Olszewicza pt. „O naprawę nazewnictwa Ziemi Odzyskanych“.

Ponadto Instytut Bałtycki zorganizował opracowanie pewnej liczby rozpraw o przeważającej treści geograficznej, np. prof. Srokowskiego „Znaczenie Kanału Mazurskiego“ i drugą tegoż autora „Problem umiędzynarodowienia Odry“, B. Srockiego „Problem przeludnienia Niemiec“. Do tego rodzaju opracowań również należało by zaliczyć wspomniane już broszurki w liczbie 16 opracowań pod red. dra A. Wielopolskiego dla użytku Gospodarczego Związku Miast Morskich na temat miast Wybrzeża.

Do publikacji geograficznych Instytutu należało by zaliczyć również wspomniane też artykuły z „Jantara“. Podobnie szereg „Komunikatów Gospodarczego Archiwum Morskiego“, wydawanych przez Wydział Morski Instytutu Bałtyckiego, ma przeważającą treść geograficzną, np.: „Morski dostęp do Bałtyku“, „Port w Szczecinie i jego możliwości“, „Gdyria, Gdańsk i Szczecin w pracy na rzecz naszego obszaru gospodarczego“ itp.

Zorganizowana w czerwcu 1946 r. konferencja Instytutu, poświęcona sprawie specjalizacji portów, miała również pośredni związek z geografią poprzez zasięg geografii gospodarczej w kwestii zaplecza gospodarczego portów.

Z zakresu placówek Instytutu o tematyce geograficznej wymienić należy Stację Naukową w Sopocie, przy której od sierpnia 1945 r. istnieje Sekcja Toponomastyczna, pracująca na bezpośredni użytek terenu w ścisłej łączności z Komisją Regionalną krakowską. We współpracy

z Urzędem Wojewódzkim i Starostwem Powiatowym Gdańskim opracowano tu spis nazw terenu b. Wolnego Miasta Gdańska. Poza tym Sekcja Toponomastyki udziela stale objaśnień i informacji toponomastycznych, szczególnie urzędom kolejowym, pocztowym i innym, a także osobom prywatnym.

W roku bieżącym powstał projekt uruchomienia Komisji Fizjograficznej Instytutu Bałtyckiego dla badań Pomorza, z siedzibą w Toruniu.

Projekt ten, nie zrealizowany latem r. 1946, nie przestał budzić żywego zainteresowania Instytutu, który pragnąłby w ten sposób rozszerzyć zakres swoich zainteresowań również i na dziedzinę badań z zakresu geografii fizycznej oraz przyrodoznawstwa Wielkiego Pomorza.

Na zakończenie i tutaj należało by wspomnieć o znaczeniu prac bibliotecznych i bibliograficznych Instytutu w zakresie gromadzenia materiałów dla spraw morskich, Pomorza i krajów bałtyckich.

Irena Okoń

**SPRAWOZDANIE Z PRAC W ZAKRESIE HISTORII
W LATACH 1945 i 1946**

Kontynuacja zamierzeń przedwojennych

Podjmując po przerwie wojennej pracę w zakresie badań historycznych, Instytut Bałtycki nie zmienia zasadniczej linii zainteresowań i dąży do realizacji celów, które postawił w działalności przedwojennej.

Jeśli dziś pozostawiamy nieco na uboczu tę część Pomorza, która już przed wojną należała do Polski i, jakkolwiek to zagadnienie bynajmniej nie zostało wyczerpane, idąc za nakazem chwili zwracamy przede wszystkim uwagę na Ziemię Odzyskane, to nie tylko nie zrywamy

z tradycją przedwojenną, lecz przeciwnie wypełniamy wiernie program nakreślony już w latach 1937—39.

Już bowiem w ostatnim okresie działalności przedwojennej zwrócono baczność uwagę na ziemie nadbałtyckie, wówczas leżące poza granicami, a które obecnie weszły w skład naszej państwowości. W latach 1937—39 zrealizowano program wydania pracy zbiorowej „Dzieje Prus Wschodnich“, której poniekąd syntetycznym zamknięciem są wydane po wojnie książki: Górskiego „Państwo Krzyżackie w Prusach“ i Piwarskiego „Dzieje Prus Wschodnich w czasach nowożytnych“. W myśl tych samych założeń projektowano opracowanie historii Pomorza Zachodniego pod redakcją prof. Wojciechowskiego. Nadto nie można pominąć milczeniem wydatnego udziału I. B. w dziele Kisielewskiego „Ziemia gromadzi prochy“. I. B. dał inicjatywę do podjęcia tej pracy, sfinansował wyjazd autora i udzielił niezbędnej pomocy naukowej.

Dwie prace prof. Wojciechowskiego drukowane w ramach wydawnictw I. B.: „Rozwój terytorialny Prus w stosunku do ziem macierzystych Polski“, Toruń 1934, wydane również w języku angielskim w 1936 r. i „Mieszko I and the rise of the Polish state“, Toruń—Gdynia 1936, stały się cennym dorobkiem naukowym.

Okres okupacji nie przerwał ciągłości pracy I. B. Pod kierunkiem prof. Bujaka prowadzono badania historyczne pod kątem widzenia nowych granic. Wynikiem tych studiów jest świeżo wydana książka Maleczyńskiego „Pomorze Zachodnie i Polska w walce z Niemcami w XIV i XV wieku“. Z tegoż okresu pochodzą książki Piwarskiego „Dzieje Gdańska w zarysie“ i „Dzieje Prus Wschodnich w czasach nowożytnych“, oraz nie ukończone jeszcze Piwarskiego „Pomorze Zachodnie w dziejach nowożytnych“.

Dwa tory prac badawczych

Zgodnie z postulatami ostatniego zebrania Komisji Historycznej z dnia 1. X. 1938 r., Instytut Bałtycki idzie w badaniach historycznych dwoma torami. Pierwszy, to opracowywanie syntez pewnych zagadnień, które następnie znajdują wyraz w wydawnictwach książkowych; drugi — to badania ściśle naukowe, analityczne, podejmowane tam, gdzie dotychczasowy stan nauki nie pozwala jeszcze kusić się o stworzenie syntezy. Wyrazem tych badań są przede wszystkim artykuły drukowane w „Jantarze“ w dziale materiałów, „Komunikaty“ Wydziału Pomoroznawczego itp.

Jako cel pierwszoplanowy stawia sobie Instytut Bałtycki opracowanie historii gospodarczej Pomorza, wiążąc to po części z najbardziej palącym zagadnieniem chwili bieżącej: zagospodarowaniem naszych ziem po katastrofie wojennej. Nie jest to zresztą nowością, lecz jedynie położeniem większego nacisku i rozszerzeniem zakresu prowadzonych już przed wojną prac nad monografią miast i wsi pomorskich. Historia gospodarcza Pomorza jest właśnie tym działem, w którym Instytut Bałtycki podejmuje inicjatywę badań od podstaw. Na łamach „Jantara“ drukuje się przyczynki i materiały, poza tym dąży się do uzyskania prac monograficznych, opartych na badaniach źródłowych, jak np. znajdujący się obecnie w tece rękopis ks. Łęgi „Obraz gospodarczy Pomorza Gdańskiego w XII i XIII wieku“.

Już w czasie okupacji postanowiono przystąpić do ponownego opracowania w ramach Wielkiego Pomorza poszczególnych dawnych problemów, stwierdzono bowiem we wszystkich zespolach: historycznym, geograficznym i gospodarczym, bardzo duże braki zasadnicze w koncepcji naukowych badań i publikacyj Instytutu, mianowicie trzymanie się zbyt ściśle granic politycznych i wtlaczanie

zagadnień w te ramy. Szczególnie dały się odczuć te braki w ujęciu zagadnień komunikacyjnych, regionalno-rolniczych, ale również w dziełach historycznych, którym brak było przez to szerszej perspektywy.

Powojenne wydawnictwa historyczne

Przechodząc do omówienia osiągniętych już wyników w postaci pozycji bibliograficznych, możemy podzielić wydawnictwa I. B. na dwa zasadnicze działy, w zależności od podstaw terytorialnych: bałtycki i pomorski.

W dziale historii bałtyckiej nie ukazała się jeszcze żadna większa publikacja, natomiast ukończono przygotowanie dwóch rękopisów do druku: Lepszy „Dzieje floty polskiej“, książka, która obejmie okres od pierwszych wypraw słowiańskich aż po projekty morskie powstania styczniowego włącznie, oraz Konopczyński „Kwestia bałtycka od X do XX wieku“, zarys syntezy polityki morskiej państw bałtyckich. Nadto w tece znajduje się rękopis Górskiego „Polska w zlewisku Bałtyku“, stanowiący próbę syntezy gospodarczej historii Bałtyku. Z rzeczy drobniejszych ukazał się w „Komunikatach“ Wydziału Pomoroznawczego artykuł Czaplńskiego „Bałtyk jako podstawa organizacji państwa polskiego“, a wkrótce w 3 nr. „Jantara“ ukaże się Górskiego „Kopenhaga i Kilonia“.

Historii Pomorza Nadwiślańskiego dotyczą trzy artykuły o charakterze przyczynkowym: J. Czaplńskiego „Przyczyny wystąpienia Torunia w walce o ujście Wisły“ („Jantar“ nr 2), ks. Łęgi „O stosunkach gospodarczych na Pomorzu w XII i XIII wieku“ („Jantar“ nr 3) i ks. Czaplńskiego „Granice diecezji chełmińskiej i jej dekanatów“ („Komunikaty“ Wydziału Pomoroznawczego nr 13 r. 1945). W tece znajduje się wspomniane już opracowanie ks. Łęgi „Obraz gospodarczy Po-

morza Gdańskiego w XII i XIII wieku“, które zasięgiem swoim obejmuje również Pomorze Słupskie.

Synteze dziejów Gdańska od czasów przedhistorycznych do września 1939 r. daje Piwarski w tomie „Dzieje Gdańska w zarysie“. Bilans strat zbiorów gdańskich w ostatniej wojnie omawia artykuł Pelczara „Zbiory gdańskie“ („Jantar“ nr 1). Oczywiście, Pomorze Gdańskie wchodzi w zakres książki Górskiego „Państwo krzyżackie w Prusach“, niemniej należy ją zaliczyć do następnego działu.

Dzieje Prus Wschodnich w ujęciu syntetycznym, od rozmieszczenia plemion pruskich począwszy aż do wybuchu ostatniej wojny, przedstawiają wspomniane już dwie książki: Górskiego „Państwo krzyżackie w Prusach“ i Piwarskiego „Dzieje Prus Wschodnich w czasach nowożytnych“. W dalszych planach przewidywane jest wydanie pracy Bujaka „Wenedowie na wybrzeżach Bałtyku“, w której autor znacznie rozszerza i daje nowe podstawy tezie o zasiedleniu przez Prastowian późniejszego terytorium Prus Wschodnich. Sporo cennego materiału historycznego zawiera praca Srokowskiego „Prusy Wschodnie“, będąca pierwszym książkowym wydawnictwem Instytutu Bałtyckiego po wojnie.

W zakresie badań nad historią Pomorza Zachodniego poprzestał I. B. do chwili obecnej na kilku mniejszych pracach, mających charakter podsumowania dotychczasowych zdobyczy nauki na pewnym niewielkim odcinku. Taki charakter mają artykuły Dziewulskiego „Upadek Pomorza Przedodrzańskiego od XIX wieku“ („Jantar“ nr 1) i tegoż „Kolonizacja niemiecka na Pomorzu Zachodnim w wiekach średnich“ („Jantar“ nr 2). Charakter przyczynkowy posiada artykuł Myślińskiego „Książę pomorski Bogusław czy Bogusław Teodor“ („Jantar“ nr 2). Próbą syntezy jednego z problemów jest ostatnio wydana książka Maleczyńskiego „Pomorze zachod-

nie i Polska w walce z Niemcami w XIV i XV wieku". Obecnie prof. Piwarski kontynuuje pracę n. t. „Pomorze zachodnie w dziejach nowożytnych“, podjętą z inicjatywy I. B. w okresie okupacji. Sprawom przeszłości Pomorza Zachodniego poświęcone są następujące „Komunikaty“ Wydziału Pomoroznawczego: Ks. Czaplowski „Granica zachodnia Pomorza pod koniec X wieku“ (nr 8, 1945), K. Górski „O planowe badanie przeszłości Pomorza Zachodniego“ (nr 16, 1946), Wałęga „Słowińcy, Mohikanie Pomorza“ (nr 14, 1945).

Całości polskiego obszaru nadbałtyckiego dotyczą następujące „Komunikaty“ Wydziału Pomoroznawczego: Morełowski „Udział Polski w rozwoju sztuk pięknych na Pomorzu i w Prusach Wschodnich“ (nr 10, 1945), ks. Łęga „Stan i potrzeby badań prehistorycznych na Pomorzu“ (nr 9, 1946).

Pod względem metody opracowania książkowe wydawnictwa I. B. idą trzema torami: 1. „Biblioteczka Bałtycka“, przeznaczona dla szerokich kół czytelników, jest wydawnictwem typowo popularnym i nie wymaga ścisłej dokumentacji. Niemniej jest naszym celem, aby popularyzacja ta stała na wysokim poziomie, zarówno pod względem wiarygodności podawanych faktów jak ich nasświetlenia i odpowiedniego doboru zagadnień; dlatego I. B. stara się, aby również te wydawnictwa opracowane były przez naukowców specjalistów. 2. Wydawnictwa Informacyjno-Naukowe, których przeznaczeniem jest dotrzeć do rąk nie specjalistów wprawdzie, lecz czytelników pragnących zapoznać się bliżej z zagadnieniami historycznymi; 3. Prace Badawczo-Naukowe reprezentują dział ściśle naukowy.

Ostatnie dwa działy zachodzą nieco na siebie, gdyż wprawdzie Wydawnictwa Informacyjno-Naukowe nie wymagają tak ścisłej dokumentacji źródłowej jak Prace Badawczo-Naukowe, ale jej nie wykluczają, toteż książki

bywają zaliczane do Wydawnictw Informacyjno-Naukowych niejednokrotnie nie tyle ze względu na metodę opracowania, ile na temat interesujący szersze koła czytelników lub barwną i przystępną formę zewnętrzną.

Z dotychczasowych wydawnictw książkowych wszystkie zostały zaliczone do działu informacyjno-naukowego. Również w tym dziale ukażą się: Lepszego „Dzieje floty polskiej“ i Konopczyńskiego „Kwestia bałtycka“.

Komunikaty Działu Informacji Naukowej

Krótkiego omówienia domagają się „Komunikaty“ Wydziału Pomoroznawczego. Zadaniem ich jest zwrócenie uwagi zarówno sfer naukowych jak i społeczeństwa na pewne problemy istotne, a dotychczas dostatecznie nie opracowane, informowanie o pracach podjętych czy też, w krótkich sprawozdawczych notatkach, o tych, które zostały dokonane. W ciągu 15 miesięcy od września r. 1945 do grudnia 1946 ukazało się 31 „Komunikatów“, z czego tematami historycznym, pomocniczym naukom historii czy też notatkom bibliograficznym poświęconych było 19 komunikatów. W dziale nauk pomocniczych historii szeroko uwzględnione zostały biblioteki, archiwa i muzea (Piskorska — „Aktualne zagadnienia archiwów miejskich na Pomorzu“, nr 3, 1946; Znamierowska — Prüfferowa — „Pomorskie muzeum ludoznawcze“, nr 5, 1946; Hleb-Koszańska — „Biblioteka Instytutu Bałtyckiego“ nr 6, 1946; Tuhan-Taurogiński — „Archiwum Państwowe w Szczecinie“, nr 7, 1946; Esmann — „Archiwum Państwowe w Bydgoszczy“, nr 10, 1946; Dragan — „Archiwum Państwowe w Gdańsku“, nr 13, 1946; Czerwiński — „Tajne Archiwum niemieckie w Pile“, nr 17, 1946). Notatki bibliograficzne zawierają „Komunikaty“ nr 1, 2, 11 z r. 1946. Komunikaty ściśle historyczne uwzględniono w odpowiednich działach.

Dla pełności obrazu trzeba wspomnieć, że przy Wydziale Bibliotecznym prowadzona jest bibliografia bieżąca zagadnień morskich i pomorzoznawczych, znajdująca następnie uzewnętrznienie w „Jantarze“. Nie jest to wprawdzie bibliografia wyłącznie historyczna, ale uwzględniająca także pozycje historyczne z dużym nakładem staranności. Również i dział recenzyj w „Jantarze“ omawia prace historyczne z zakresu zainteresowań I. B.

Jako ważny dział pomocy naukowej wymienić należy biblioteki I. B. Szczegółowe dane w tym zakresie poda kierowniczka Wydziału Bibliotecznego p. Hleb-Koszańska (por. str. 100). Tu zaznaczę jedynie, że w zakresie historycznym bogato reprezentowane są Prusy Wschodnie, nieco uboższe jest Pomorze Gdańskie, najmniej stosunkowo pozycyj zawiera Pomorze Zachodnie i Bałtyk.

Dodatkowo jeszcze wspomnieć należy, że pośród akademików, którzy w ciągu ubiegłego roku akademickiego korzystali ze stypendiów Instytutu Bałtyckiego, 7 studiowało historię, opracowując pod kierownictwem profesorów fragmenty przeszłości Pomorza.

Maria Boduszyńska

**SPRAWOZDANIE Z PRAC
W ZAKRESIE FILOLOGICZNYM I KULTURALNYM
W LATACH 1945 i 1946**

Wstęp

W okresie powojennym program prac Instytutu Bałtyckiego w stosunku do układu przedwojennego uległ świadomemu przesunięciu w kierunku tematyki gospodarczej, z naciskiem na ujęcie aktualne. W związku z tym zakres tematyki tzw. humanistycznej usuwa się poniekąd na plan drugi. W praktyce sprawy przedstawiają się na razie o tyle nieco inaczej, że w dzisiejszej powojennej sytuacji, zarówno terytorialnej jak i gospodarczej, tema-

tyka ekonomiczna przedstawia znacznie poważniejsze trudności realizacyjne w zakresie badawczym i publikacyjnym niż tematyka humanistyczna, opracowywana z pozytywnymi rezultatami również w czasie okupacji. Stąd też historia zajmuje w dotychczasowym powojennym dorobku Instytutu, zwłaszcza w zakresie publikacyjnym, poważniejsze miejsce niż by to pozornie wynikało z ustalonego programu prac. Trzeba jednak stwierdzić, że opublikowane przez I. B. podstawowe opracowania historyczne, dotyczące naszych dzisiejszych Ziem Odzyskanych, mają dziś właśnie, obok podstawowych opracowań gospodarczych, szczególnie ważną rolę do spełnienia, jako jedna z istotnych podstaw sumarycznej choćby wiedzy o tych ziemiach.

Wyjaśnienie, dlaczego na linii specjalnych zainteresowań i wysiłków Instytutu Bałtyckiego leży dzisiaj tematyka gospodarcza, nie wchodzi w zakres mojego dzisiejszego tematu. Wystarczy gdy podkreślę w związku z tym, że zagadnienia filologiczno-kulturalne w dotychczasowym programie prac Instytutu zajmowały jedno z mniej wysuniętych miejsc. Jednakowoż paru zagadnieniom z zakresu zainteresowań naszej Komisji Instytut w swej pracy powojennej poświęcił sporo uwagi. Z jednej strony jest to zagadnienie nazewnictwa geograficznego w odniesieniu do ziem odzyskanych Pomorza, z drugiej zagadnienie dydaktyczne bezpośredniego i pośredniego urabiania w społeczeństwie nowej postawy, nowej psychiki, którą nazwiemy psychiką morską.

T o p o n o m a s t y k a

Jeśli chodzi o pierwsze z wymienionych zagadnień, to jest nazewnictwo geograficzne ziem odzyskanych Pomorza, jest ono siłą rzeczy zagadnieniem nowym w sferze życia, powstałym na tle wyników terytorialnych ostatniej wojny. W ramach tego zagadnienia powojenne prace In-

stytutu poszły w trzech kierunkach: badawczym, wydawniczym i informacyjnym. Bодźcem do podjęcia tych prac o charakterze naukowym był wzgląd czysto praktyczny, mianowicie konieczność jak najrychlejszego wypracowania historycznych lub nowych nazw polskich dla wspomnianych terenów, włączonych po wojnie w skład państwa polskiego.

Już w lipcu 1945 r. z inicjatywy Instytutu Bałtyckiego zawiązała się w Krakowie pod przewodnictwem prof. Taszyckiego Komisja Toponomastyczna dla Pomorza Wschodniego. Zadaniem jej było ustalenie przez grono językoznawców, historyków i geografów polskich geograficznych nazw dla Pomorza Wschodniego, jako materiału do udokumentowanego słownika nazw miejscowości Pomorza Wschodniego (który miał się ukazać w druku w połowie r. 1946) oraz do projektowanych wydawnictw kartograficznych. Niestety, pierwotny nasz zamiar, aby w ramach tej Komisji zogniskować wszelkie poczynania onomastyczne dotyczące terenu b. Prus Wschodnich i Gdańska, nie został zrealizowany. W toku prac Komisji zostały podjęte z innych stron opracowania w podobnym zakresie, dając silne rozstrzelenie inicjatyw. Wreszcie do spraw toponomastycznych przystąpiło w kwietniu 1946 r. Biuro Ziem Odzyskanych Ministerstwa Administracji Publicznej. Celem pełnego i racjonalnego wyzyskania czynnych w tym zakresie fachowych sił naukowych, prace Komisji Toponomastycznej Instytutu Bałtyckiego, dotyczące Pomorza Wschodniego, zostały włączone jako cenny materiał do prac komisji ministerialnej, których wyniki, publikowane w „Monitorze“, mają obecnie charakter obowiązujący. W związku z przewleczeniem prac uległa również odroczeniu sprawa wydania przewidywanej jako pierwszy tom Prac Badawczo-Naukowych pracy prof. dra W. Taszyckiego pt. „Słownik nazw geograficznych Pomorza Wschodniego“.

W dziedzinie publikacyj Instytutu z tego zakresu mamy jednak do zanotowania szereg pozycji częściowo o charakterze kartograficznym, częściowo dyskusyjno-informacyjnym w formie materiału czasopiśmienniczego. Są to:

1. Szaflarski J.: „Mapa fizyczno-administracyjna Pomorza Wschodniego“, 1 : 500.000, ze skorowidzem nazw miejscowości,
2. Olszewicz B.: „O naprawę nazewnictwa geograficznego Ziemi Odzyskanych“, Bydgoszcz 1946, str. 16,
3. Rospond St.: „Dlaczego Giżycko, Mrągowo...“ itd., „Jantar“ nr 3,
4. Rudnicki M.: „Dlaczego Stargard a nie Starogród“, Komunik. DIN, r. 1945, nr 7,
5. Srocki B.: „Sprawa nazw dla województw pomorskich“, Komunik. DIN, r. 1945, nr 4,
6. Srocki B.: „Wciąż jeszcze Pomorze czy Prusy“, „Jantar“ nr 1 r. 1946,
7. Srocki B.: „Pomorze czy Prusy?“, Komunik. DIN, r. 1946, nr 8,
8. Taszycki W.: „Komisja ustalania nazw miejscowości“ (dotychczasowe wyniki), Komunik. DIN, r. 1946, nr 15.

Należy podkreślić wreszcie trzecią formę pracy Instytutu Bałtyckiego w omawianym zakresie tematycznym, mianowicie jego działalność doraźnie informacyjną i interwencyjną, polegającą na stałym udzielaniu porad dotyczących imiennictwa geograficznego urzędom, instytucjom, prasie itd., czy to na podstawie wyników prac komisji krakowskiej, czy też w oparciu o referat toponomastyczny przy Stacji Naukowo-Badawczej I. B. w Sopocie.

Jeżeli chodzi o dalsze prace Instytutu w tym zakresie, to być może skupią się one wokół naszej Komisji, która wśród członków swych liczy dwóch członków krakowskiej Komisji Toponomastycznej.

Działalność dydaktyczno-wychowawcza

W zakresie kształtowania tzw. światopoglądu morsko-bałtyckiego Instytut ma za sobą tradycję przedwojenną. Wśród wydawnictw Instytutu z tego okresu znajdujemy pracę zbiorową pt. „Światopogląd morski“, która zawiera szereg referatów, opracowanych i wygłoszonych w latach 1931/33, m. in. F. Bujaka: „Kultury morskie i lądowe“, W. Kamienieckiego: „Polska nad Bałtykiem“, Dyboskiego: „Żywiół morski w twórczości J. Conrada“ itd. Podobnie w zakresie pomorzoznawczym wydawnictwa takie, jak prace zbiorowe: „Obrona Pomorza“ z r. 1930 oraz drugi tom „Polskiego Pomorza — Dzieje i Kultura“ zawierają również poważne akcenty dydaktyczne, zmierzające do wyrobienia w narodzie polskim psychiki narodu nadmorskiego. Przy pomocy swych wydawnictw w językach obcych („Biblioteczka Bałtycka“, „Baltic and Scandinavian Countries“) Instytut wypracowywał równocześnie dla Polski miejsce wśród partnerów wspólnoty bałtyckiej.

Trzeba jednak stwierdzić, że 20-letni okres posiadania przez Polskę wąskiego i zagrożonego dostępu do morza nie przyniósł, bo nie mógł przynieść, pożądanego przedstawienia polskiej psychiki śródlądowej na morską.

Dzisiaj, w związku z osiągnięciem 500-kilometrowej granicy morskiej, Polska ma znacznie poważniejsze dane do stania się państwem morskim, a równocześnie jeszcze pilniejsze i ważniejsze zadania dydaktyczne w tym względzie. Instytut ma całkowite zrozumienie dla wagi tego zagadnienia, a swoje zadania w tym zakresie realizuje w formie wielorakiej.

Instrumentem działalności dydaktycznej, opartej na podstawach naukowych, jest przede wszystkim wydawnictwo, a najbardziej elastyczną jego formą — czasopismo. W okresie powojennym odnośny dorobek Insty-

tutu obejmuje szereg pozycji o charakterze ogólnodydaktycznym, następnie pozycje informujące o życiu naukowo-kulturalnym Pomorza oraz krajów basenu bałtyckiego. Te publikacje naukowo-informacyjne są, szczególnie w dzisiejszym momencie, niezbędną podbudówką dla kształtowania psychiki morsko-bałtyckiej zarówno całego społeczeństwa, jak i w szczególności mieszkańców szerokiego pasa pomorskiego. Wymieniamy odnośne pozycje:

Prace ogólnodydaktyczne:

- Bukowski A.: „Pomorzanie w charakterologii polskiej“, Kom. DIN, r. 1945, nr 11,
Makowiecki T.: „Wiatr od morza i Pomorza“, „Jantar“ nr 2, r. 1946,
Srocki B.: „Polska a Bałtyk“, „Jantar“, nr 1,
Stelmachowska B.: „Nowe elementy w kulturze ludowej na Pomorzu“, „Jantar“, r. 1946, nr 3,
Wielopolski A.: „Zadania nauki na Pomorzu“, „Jantar“ nr 2, r. 1946.

Prace informujące o życiu naukowym i kulturalnym Pomorza:

- Bibliografia Pomorza, morza i krajów bałtyckich za okres od r. 1945, „Jantar“, 1, 2, 3.
Boduszyńska M.: „W sprawie uczelni pomorskich“, „Jantar“ nr 2,
Bukowski A.: „Straty kultury polskiej na Pomorzu“, „Jantar“ 1, 3,
Bukowski A.: „Książki o Pomorzu w r. 1945“, Kom. DIN, 1946, nr 1,
Bukowski A.: „Stan dzisiejszy czasopiśmiennictwa pomorskiego“, Kom. DIN, 1945, nr 6,
Bukowski A.: „O Pomorzu w Anglii“, Kom. DIN, 1946, nr 11,
Czerwiński K.: „Tajne archiwum niemieckie w Pile“, Kom. DIN, 1946, nr 17,
Des Loges M.: „Biblioteki naukowe w Gdańsku, Gdyni i Sopocie“, „Jantar“ nr 3,

- Dragan M.: „Archiwum Państwowe w Gdańsku“, Kom. DIN, 1946, nr 13,
 Esman T.: „Archiwum Państwowe w Bydgoszczy“, Kom. DIN, 1946, nr 10,
 Hleb-Koszańska H.: „Biblioteka Instytutu Bałtyckiego“, „Jantar“ nr 2,
 Kowalenko W.: „Tajny Uniwersytet Ziemi Zachodnich“, rec. A. Wielopolski, „Jantar“ nr 2,
 „Kronika życia naukowego i kulturalnego na Pomorzu“, „Jantar“ nr 1, 2, 3,
 Mergel Wł.: „Obecny stan szkolnictwa na Warmii i Mazurach“, „Jantar“ nr 1,
 Morelowski M.: „Udział Polski w rozwoju sztuk pięknych na Pomorzu i w Prusach Wschodnich“, Kom. DIN, 1945, nr 1,
 Pelczar M.: „Zbiory gdańskie“, „Jantar“ nr 2,
 Piskorska H.: „Aktualne zagadnienia archiwów miejskich na Pomorzu“, Kom. DIN, 1945, nr 5,
 Spis najnowszych nabytków Biblioteki I. B., „Jantar“ nr 2, 3,
 Srocki B.: „Sprawa zabytków i pozostałości niemieckich na Pomorzu“, Kom. DIN, 1945,
 Tuhan-Taurogiński B.: „Archiwum Państwowe w Szczecinie“, Kom. DIN, 1946, nr 7.

Pozycje informujące o krajach bałtyckich

- Garbacik E.: „Wieś duńska dawniej i dziś“, rec. J. Nieroda, „Jantar“ nr 2,
 Hleb-Koszańska H.: „Pokłosie 400-lecia M. Kopernika za granicą“, Kom. DIN, 1946, nr 2,
 Kronika krajów bałtyckich, „Jantar“ nr 3,
 Lindahl E., — Dahlgren E. — Kock K.: „National Income of Sweden, 1861—1930“, rec. St. Horszowski, „Jantar“ nr 2,
 M. B.: „Duński przemysł w ostatnim dziesięcioleciu“, „Jantar“ nr 3,
 Svio-Polonica, rec. St. Szlenk, „Jantar“ nr 2,
 Trypućko J.: „Svenskarna i Polen under Sigismund III: s tid.“, rec. A. Kołaczkowski, „Jantar“ nr 3.

W przygotowaniu znajduje się praca zbiorowa w języku angielskim, złożona z następujących, wydanych poprzednio

w języku polskim opracowań: J. Czekanowski: „Co się właściwie dzieje w Europie?“, K. Grzybowski: „Kryzys hitleryzmu; L. Halban: „Mistyczne podstawy narodowego socjalizmu“, B. Srocki: „Ostrzegawcze sygnały historii“, B. Suchodolski: „Dusza niemiecka w świetle filozofii“.

Dialektologia

Po omówieniu dorobku powojennego Instytutu Bałtyckiego w dwóch obecnie najbardziej aktualnych działach naszej tematyki, przejdziemy z kolei do działu trzeciego — dialektologii, który przed wojną był przedmiotem usilnych zainteresowań Instytutu i w dalszym ciągu niewątpliwie nim będzie. Zagadnienie to stanowi właściwie wycinek szerszej grupy tematycznej, mianowicie etnografii, którą zajmuje się specjalne sprawozdanie. Niemniej ten wycinek winien znaleźć się w programie prac filologicznych. Do tradycji przedwojennej Instytutu w tym zakresie nawiążemy, wymieniając takie jego wydawnictwa, jak praca zbiorowa pt. „Kaszubi, kultura ludowa i język“, wydana w r. 1934, Kamińskiego „Pieśni ludu pomorskiego“, wydana w r. 1936, opracowanie prof. Rudnickiego pt. „Charakterystyka językowa i nazwy geograficzne Pomorza“, prof. Nitscha referat na temat zagadnień językowych, publikowany w ramach sprawozdania z jednego ze Zjazdów Pomorzoznawczych Instytutu, prof. Kleczkowskiego praca o wpływie języka polskiego na dialekty prusko-niemieckie itd.

Po wojnie poświęciliśmy tym zagadnieniom stosunkowo niewiele uwagi, a to ze względów omówionych na wstępie, jednakowoż i w tej dziedzinie Instytut przejawia zainteresowanie. W planach wydawniczych najbliższego okresu mamy na gruntownych studiach opartą pracę prof. dr St. Rosponda z zakresu badań nad językiem

pisarzy reformacyjnych XVI w. na terenie Prus Wschodnich i Gdańska. Ostatnio z inicjatywy doc. dra Zabruckiego Instytut pragnie podjąć badania nad mową Słowińców, owych, niestety, już „Mohikanów Pomorza“. Dzisiaj, kiedy badania w zakresie imiennictwa geograficznego Ziemi Odzyskanych posunęły się znacznie naprzód i należy przypuszczać, że będą szły dalej pomyślnie utartym torem, badania nad dialektem słowińskim wydają się jednym z najpierwszych zadań w zakresie filologii. Narzuca się tutaj możliwość zorganizowania odnośnych badań w ścisłej koordynacji i współpracy z etnografami i socjologami, którzy niewątpliwie również wysuną na jedno z pierwszych miejsc problem słowiński.

W zakresie publikacyj na razie wymienić możemy tylko jedną drobną pozycję, mianowicie artykuł — recenzję prof. Rosponda o książce prof. Lehra-Splawńskiego pt. „O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian“.

Oto w ujęciu szkicowym materiał stanowiący jeden z punktów oparcia dla programu przyszłych prac Komisji, który niewątpliwie zostanie ustalony po uwzględnieniu wyników dyskusji nad sprawozdaniem z dotychczasowych prac Instytutu w zakresie zainteresowań Komisji.

Andrzej Bukowski

**SPRAWOZDANIE Z PRAC
W ZAKRESIE ETNOGRAFII I SOCJOLOGII
W LATACH 1945 i 1946**

Przedwojenne prace etnograficzne

Do prac o charakterze etnograficznym Instytut Bałtycki przykładął wagę od początku swojej działalności. W memoriale rozesłanym w r. 1929 do powołanych czynników wskazywał na momenty, które mają i dzisiaj pełne znaczenie, zwłaszcza wobec rozszerzonych granic Pomorza na zachodzie i wschodzie. Pisał wówczas:

„Ze względu na postępującą naprzód cywilizację, która niweluje wygląd wsi naszych i miasteczek, upodabniając je do miast większych, a tym samym niweczając charakterystyczne cechy rodzime, etnograficzne, — należałoby spiesznie utrwalić owe cenne zabytki drogą opisu i publikacji. Odnosi się to do całego terenu Polski, w szczególności jednak do ziem zachodnich, gdzie niwelacja jest już daleko posunięta i kroczy naprzód w szybkim tempie... Nie mogąc zatrzymać biegu niwelacji etnicznej, należy jak najspieszniej przystąpić do utrwalenia tego, co jeszcze jest charakterystyczne i cenne po dworach pomorskich i wioskach, po parafiach, miastach itd. Każda grupa etniczna, a mamy ich na Pomorzu wiele, winna być uwzględniona z osobna przez każdy najdrobniejszy szczegół, grupie tej właściwy. Badania, jak w ogóle cała akcja, nie powinny nosić cech przypadkowości i dorywczości, powinny być odpowiednio subwencjonowane, aby nie zostały zawieszane z braku środków prywatnych, a dokonywane tylko w miarę czyjegoś pobytu w tej, czy innej okolicy“.

W myśl tych założeń Instytut nawiązał i utrzymywał współpracę naukową z szeregiem etnografów, których pozyskał dla zagadnień pomorskich, organizował i popierał ich badania, przeprowadzane bądź w terenie, bądź w własnych warsztatach naukowych, po czym wyniki tych badań ogłaszał w wydawnictwach Instytutu.

Badania terenowe. Ten dział pracy ma na Pomorzu szczególnie doniosłe znaczenie, istnieją tu bowiem — poza Kaszubami — regiony prawie nie tknięte stopą etnografa polskiego. Do takich regionów należą Bory Tucholskie, Kociewie, Ziemia Chełmińska, a obecnie dochodzi jeszcze teren Pomorza Zachodniego oraz Warmia i Mazury.

Już w r. 1928 badania na odcinku głównie Borów Tucholskich przeprowadził z ramienia Instytutu Bałtyckiego

dr Jan Manugiewicz, dyrektor Muzeum Etnograficznego w Łodzi. Interesowała go przede wszystkim kultura materialna tego regionu. W następnych latach badania terenowe przy pomocy kilku ankiet podjęła p. dr Bożena Stelmachowska z Poznania. Najobfitszy materiał przyniosła ankieta o roku obrzędowym na Pomorzu. W latach 1932—1934 badania ankietowe i terenowe w Borach Tucholskich prowadził dr Bronisław Nagel z Bydgoszczy. Celem jego było objęcie całokształtu kultury ludowej tego regionu. Prócz Manugiewicza i Nagla badania etnograficzne w Borach Tucholskich przeprowadzali: dr B. Stelmachowska, prof. Łucjan Kamieński, dr Ludwik Zabrocki i dr W. Jagiełło; studia tego ostatniego obejmowały rybołówstwo rzeczne i jeziorne. Ziemia Chełmińska była od r. 1935 przedmiotem badań ks. dr Władysława Łęgi, który objął kulturę materialną, duchową i społeczną. Zebrane materiały ks. dr Łęga przygotowuje obecnie do druku w postaci obszernego dzieła. Na terenie Kaszub materiały zbierali: prof. Kamieński z Poznania, dr M. Małecki z Krakowa oraz dr Józef Gajek, kierownik Wydziału Pomoroznawczego w Toruniu. Dr Gajek uwzględnił w większym stopniu niż jego poprzednicy aspekt socjologiczny w badaniach etnograficznych. Poza Kaszubami dr Gajek badał teren b. Wolnego Miasta Gdańska, część Kociewia oraz Kujawy; poza tym opracował plan systematycznych badań etnograficznych nad całością terenu Pomorza. W pracach Instytutu uwzględniony został także teren Warmii, gdzie dzięki poparciu Instytutu dr A. Steffen spisywał pieśni wśród ludności polskiej.

Publikacje. Wyniki badań terenowych znalazły wyraz w publikacjach Instytutu, z których najważniejsze pozycje stanowią: „Rok obrzędowy na Pomorzu“ dr B. Stelmachowskiej (Toruń 1933) i „Pieśni ludu

pomorskiego“ prof. Kamińskiego (Toruń 1935). Obszerna syntetyczna praca pt. „Etnografia Kaszub“ dr Gajeka znajdowała się w druku w chwili wybuchu wojny. Rękopis, na szczęście, zachował się u autora.

Wśród innych publikacyj, które dzięki inicjatywie Instytutu doszły do skutku, trwale znaczenie posiadają Adama Fischera „Zarys etnograficzny województwa pomorskiego“ w t. I. zbiorowej pracy pt. „Polskie Pomorze“ (Toruń 1929), ks. dr Władysława Łęgi „Ziemia Malborska — Kultura ludowa“ (Toruń 1933); następnie dzieło zbiorowe pt. „Kaszubi, Kultura ludowa i język“ (Toruń 1939), w którym znajdują się trzy wartościowe rozprawy: dr Fryderyka Lorentza „Zarys etnografii kaszubskiej“, prof. Adama Fischera „Kaszubi na tle etnografii Polski“ i prof. Tadeusza Lehra-Spławińskiego „O narzeczach Słowian nadbałtyckich“. Rozprawy te ukazały się także w oddzielnych odbitkach, poza tym całość staraniem Instytutu ukazała się w r. 1935 w Londynie w przekładzie angielskim pt. „The Cassubian Civilization“. Wreszcie w r. 1937 w cyklu opracowań poświęconych Prusom Wschodnim ukazała się rozprawa prof. Adama Fischera pt. „Etnografia dawnych Prusów“ (Gdynia 1937).

Szereg drobniejszych prac, artykułów, recenzyj i notatek znajduje się bądź w dziełach zbiorowych, bądź w wydawnictwach periodycznych, mianowicie w „Jantarze“, „Komunikatach Działu Informacji Naukowej“ oraz w czasopiśmie angielskim „Baltic and Scandinavian Countries“.

Przedwojenne prace socjologiczne

Ten kierunek działalności Instytutu Bałtyckiego miał o wiele mniej skonkretyzowaną formę niż etnografia. Nie było w tej dziedzinie planowych zamierzeń, z tego też powodu nie było specjalnej komórki organizacyjnej w po-

staci osobnej Komisji Naukowej. Zagadnienia socjologiczne były uwzględniane ubocznie, bądź w pracach o charakterze gospodarczym, bądź narodowościowym, bądź etnograficznym i dopiero w ostatnich latach przed wojną koncentrowały się coraz wyraźniej wokół Komisji Etnograficznej. Najważniejsza co do swego charakteru jest praca prof. Floriana Znanięckiego pt. „Siły społeczne w walce o Pomorze“, która ukazała się najpierw w dziele zbiorowym „Polskie Pomorze“ (t. II, Toruń 1931), następnie zaś pt. „Socjologia walki o Pomorze“ weszła osobno w skład „Biblioteczki Bałtyckiej“, poza tym ukazała się w języku angielskim i francuskim.

Z pogranicza innych dziedzin i socjologii wymienić należy: prof. Kazimierza Tymienieckiego „Dziejowy stosunek Polaków do morza“ („Światopogląd morski“, Toruń 1934), prof. Kazimierza Stołyhwy „Zróżnicowanie rasowe Kaszubów“ („Polskie Pomorze“ t. 1, Toruń 1931), pracę zbiorową „Stan posiadania ziemi na Pomorzu“ (Toruń 1933—35), pracę zbiorową „Osadnictwo polskie na Pomorzu“ (Toruń 1935), prof. Zdzisława Ludkiewicza „Osady holenderskie na nizinie sarta-wicko-nowskiej“ (Toruń 1934), Leona Wasilewskiego w języku polskim i angielskim „Stosunki narodowościowe na Pomorzu“ (Toruń 1934).

Podobnie jak w dziale prac etnograficznych, szereg artykułów i recenzji o tematyce socjologicznej znajduje się w wydawnictwach periodycznych. Według „Kompletnego Katalogu Wydawnictw“ z r. 1938 na blisko 900 pozycji bibliograficznych około 70 pozycji obejmuje zakres etnografii i socjologii, co stanowi prawie 8% ogółu wydawnictw Instytutu Bałtyckiego.

Prace powojenne

Powojenna działalność Instytutu Bałtyckiego w większym jeszcze stopniu niż przed wojną musi uwzględniać

pilne potrzeby życia, dlatego problemy etnograficzne, a poniekąd i socjologiczne, schodzą na plan dalszy. Mimo takiego stanu rzeczy dziedziny te znalazły w programie dotychczasowych prac uwzględnienie.

Do zakresu etnografii należą cztery „Komunikaty Działu Inf. Naukowej“ (na ogólną ilość 31). Dwa z nich w oprac. Stan. W a ł ę g i dotyczą zagadnienia Słowińców: „Słowińcy — Mohikanie Pomorza“ (nr 14) i „Tragedia Mohikanów Pomorza“ (nr 18). Następne dwa mają dla etnografii pomorskiej znaczenie programowe: jest to artykuł dr Marii P r ü f f e r o w e j pt. „Pomorskie Muzeum Ludoznawcze“ (nr 19) i artykuł prof. dr Bożeny S t e l m a c h o w s k i e j pt. „Pomorze w programie badań etnograficznych“ (nr 26). Taki sam programowy charakter ma artykuł p. S t e l m a c h o w s k i e j, zamieszczony w 2 zeszytcie „Jantara“ pt. „Projekt muzeów etnograficznych na Pomorzu“. Jak już wspomniano przy omawianiu badań terenowych, ks. dr Ł ę g a przygotowuje do druku obszerne, syntetyczne dzieło pt. „Ziemia Chełmińska, Kultura ludowa“, które będzie analogicznym wydawnictwem do „Ziemi Malborskiej“ tegoż autora. Etnografią Borów Tucholskich zajmuje się obecnie ks. mgr Bernard S y c h t a, który w ciągu wojny zebrał na tym terenie bardzo obszerny materiał, a obecnie przygotowuje go do kilku publikacyj. Instytut Bałtycki wszedł w kontakt z ks. Sychtą w celu ewentualnego druku jego prac.

Częściowo podjęto także badania terenowe. Przy poparciu finansowym Wydziału Pomoroznawczego dr Maria P r ü f f e r o w a z Torunia prowadziła badania etnograficzne nad środowiskiem rybackim w Prusach Wschodnich, pracę swą jednakże musiała przerwać z powodu wyjazdu za granicę. Teren zamieszkały przez Słowińców był przedmiotem badań dr Ludwika Z a b r o c k i e g o, korzystającego z subwencji Wydziału Pomoroznawczego. Wprawdzie celem dr Zabrockiego było głównie zbadanie

gwary słowińskiej, jednakże praca jego będzie równocześnie pożyteczna dla etnografów. Dla wszechstronnego naświetlenia zagadnienia Słowińców Wydział Pomorzoznawczy zamierza zorganizować konferencję naukową, w której wzięliby udział, prócz etnografów i socjologów, językoznawcy i historycy.

W zakresie socjologii Instytut nie ogłosił po wojnie żadnej pracy. Socjologa zainteresują jednak takie wydawnictwa, jak „Rezultaty i perspektywy akcji osadniczo-przesiedleńczej r. 1945 na terenie województw pomorskich“ w oprac. Bolesława Srockiego. „Problem niemiecki w Polsce w momencie dzisiejszego przełomu“ i „Polska i nowe Niemcy“ również w opracowaniu B. Srockiego.

Przy podejmowanych pracach w dziedzinie etnografii Instytut Bałtycki kładzie obecnie główny nacisk na przygotowanie szerokiego programu badań, obejmującego cały teren Pomorza (cztery województwa pomorskie) oraz na przygotowanie warsztatów pracy naukowej — głównie w postaci muzeów. Temu celowi służyły wspomniane artykuły pp. Stelmachowskiej i Prüfflerowej. Przygotowywany obecnie do druku artykuł inż. Kazimierza Grodeckiego ze Szczecina zilustruje „Stan muzealnictwa na terenie Pomorza Zachodniego“. Jest rzeczą ze wszech miar pilną, ażeby odbudowano muzea na dawnym Pomorzu, na Pomorzu Zachodnim i Wschodnim zaś ażeby zebrano i uporządkowano to wszystko, co na tych terenach stanowi świadectwo rodzimej kultury słowińskiej. Dopiero w oparciu o te zbiory oraz o materiały zdobywane bezpośrednio w terenie naukowe studia etnograficzne na Pomorzu przyniosą znaczniejsze owoce w postaci rozpraw, monografii, atlasu etnograficznego oraz niezbędnego archiwum etnograficznego.

**DZIAŁALNOŚĆ BIBLIOTECZNA
W LATACH 1945 i 1946**

Biblioteka Instytutu Bałtyckiego jest konstruowana pod kątem potrzeb pracy prowadzonej w instytucie naukowo-badawczym. Konsekwencją tego założenia jest powiązanie funkcjonalne planowania bibliotecznego z charakterem podejmowanych prac. Przesądza to:

1. o zawartości biblioteki, która w założeniu swoim została pomyślana jako biblioteka specjalna, ograniczająca swe zainteresowania zbieracze do kilku dziedzin:
 - a) piśmiennictwa morskiego,
 - b) pomorzoznawczego,
 - c) dotyczącego regionu bałtyckiego.
2. Decyduje to także o charakterze (typach wydawniczych) gromadzonego materiału i sposobie jego użytkowania. Wyliczenie tych typów objąć musi: wydawnictwa źródłowe, opracowania naukowe obok przykładowych popularnych, dokumentację bieżącą w postaci czasopism i informatorów, wreszcie dzieła fikcji literackiej i pamiętnikarstwo o wątkach pokrywających się z tematyką zbierczą Instytutu. Publikacje te traktowane są: a) jako materiały dokumentarne, źródłowe, dla realizowania własnych opracowań, b) bądź też jako źródło praktycznych, doraźnych informacji, przede wszystkim natury gospodarczej. Wylęcza się w zasadzie dokumenty życia społecznego, zwłaszcza prasę codzienną po jej spożytkowaniu dla celów potocznej informacji i kartoteki wycinków.
3. Wzajemne zależności dadzą się dalej ująć w stwierdzeniu, iż przedsiębrane prace badawcze powodują rychlejszą rozbudowę odpowiadającej im dokumentacji i odwrotnie: posiadane materiały przyspieszają dojrzewanie opracowań.

Powyżej sformułowane założenia można uznać za wytyczne aprioryczne, kształtujące Bibliotekę Instytutu Bałtyckiego od zarania jej istnienia w 1927 r. Rzut oka wstecz nakazuje przypomnieć, iż we wrześniu 1939 r. — przed jej zniszczeniem — posiadała około 7000 dzieł, przeszło 500 czasopism (i dzienników), cennych zwłaszcza na odcinku produkcji zagranicznej, ujętych w katalogu alfabetycznym i rzeczowym. Ponadto: źródłowe materiały statystyczne z zakresu obrotów portowych, żeglugi i handlu zagranicznego; kartotekę bibliografii bieżącej, obejmującą artykuły gospodarczo- i geograficzno-morskie; wreszcie — katalog zbiorowy dzieł z zakresu zainteresowań Instytutu, wykazujący stan posiadania bibliotek gdyńskich.

Z dorobku tego ocalało ok. $\frac{2}{3}$ (ok. 6000 tomów) bez inwentarza i katalogów, o zburzonej kompletności wydawnictw wielotomowych. Po 21 miesiącach pracy Instytutu, a 13 — zorganizowanego aparatu w postaci Wydziału Bibliotecznego, Biblioteka posiada łącznie około 25.000 tomów*, w połowie opracowanych. Jest to wynik pracy zespołu bibliotekarzy, którzy w zmiennej liczbie 2, 5, 7, a od września br. w pełnej 8-etatowej obsadzie pracują w Wydziale Bibliotecznym i bibliotekach wydziałowych**.

Bieżący odcinek pracy Instytutu, 1945—1946, kontynuując wytyczne z okresu międzywojennego, realizuje specjalizację w innej jeszcze płaszczyźnie, mianowicie przez rozczłonkowanie całości zbiorów bibliecznych na

* Podana tu liczba oraz dalsze przy poszczególnych bibliotekach są przybliżone. W miarę opracowania, usuwającego dublety, oraz inwentaryzacji, posługującej się woluminem jako jednostką statystyki bibliecznej, dojdzie się do liczb dokładnych, które już są podane przy opracowaniu zbiorów. Ponadto stadium wstępne prac bibliotekarskich sprawia, iż całościowo — bez względu na różnice tematyczne — są zdeponowane w Bydgoszczy, przyczyniając się w chwili obecnej do niepełnego ścisłego obrazu liczebności poszczególnych bibliotek.

** Po okresie wstępnym li tylko zabezpieczania księgozbiorów poniemieckich, dokonywanego przez personel niebibliotekarski, miesiące czerwiec — wrzesień 1945 r. wykazują 2 bibliotekarzy, w okresie październik 1945 — czerwiec 1946 pracuje przeciętnie 5 bibliotekarzy, w lipcu — sierpniu 1946 — 7 osób; od września 1946 — 8, w tym 5 bibliotekarzy; z ukończonymi studiami wyższymi.

szereg bibliotek o jeszcze węższej specjalizacji, co idzie po linii struktury wydziałowej Instytutu.

W ten sposób powstała sieć obejmująca 6 bibliotek już funkcjonujących w ich odrębnych siedzibach. Ich wyliczenie i charakterystykę rozpocząć wypadnie od Biblioteki Wydziału Pomoroznawczego w Bydgoszczy. Jej stan posiadania wynosi ok. 14.000 tomów i skupia zasadniczo piśmiennictwo pomoroznawcze. Najobficiej prezentuje się tu dokumentacja b. Prus Wschodnich, na drugim miejscu — Pomorza Gdańskiego, a wreszcie — Pomorza Zachodniego. Podbudowę tworzą zagadnienia styczne, wychodzące poza tematykę pomoroznawczą: Polska, Niemcy, polonica, piśmiennictwo obrazujące ekspansję kulturalną niemieczyzny. Przeważa piśmiennictwo niemieckie XIX i XX w., druki starsze są nieliczne, piśmiennictwo polskie — to przede wszystkim dzieła typu podręcznego, wydawnictwa towarzystw naukowych.

W Sopocie Biblioteka Stacji Naukowej Wydziału Pomoroznawczego (ok. 1000 t.) gromadzi dokumentację, dotyczącą terenu najbliższego oraz zagadnień ekonomicznych o szerszym zasięgu topograficznym; ponadto rozbudowuje się przez dopływ dubletów z Biblioteki Wydziału Pomoroznawczego.

Do dyspozycji mającej powstać w Szczecinie Stacji Wydz. Pomoroznawczego pozostaje ok. 2000 t. z Biblioteki b. Towarzystwa Pomoroznawczego (Gesellschaft für Pommersche Geschichte u. Altertumskunde).

Tematykę morską pielęgnują biblioteki na Wybrzeżu. Pozycję centralną zajmuje Biblioteka Wydziału Morskiego w Gdańsku (ok. 6000 tomów), skupiająca przede wszystkim piśmiennictwo morskie o aspekcie ekonomicznym: problemy portów, żeglugi, handlu zagranicznego o szerokiej podbudowie ekonomicznej i geograficznej; prawo morskie, dzieje historyczno-polityczne na od-

cinku morskim, podróżnictwo morskie i zamorskie, emigrację zamorską, wreszcie współczesne stosunki międzynarodowe.

Odmienne pomyślana jest Biblioteka Gospodarczego Archiwum Morskiego w Gdyni (867 wol.). Jako nastawiona na doraźną służbę informacyjną, gospodarczo-morską, skupia wydawnictwa o charakterze podręczno-informacyjnym z zakresu zagadnień żeglugowych, portowych i handlu zagranicznego, ponadto opracowania syntetyzujące tychże tematów, wydawnictwa ekonomiczno-statystyczne i prasę bieżącą gospodarczą.

Dla biblioteki Muzeum Morskiego w Szczecinie, które jest w stadium organizacyjnym, rozpoczęto gromadzenie piśmiennictwa o muzealnictwie morskim i modelarstwie okrętowym.

Biblioteka Wydziału Skandynawskiego (ok. 1000 t.) skupia piśmiennictwo dotyczące całości regionu bałtyckiego, Skandynawii zwłaszcza. Tematem centralnym jest tu zagadnienie łączności geopolitycznej, oddziaływań gospodarczych i kulturalnych. Zgromadzone książki i czasopisma obrazują poszczególne odcinki tej problematyki.

Wreszcie Biblioteczka Podręczna Wydziału Wydawniczego (272 wol.) jest aparatem pomocniczym w pracy tego wydziału. Zawiera encyklopedie, słowniki itp., ponadto przechowuje najpełniejszy komplet dorobku wydawniczego Instytutu, który dla okresu międzywojennego posiada szereg luk nie do wypełnienia.

Na zgromadzony księgozbiór złożyły się, poza odzyskanym zrębem z biblioteki przedwojennej (ok. 6000 t.), książki ponemieckiej proveniencji (ok. 16.000 t.) oraz 3223 wol., które są sumą książek: zakupionych — 1169 wol.

uzyskanych z wymiany	— 1231 wol.
uzyskanych z daru	— 777 wol.
nadesłanych dla zrecenzowania	— 46 wol.
W zaczątku — zbiór kartograficzny.	

Wymianę nawiązał Instytut Bałtycki ze 194 instytucjami i redakcjami czasopism. Na zagranicę przypada z tej liczby 48 pozycyj*. Poza świadczeniami książkowymi wpływa z tego źródła bieżąco 138 periodyków krajowych i 45 zagranicznych.

Zgromadzone druki (wyluczając 2000 tomów zdeponowanych w Szczecinie) są udostępniane bez względu na ich niekompletne opracowanie. Na 10. XII. 46 skatalogowano alfabetycznie i zinwentaryzowano 12.239 wol., co stanowi ok. 50% całości zbiorów. Opracowano przedmiotowo ok. 2100 wol. w Wydz. Pomorzoznawczym; w toku — opracowanie przedmiotowe Biblioteki G. A. M.

Konieczność posiadania katalogu zbiorowego, który jest nieodzownym narzędziem usprawniającym pracę informacyjną oraz pomocą przy racjonalnym pomnażaniu księgozbioru, sprawia, iż wykonanie jego uznano za rzecz pilniejszą niż opracowanie rzeczowe, które generalnie nastąpi w drugim etapie prac bibliotecznych. Realizację jego rozpoczęto na odcinku najnowszych nabytków, gromadząc kopie kart katalogowych w Wydziale Bibliotecznym, który je wyzyskuje także dla publikacji w periodycznym, dołączonym do „Jantara“, „Spisie Najważniejszych Nabytków Biblioteki Instytutu Bałtyckiego“.

Wzajemne przenikanie się tematyki Instytutu (problematyka pomorzoznawcza i regionu bałtyckiego jest naturalnym uzupełnieniem zagadnień morskich) sprawia, iż

* Obraz statystyczno-geograficzny wymiany zagranicznej przedstawia się następująco:

Anglia 9	Francja 1	Stany Zjednoczone 7
Belgia 1	Holandia 1	Szwajcaria 1
Czechy 1	Kanada 1	Szwecja 13
Dania 6	Luksemburg 1	Włochy 1
Finlandia 3	Norwegia 1	ZSRR 1
Razem		48

momentem specjalnie ważkim jest informowanie całej sieci o nowych nabytkach. Osiąga się to za pomocą wewnętrznych spisów najnowszych nabytków, opracowywanych co dwa tygodnie w poszczególnych ośrodkach i rozsyłanych do pozostałych bibliotek. Do tego samego celu zmierza opracowanie centralne w Wydz. Bibliotecznym w Bydgoszczy księgozbioru elbląskiego, przyjętego na prawach depozytu. Opisany na 243 woskówkach i odbity na powielaczu, jest katalogiem alfabetycznym, obejmującym w tej chwili 4918 wol., który w tej formie może być udostępniony także w bibliotekach poza Instytutem, o ile mają zainteresowania dla tematyki pomorzoznawczej.

Jeszcze odmienną formą opracowania i informowania o wpływających materiałach jest Kartoteka Bibliografii Bieżącej, rejestrująca wg ustalonych zasad selekcji materiały z dziedziny zainteresowań Instytutu (samoistne i niesamoistne pod względem wydawniczym), od 1945 r. począwszy. Jej materiał ujawnia bieżąco bibliografia drukowana w „Jantarze“.

Biblioteka Instytutu udostępnia swoje zbiory prezentacyjnie oraz wypożycza w ramach wypożyczania międzybibliotecznego, przeznaczając je — poza gronem własnych współpracowników — do użytku pracowników naukowych, młodzieży szkół wyższych oraz urzędów i instytucyj, w skali ich potrzeb naukowych i doraźnej informacji.

Zorganizowane czytelnie w Bydgoszczy oraz prowizoryczne w Gdyni i Sopocie udostępniają poza księgozbiorami podręcznymi także czasopisma w liczbie 138 krajowych oraz 58 zagranicznych.

Zadania Biblioteki — że tu nawiążę do wstępnych ustaleń — zmierzają do jak najsprawniejszego i najpełniejszego informowania o materiałach przydatnych dla podejmowanych opracowań. Wysiłek włożony przy wykonywaniu zestawień rzeczowych jest zawsze utrwalony w postaci kilkuzemplarzewego spisu, który jest trak-

towany jako pomoc bibliograficzna niedoskonała, mimo to nie pozbawiona swej wartości.

Poza swoje potrzeby biblioteczne wykracza Instytut Bałtycki, gdy zaopatruje biblioteki we własne wydawnictwa, nie żądając w zamian ekwiwalentu; gdy przekazuje użytutowaną u siebie prasę codzienną innym bibliotekom; gdy pośredniczy w rozprowadzaniu naukowego piśmiennictwa zagranicznego, nadchodzącego pod jego adresem. Chętnie nawiązuje kontakty i współpracę z bibliotekami publicznymi, mając na oku harmonijne współdziałanie z potrzebami ogólnopolskiej sieci bibliotek naukowych.

ZESTAWIENIE WYDAWNICTW INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO

R. 1945 i 1946

Wydawnictwa gospodarczo-geograficzne

- „Główne liczby nowej Polski“, oprac. pomocnicze Wydz. Pomorzoznawczego Inst. Bałtyckiego, str. 22.
- „Mapa podziału administracyjnego Pomorza“, 1 : 500.000.
- T. MIECZYNSKI: „Mapa gleb b. Prus Wschodnich“ z dokumentacją (32 str.).
- T. MIECZYNSKI: „Gleby b. terytorium Gdańska“, str. 24 z barwną mapą 1 : 250.000.
- L. MRÓZ: „Sprawa lasów Pomorza Wschodniego“, str. 57.
- „Specjalizacja polskich portów morskich“, referaty i protokoły I Konferencji Naukowej Komisji Morskiej Instytutu Bałtyckiego 14—15. VI. 1946, str. 255.
- B. SROCKI: „Rezultaty i perspektywy akcji osadniczo-przesiedleńczej r. 1945 na terenie województw pomorskich“, str. 18, na prawach rękopisu.
- B. SROCKI: „Problem niemiecki w Polsce w momencie dzisiejszego przełomu“, str. 18, na prawach rękopisu.
- B. SROCKI: „Polska i nowe Niemcy, I. Ostrzegawcze sygnały historii, II. Problem przeludnienia Niemiec“, str. 35.
- ST. SROKOWSKI: „Prusy Wschodnie Studium geograficzne gospodarcze i społeczne“, str. 321.
- P. SWAKOWSKI: „Mapa komunikacyjna Pomorza — Drogi“.
- J. SZAFIARSKI: „Mapa fizyczno-administracyjna Pomorza Wschodniego“, 1 : 500.000 ze skorowidzem.
- E. WIECZOREK: „Węgiel polski na tle sytuacji światowej“, str. 44.
- A. WIELOPOLSKI: „Bydgoszcz, nowe zadania i widoki rozwoju“, str. 20.
- A. WIELOPOLSKI: „Elbląg, dzieje i przyszłość“, str. 32.

B. ŻÓRAWSKI: „Składniki transportu morskiego“, str. 56 plus 13 wzorów dokum. okręt.

„Biuletyn Informacyjny Morski“, miesięcznik powielany.

„Jantar“, dwumiesięcznik.

„Komunikaty Gospodarczego Archiwum Morskiego“ Wydż. Morskiego Instytutu Bałtyckiego.

Wydawnictwa historyczne

K. GÓRSKI: „Państwo krzyżackie w Prusach“, str. 295.

K. MALECZYŃSKI: „Polska i Pomorze Zachodnie w walce z Niemcami w XIV i XV w.“, str. 117.

K. PIWARSKI: „Dzieje Prus Wschodnich w czasach nowożytnych“, str. 384.

K. PIWARSKI: „Dzieje Gdańska w zarysie“, str. 301.

„Jantar“, dwumiesięcznik.

„Komunikaty Działu Informacji Naukowej“, Wydż. Pomorzoznawczego Inst. Bałtyckiego.

Wydawnictwa Kulturoznawcze

B. OLSZEWICZ: „O naprawę nazewnictwa geograficznego Ziemi Odzyskanych“, str. 16.

„Jantar“, dwumiesięcznik.

„Komunikaty Działu Informacji Naukowej“ Wydż. Pomorzoznawczego Inst. Bałtyckiego.

Wydawnictwa prawno-morskie i prawne

WŁ. SOWIŃSKI: „Zarys morskiego prawa handlowego“, str. 210.

Witold Nowodworski

STATYSTYKA PIŚMIENNICZA INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO

Przy opracowaniu niniejszego zestawienia w odniesieniu do wydawnictw przedwojennych Instytutu posługiwaliśmy się następującymi pracami:

Kwiecińska Wanda: Spis bibliograficzny publikacji Instytutu Bałtyckiego, w dziele: Dostęp do morza; zagadnienia pomorskie. Wspólnota bałtycka. Toruń 1936 (Pamiętnik Instytutu Bałtyckiego 25).

Kompletny katalog wydawnictw Instytutu Bałtyckiego, Gdynia 1938, oraz maszynopis opracowany dla użytku wewnętrznego Instytutu pt. Spis wydawnictw Instytutu Bałtyckiego 1938—1939 (i uzupełnienia 1936).

Spśród nich najbardziej dokładnym zestawieniem jest spis Kwiecińskiej, obejmujący wydawnictwa do r. 1936, ale ujęcie cyfrowe podane w tej pracy musieliśmy poddać krytycznej ocenie

i w konsekwencji tego dokonać dość znacznej redukcji. Jako podstawę przy obliczeniach uznaliśmy tekst zaopatrzonej w samoistny tytuł, którego odpowiednikiem jest odrębny skład drukarski.

Zasady, których trzymaliśmy się, dadzą się ująć w sposób następujący:

Jako odrębną pozycję piśmienniczą uznaliśmy:

1. Tekst, który otrzymał osobny tytuł niezależnie od tego, czy się ukazał w postaci samoistnej, czy też jako część składowa dzieła zbiorowego lub czasopisma, np. Zaborski Bogdan: *Osiedla wiejskie Pomorza*. Referat w dziele zbiorowym pt. „Stan posiadania ziemi na Pomorzu“. II. Toruń 1935; Borowik Józef: *Z perspektywy 20 lat pracy*. „Jantar“ 1946, z. 1.

2. Kilka tekstów ujętych w pewną całość redakcyjną, zaopatrzoną w odrębny wspólny tytuł, np. „Polska a Inflanty“ zawiera 5 pozycji (1 jako całość oraz 4 rozprawki). „Jantar“ jako czasopismo mające własny tytuł stanowi jedną osobną pozycję.

3. Następne wydania tego samego tekstu, np. Zórawski Bogusław: „Składniki transportu morskiego“, Gdynia 1937 i wydanie powojenne tejże samej pracy.

4. Różnojęzyczne wydania tej samej pracy, np. „Dziesięcioro o Pomorzu“, które się ukazało w kilku językach.

Nie stanowią natomiast odrębnej pozycji:

1. Następne tomy lub zeszyty dzieła zbiorowego albo czasopisma, np. „Stan posiadania ziemi na Pomorzu“ stanowi jedną pozycję o 2 tomach; „Baltic and Scandinavian Countries“ stanowi jako całość tylko jedną pozycję, jakkolwiek ukazało się 12 zeszytów tego czasopisma.

2. Dzieła zbiorowe, mające się ukazać pod wspólnym tytułem, które z powodu rozmaitych okoliczności w tej zamierzonej postaci zespolonej nie pojawiły się w druku, np. „Dzieje Prus Wschodnich“ jako całość nie stanowi pozycji, gdyż w postaci zespolonej dzieło to nie ukazało się.

3. Odbitki z czasopism lub dzieł zbiorowych, zawierające identyczny tekst, chociaż niekiedy stanowią one część składową wydawnictwa seryjnego, np. prace, które ukazały się w serii: „The Baltic Pocket Library“, stanowiące przeważnie odbitki artykułów z „Baltic and Scandinavian Countries“.

4. Dodatki do artykułów treściowo i formalnie z nimi się wiążące, np. Zestawienie bibliograficzne do artykułów publikowanych w „Baltic and Scandinavian Countries“.

5. Teksty kompozycyjnie związane z większą całością piśmienniczo-redakcyjną, np. przedmowy do dzieł zbiorowych, listy do redakcji, spisy książek nadesłanych do redakcji, głosy w dyskusji uczestników konferencji itp.

Przy rozbijaniu pozycji na działy przyjęliśmy schemat Kwiecińskiej.

Pracę niniejszą nie możemy traktować jako ostateczny wyraz statystycznego ujęcia dorobku naukowo-wydawniczego Instytutu, gdyż na skutek zniszczenia nakładów Instytutu w czasie wojny, zwłaszcza tych prac, które w momencie jej wybuchu znajdowały

się pod prasą drukarską, bardzo utrudnione, a bodaj nawet wręcz niemożliwe jest ustalenie tego, co się naprawdę ukazało jako wydawnictwo Instytutu. Nie wykluczamy też możliwości przeoczeń lub nie dość trafnej oceny, czy daną rzecz mamy traktować jako odrębną pozycję, czy też nie.

Pracy swej nadajemy charakter próby, dającej w rezultacie pewien obraz orientacyjny i przybliżony dorobku zarówno przedwojennej jak i powojennej działalności Instytutu.

	Do 1939 r.	Za lata 1945 i 1946	Razem
I. Czasopisma, bibliografia, katalogi i sprawozdania	74	14	88
II. Filologia	54	9	63
III. Archeologia i prehistoria	46	2	48
IV. Historia i nauki pomocnicze	250	29	279
V. Prace kulturoznawcze	121	14	135
VI. Zagadnienie narodowościowe, społeczne i demograficzne	163	6	169
VII. Geografia i krajoznawstwo	152	7	159
VIII. Osadnictwo, zagadnienie gospodarcze	280	17	297
IX. Sprawy morskie	210	27	237
Razem:	1350	125	1475

WŁADZE I REZOLUCJE KOMISYJ NAUKOWYCH

Komisja Gospodarczo-Morska

Wybrane władze

inż. Cz. Klarner — przewodniczący
prezes J. Wojnar — wiceprzewodniczący
prof. T. Ocioszyński — sekretarz

Komisja Prawa Morskiego

Wybrane władze

prof. dr J. Górski — przewodniczący
dyr. S. Szer — wiceprzewodniczący
mec. E. Tomaszewski — sekretarz

Rezolucje

Po wyczerpującej dyskusji połączone Komisje: Gospodarczo-Morska i Prawa Morskiego:

1. jednogłośnie przyjęły do zatwierdzającej wiadomości sprawozdania i projekty programowe;

2. podkreślili równorzędność zagadnień naukowo-badawczych i praktyczno-gospodarczych, związanych z potrzebami prac państwa w dziedzinie umacniania sytuacji polskiej nad morzem oraz rozbudowy polskiej morskiej gospodarki narodowej, z tym, że Instytut ma obowiązek równoległego nastawienia się w obu kierunkach pracy;

3. zalecili rozszerzenie prac Instytutu zwłaszcza w kierunku długofalowych zagadnień naukowo-badawczych przez powiązanie tych prac z odpowiednimi zakładami naukowymi uczelni akademickich i wyższych w Polsce, osiągając przez to mobilizację szerszego środowiska sił naukowych dla naukowego opracowania zagadnień morskich.

4. W dyskusji szczegółowej podniesiono następujące problemy:

- a) dalsze rozpracowanie tematyki prawno-ustrojowej i gospodarczej rzeki Odry;
- b) ogólne szersze potraktowanie zagadnień żeglugi śródlądowej, jako czynnika wiążącego morze z zapleczem;
- c) opracowanie zagadnień ekonomicznych związanych z rybołówstwem morskim;
- d) prace w zakresie tematyki ubezpieczeń morskich, stosunkowo mało pogłębione w dotychczasowym dorobku polskiej praktycznej ekonomiki morskiej;
- e) dalsze prace naukowo-badawcze w zakresie projektowanej kodyfikacji prywatnego prawa morskiego.

Komisja Gospodarcza

Wybrane władze

prof. dr St. Srokowski — przewodniczący
 dyr. L. Gluck — wiceprzewodniczący
 mgr Zb. Miłobędzki — sekretarz

Komisja Geograficzna

Wybrane władze

prof. dr A. Zierhoffer — przewodniczący
 prof. dr M. Kielczewska — wiceprzewod.
 prof. dr R. Galon — sekretarz

R e z o l u c j e

1. Połączone Komisje uważają za wysoce celowe, aby w możliwie najbliższej przyszłości dokonała się wymiana poglądów pomiędzy Instytutami: Zachodnim, Bałtyckim i Śląskim, mająca doprowadzić do możliwej precyzji w zakresie zainteresowań terenowych i tematycznych wymienionych instytutów. Komisje wypowiadają się za celowością ścisłej współpracy pomiędzy Instytutami w zakresie wspólnie interesujących zagadnień.

2. Komisje zwracają uwagę na konieczność możliwie najszybszego przystąpienia do odtworzenia i rozwinięcia

retrospektywnej bibliografii z zakresu zagadnień morskich, bałtyckich i pomorskich.

3. Komisje podkreślają konieczność podjęcia bądź zainicjowania przez Instytut Bałtycki prac badawczych nad Bałtykiem w zakresie geograficznym, gospodarczym i przyrodniczym.

4. Do planu prac Instytutu w okresie najbliższym należy włączyć opracowanie i wydanie w postaci książki zbiorowej obszernej i wyczerpującej monografii Bałtyku.

5. Komisje uważają za konieczne podjęcie w najbliższym okresie wszechstronnych badań nad zagadnieniami regionalnymi w zakresie terytorialnym wynikającym z rozplanowania prac tego rodzaju przez poszczególne instytuty.

6. Komisje zalecają założenie kartotek regionalnych, obejmujących wszystkie zagadnienia życia poszczególnych regionów i ośrodków w założeniu niezbędności tego rodzaju prac, jako podstawy do późniejszych opracowań monografii i atlasów poszczególnych regionów.

7. Komisja Gospodarcza zwraca uwagę na konieczność zajęcia się przez Instytut zagadnieniem planowania regionalnego w zakresie Wielkiego Pomorza. Instytut, będąc instytucją naukową, może w sposób obiektywny i neutralny przeprowadzać syntezy planów i ich wykonania w stosunku do wszystkich trzech sektorów gospodarki narodowej, przyczyniając się do koordynacji wszystkich komórek regionalnie planujących. Syntezy z planowania regionalnego tak pojęte, mogłyby stanowić wkład do narodowego planu gospodarczego.

8. Poza tym komisje postanowiły upoważnić prof. Zierhoffera do wystąpienia w porozumieniu z Komisją Statutowo-Organizacyjną z wnioskiem o nadanie godności członków honorowych prof. Romerowi Eugeniuszowi oraz prof. Srokowskiemu Stanisławowi.

Komisja Historyczna

Z powodu małej frekwencji członków Komisji, obecni członkowie uchwalili odłożyć ukonstytuowanie władz Komisji do następnego, pełniejszego zebrania Komisji.

Rezolucje

W wyniku obrad Komisja Historyczna postanowiła:

1. skierować uwagę Dyrekcji Instytutu Bałtyckiego na tematy następujących prac: dzieje Danii, Szwecji, Norwegii, Hanzy, handlu Szczecina z Polską, handlu niemieckiego na Bałtyku w XIX i XX w., handlu bałtyckiego w XVI, XVII, XVIII w., bałtyckiej roli Meklemburgii, dziejów żeglugi na Bałtyku;

2. zaproponować Instytutowi Bałtyckiemu podjęcie opracowań popularnych z uwzględnieniem zagadnień historycznych, krajoznawczych i gospodarczych, monografii miast Pomorza oraz regionów złotowskiego, bytowskiego, lęborskiego i sztumsko-malborskiego, gdzie zachowała się również autochtoniczna ludność polska. Opracowania te, wydane w ramach „Biblioteczki Bałtyckiej“, miałyby charakter przewodników, a zarazem pomocy szkolnych;

3. zwrócić się do Dyrekcji: a) by skłoniła władze do wznowienia kulturalnej wymiany z państwami skandynawskimi oraz do udzielania naukowcom i studentom stypendiów do krajów skandynawskich w celach naukowych; b) by Instytut Bałtycki zorganizował wymianę biblioteczną z krajami skandynawskimi;

4. Uchwalono zaproponowanie na członków honorowych Instytutu Bałtyckiego prof. dr Franciszka Bujaka i ks. Pawła Czaplewskiego.

Komisja Kulturoznawcza

Wybrane władze

prof. dr J. Czekanowski — przewodniczący
prof. dr R. Pollak — I wiceprzewodniczący
prof. dr T. Szczurkiewicz — II wiceprzewodniczący
prof. dr B. Stelmachowska — sekretarz

Rezolucje

1. Komisja Kulturoznawcza stwierdza konieczność ścisłej współpracy etnografa, socjologa i językoznawcy w zakresie badań nad współżyciem elementu napływowego z autochtonicznym na ziemiach odzyskanych Wielkiego Pomorza.

Ze względu na jedyne i niepowtarzalne procesy tworzenia się więzi zarówno społecznej jak i kulturowej na tych terenach powstaje konieczność możliwie szybkiego podjęcia i przeprowadzenia szczegółowych badań, wychodząc z założeń metody typów reprezentacyjnych. Przy prowadzeniu tych badań należy się posługiwać personelem wyszkolonym w zakresie powyższych dyscyplin.

2. Badania historyczno-etnograficzne, mające na celu odkrycie polskiego oblicza Pomorza, winny zmierzać do ustalenia, które relikty i w jakim stopniu wykazują żywotność i możliwości współdziałania w kształtowaniu polskiego poczucia narodowego.

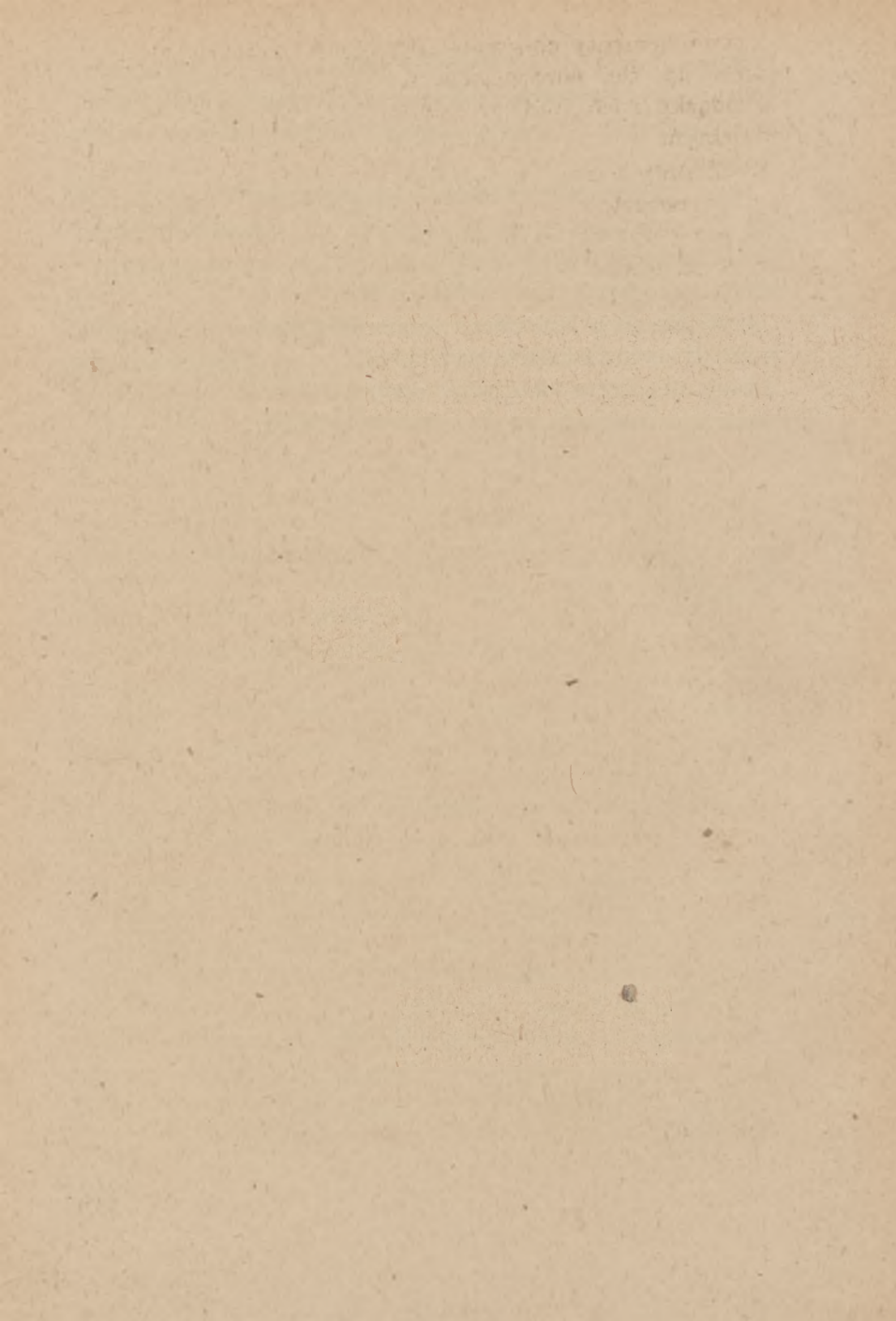
3. W szczególności Komisja Kulturoznawcza stwierdza pilność podjęcia badań nad Słowińcami, Mazurami pruskimi i Warmiakami, przy czym popiera inicjatywę Instytutu Bałtyckiego dotyczącą zwołania specjalnej konferencji naukowej w sprawie Słowińców. Ponadto zwraca uwagę na konieczność zainteresowania się żywymi pozostałościami lechickimi na Zaodrzu i Rugii.

4. Należy zwrócić uwagę na gromadzenie nie tylko zabytków kultury ludowej, lecz również nowych oraz tworzących się mieszanych elementów kulturowych z zakresu kultury duchowej, społecznej i materialnej. W tym celu należy opracować nie tylko plan badań, lecz również plan gromadzenia materiałów naukowych. W pracy powyższej należy uwzględnić nie tylko wymogi etnograficzno-etnologiczne, lecz również językowe i socjologiczne, dzięki czemu obiekty muzealne będą stanowiły nie

martwe elementy oderwane od podłoża, lecz będą umieszczone na tle porównawczym historyczno-rozwojowym w związku z ich funkcją dawną i obecną na szerokim tle socjalnym.

5. Dotychczasowe badania językoznawcze ograniczały się do zwartych grup językowych na terenie Pomorza; pożądaną jest rozszerzenie badań nad zasięgiem gwar polskich na odzyskanych ziemiach Pomorza.

6. Komisja Kulturoznawcza uznaje celowość podjęcia przez Instytut Bałtycki współpracy z instytucjami i organizacjami, które mogłyby spopularyzować zagadnienia pomoroznawcze w społeczeństwie polskim.

**POSIEDZENIE
WEWNĘTRZNO-ORGANIZACYJNE**

UCZESTNICY POSIEDZENIA WEWNĘTRZNEGO

dn. 14. XII. 1946

- Barciński Florian prof. dr, Akademia Handlowa, Poznań
Bartoszyński Kazimierz kpt., Delegatura Rządu dla Spraw Wybrzeża, Szczecin
Czekalski Józef prof. dr, Uniwersytet Poznański, Poznań
Dragan Marcin prof. dr, Archiwum Miejskie w Gdańsku, Gdańsk
Eckert Ludwik dyr., Ministerstwo Oświaty, Warszawa
Fleszarowa Regina dr, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa
Galon Rajmund prof. dr, Uniwersytet M. Kopernika, Toruń
Gluck Leopold dyr., Ministerstwo Ziem Odzyskanych, Warszawa
Górski Karol prof. dr, Uniwersytet M. Kopernika, Toruń
Grodek Andrzej prof. dr, Wyższa Szkoła Handlowa, Warszawa
Kasprowicz Bolesław prof. dr, Akademia Handlowa, Poznań
Labuda Gerard doc. dr, Uniwersytet Poznański, Poznań
Lutman Roman dr dyr., Instytut Śląski, Katowice
Manteuffel Tadeusz prof. dr, Uniwersytet Warszawski, Warszawa
Mysłowski Mieczysław dyr., Delegatura Rządu dla Spraw Wybrzeża, Gdańsk
Ocioszyński Tadeusz prof., Wyższa Szkoła Handlu Morskiego, Instytut Bałtycki, Sopot
Olsienkiewicz Henryk dyr., Ministerstwo Żeglugi i Handlu Zagranicznego, Warszawa
Prüfferowa Maria dr, Uniwersytet M. Kopernika, Toruń
Rospond Stanisław doc. dr, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław
Rudnicki Mikołaj prof. dr, Uniwersytet Poznański, Poznań
Szczerkiewicz Tadeusz prof. dr, Uniwersytet Poznański, Poznań
Szurig Wacław dyr., Centralny Urząd Planowania, Warszawa
Tauzowski Józef dyr., Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, Gdańsk
Wojnar Jan prezes, Narodowy Bank Polski, Warszawa
Zabrocki Ludwik dr, Uniwersytet M. Kopernika, Toruń
Zierhoffer August prof. dr, Uniwersytet Poznański, Poznań
Miłobędzki Zbigniew mgr, Delegatura Instytutu Bałtyckiego, Warszawa.

STRESZCZENIE OBRAD

Po zagajeniu zebrania przez Dyrektora Instytutu dr. J. Borowika zebrani wybrali na przewodniczącego

prof. A. Grodka, do prezydium zaś dr R. Lutmana i dyr. dr J. Borowika.

Po odczytaniu rezolucyj, będących wynikiem obrad poszczególnych Komisyj Naukowych Instytutu (por. str. 110), przyjęto przez aklamację wnioski Komisyj: Geograficznej, Gospodarczej i Historycznej w sprawie mianowania członkami honorowymi Instytutu Bałtyckiego: prof. Eugeniusza Romera, prof. Stanisława Srokowskiego, prof. Franciszka Bujaka i ks. Pawła Czaplewskiego. Wnioski te, uzgodnione z Dyrektorem Instytutu, jako upoważnionym do zastępowania wszystkich organów statutowych Instytutu, poparte były następującą motywacją:

Prof. EUGENIUSZ ROMER. Największy ze współczesnych geografów Polski. Umysł o wyjątkowej rozległości horyzontu i twórczej inwencji w zakresie zjawisk geograficznych. Twórca współczesnej kartografii polskiej. Autor szeregu dzieł, rozpraw i studiów, rzucających nowe światło na problemy geograficzne ziem polskich. Znakomity wychowawca. Nieugięty szermierz w walce o polskość naszych ziem północnych i zachodnich. Przynoszący zaszczyt Instytutowi Bałtyckiemu członek i współpracownik w latach przedwojennych. Nadanie mu członkostwa honorowego Instytutu niech będzie naturalnym wyrazem hołdu dla jego pracy naukowej i znakomitych zasług dla Polski.

Prof. STANISŁAW SROKOWSKI. Znakomity znawca i wykładowca zagadnień geografii gospodarczej. Wybitnej miary działacz społeczny i administrator. Niezmordowany propagator idei polskości Prus Wschodnich, poświęcający tej sprawie od lat 20 dziesiątki studiów i dzieł naukowych. Wybitny znawca całości zagadnień pomorskich, bałtyckich i odrzańskich. Jeden z organizatorów i pierwszy kierownik Instytutu Bałtyckiego, współpracujący do dziś z Instytutem na polu twórczego pogłębiania i równocześnie popularyzowania zagadnień Pomorza. Niechaj nadanie godności członka honorowego Instytutu bę-

dzie tutaj wyrazem zarówno hołdu jak wdzięczności za niezmierną, wysoce owocną pracę.

Prof. FRANCISZEK BUJAK. Znakomity historyk, geograf i ekonomista. Wnikliwy, sumienny i pełen twórczej intuicji badacz dziejów geografii polskiej. Wychowawca kilku pokoleń pracowników naukowych. Współpracownik i członek Instytutu Bałtyckiego w latach przedwojennych, dzisiaj badacz najstarszych dziejów Pomorza, autor pracy „O średnio-wiecznych mapach żeglarskich“.

Ks. PAWEŁ CZAPLEWSKI. Senior historyków Pomorza reprezentuje głęboką wiedzę, znakomitą znajomość metody historycznej oraz tradycję badań nauki polskiej nad Pomorzem i jego przeszłością. Łączy on epokę naszą z osobą Nestora polskich badaczy na Pomorzu, ks. Stanisława Kujota († 1915). Ks. P. Czaplewski czynny był od czasów gimnazjalnych w tajnych organizacjach filomackich młodzieży polskiej. Studia teologiczne odbywał w Pelplinie. W latach 1918—1920 był prezesem Towarzystwa Naukowego w Toruniu, potem ponownie od r. 1945. Przez długie lata, był wiceprezesem Towarzystwa i był czynny w redakcji wydawnictw. W latach 1923 do 1924 był Komisarzem Rządu do podziału Archiwum Państwowego w Gdańsku. W ciągu drugiej wojny światowej więziony był w Stutthofie, skąd wyszedłszy stanął natychmiast do pracy nad odbudową nauki polskiej na Pomorzu. Gruntowne, o trwałej wartości dla nauki prace jego, poza licznymi przyczynkami, recenzjami i artykułami, są niejako podręcznymi książkami każdego badacza przeszłości Pomorza.

Następnie Dyr. M. Mysłowski, członek powołanej przez Ministerstwo Żeglugi i Handlu Zagranicznego Komisji Rewizyjnej, odczytał sprawozdanie Komisji Rewizyjnej (por. str. 123) i złożył w imieniu Komisji wnioski o udzielenie absolutorium z czynności finansowych za rok 1945 Dyrektorowi Instytutu, działającemu na podstawie upoważnienia Rządu w charakterze przedstawiciela

wszystkich władz statutowych Instytutu Bałtyckiego. Wniosek Komisji Rewizyjnej został przyjęty jednogłośnie.

W kolejnym punkcie porządku dziennego prezes Jan Wojnar przedłożył sprawozdanie Komisji Statutowo-Organizacyjnej. Następnie zebrani przystąpili do uchwalenia zmian w Statucie, zaproponowanych przez Komisję. Przyjęto jednogłośnie uchwałę w brzmieniu:

„Walne Zgromadzenie, po zapoznaniu się ze zmianami Statutu, zaproponowanymi przez Komisję Statutowo-Organizacyjną na podstawie § 21 pkt. c) i § 23 Statutu, uchwała zmiany Statutu i zatwierdza redakcję Statutu w nowym brzmieniu“ (patrz Statut str. 127).

Następnie zebrani przyjęli jednogłośnie uchwały:

1. w sprawie upoważnienia do przeprowadzenia formalności związanych ze zmianą Statutu w brzmieniu:

„Walne Zgromadzenie upoważnia Dyrektora Instytutu, jako członka Zarządu, do przeprowadzenia formalności związanych z zatwierdzeniem i rejestracją Statutu“.

2. w sprawie wysokości składek członkowskich w brzmieniu:

„Walne Zgromadzenie na podstawie § 19 pkt. e) Statutu ustala składki członkowskie na rok budżetowy 1947 w wysokości 300 zł rocznie dla członków rzeczywistych, w wysokości 10.000 zł rocznie dla członków wspierających, będących osobami fizycznymi, oraz w wysokości 25.000 zł rocznie dla członków wspierających, będących osobami prawnymi. Jednocześnie Walne Zgromadzenie upoważnia Zarząd do ustalenia wysokości składek członkowskich na rok budżetowy 1948“.

3. w sprawie zaciągania zobowiązań w brzmieniu:

„Walne Zgromadzenie na podstawie § 19 pkt. d) Statutu upoważnia Zarząd do zaciągania zobowiązań do wysokości 10.000.000.— zł (dziesięć milionów złotych)“.

Walne Zgromadzenie dokonało wyboru nowych władz Instytutu, mianowicie członków Kuratorium, Zarządu i Komisji Rewizyjnej.

WŁADZE INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO
wybrane na Walnym Zgromadzeniu członków Instytutu
dn. 14. XII. 1946

Kuratorium:

Do Kuratorium wchodzi z urzędu: 1. Minister Oświaty, 2. Minister Żeglugi i Handlu Zagranicznego, 3. Minister Ziemi Odzyskanych, 4. Minister Przemysłu, 5. Minister Spraw Zagranicznych, 6. Prezes Centralnego Urzędu Planowania oraz członkowie honorowi Instytutu:

prof. Franciszek Bujak, ks. Paweł Czaplewski, inż. Eugeniusz Kwiatkowski, prof. Eugeniusz Romer, prof. Stanisław Srokowski.

Poza tym zostali wybrani:

dr Rajmund Buławski, prof. Józef Górski, prof. Ludwik Kolankowski, prof. Władysław Kowalenko, prof. Edward Lipiński, dr Franciszek Lubecki, prof. Jan Rutkowski, prof. Zygmunt Wojciechowski, prof. Edward Taylor.

Zarząd:

dyr. Józef Dubiel, prof. Andrzej Grodek, dr Roman Lutman, prof. Stanisław Srokowski, dyr. Ryszard Więckowski, prezes Jan Wojnar.

Poza tym w skład Zarządu wchodzi z urzędu dyr. Instytutu dr Józef Borowik.

Komisja Rewizyjna:

Członkowie czynni
dyr. Witold Bublewski
dyr. Stefan Preibisz
dyr. Józef Tauzowski

Zastępcy
dr Tadeusz Bierowski
dyr. Mieczysław Mysłowski
mec. Edward Tomaszewski

PROTOKÓŁ

Komisji Rewizyjnej Instytutu Bałtyckiego z dn. 29. V. 1946 r.

Komisja Rewizyjna Instytutu Bałtyckiego, powołana w drodze nadzoru przez Departament Morski M. Ż. i H. Ż. pismem z dnia 17. I. 46 za L. dz. M. W. 20/262/46, w składzie:

przewodniczący — Witold Bublewski,
członkowie — Mieczysław Mysłowski i Stefan Preibisz

odbyła 6 kolejnych posiedzeń w dniu 20. IV. 46, 2. V. 46, 6. V. 46, 23. V. 46, 28. V. 46, 29. V. 46, w czasie których przeprowadziła badania całokształtu gospodarki finansowej Instytutu, od chwili wznowienia jego działalności, tzn. od 19. III. 45 do dnia 31. XII. 1945 r. Rachunkowość Instytutu założona została 19. III. 45 r., prowadził ją początkowo bezpośrednio Dyrektor Instytutu dr Józef Borowik; w czerwcu tegoż roku przejął księgowość ob. Franciszek Piętka. Kasę prowadzi ob. Kazimiera Kotowiczowa. Księgowość Instytutu prowadzona była w okresie sprawozdawczym centralnie i obejmowała mieszczące się w Bydgoszczy Wydziały: Wydawniczy, Biblioteczny i Pomorzoznawczy; w Gdyni — Gospodarze Archiwum Morskie; w Gdańsku — Bibliotekę Wydziału Morskiego; w Sopocie — Dyrekcję, Wydział Morski oraz Stację Onomastyczną.

Zbadano następujące księgi:

1. Dziennik — księga główna, prowadzona systemem amerykańskim.
2. Kasową.
3. Sum zaliczkowych (do wyliczenia się).
4. Rachunków bieżących w bankach oraz
5. teczki z dowodami przychodowymi i rozchodowymi.

Podczas kontroli zastosowano system wrywkowy. Zamknięcie rachunkowe na dzień 31. XII. 45 (zał. 1) porównano z księgami:

1. Saldo kasy wynosi (zał. 2)	zł	28.230,10
2. Pozostałość w bankach na rachunkach Instytutu, zgodnie z wyciągami bankowymi była (zał. 2)	zł	260.951,05
3. Sumy do wyliczenia (zał. 3)	zł	78.394,39
4. Wartość zakupu wg cen zakupu bez poczynienia odpisów amortyzacyjnych (zał. 4) stanowi	zł	169.266,—
5. Koszt świeżo zakup. książek do biblioteki Poza tym w posiadaniu Instytutu znajduje się księgozbiór, liczący ca 14.500 tomów, nie figurujący w bilansie (poniemiecki)	zł	27.218,50
6. Papier zakupiony wg cen nabycia (zał. 5)	zł	102.004,28
7. Wydawnictwa I. B. wg kosztów własnych, znajdujące się na składzie w Bydgoszczy (zał. 6)	zł	343.177,46
8. Wydawnictwa w przygotowaniu, na co składają się wypłacone honoraria i zaliczki za prace, przeznaczone do druku (zał. 7)	zł	170.473,—
Razem po stronie czynnej	zł	<u>1.179.714,78</u>

Komisja Rewizyjna uznała, iż rachunkowość Instytutu Bałtyckiego prowadzona jest prawidłowo, żadnych poważniejszych uchybień nie stwierdzono.

Komisja Rewizyjna stawia wniosek o udzielenie Zarządowi Instytutu Bałtyckiego absolutorium z jego działalności finansowej za czas od 19. III. do 31. XI. 1945 r.

Przewodniczący Komisji Rewizyjnej:

(—) *Witold Bublewski*

Członkowie:

(—) *Mieczysław Mysłowski*

(—) *Stefan Preibisz*

Sopot, dnia 29 maja 1946 r.

PROTOKÓŁ

Komisji Rewizyjnej Instytutu Bałtyckiego z dn. 20. VIII. 1947 r.

Komisja Rewizyjna Instytutu Bałtyckiego, wybrana przez Walne Zgromadzenie członków Instytutu Bałtyckiego w dniu 15. XII. 1946 r. w składzie:

przewodniczący: *Witold Bublewski*

członkowie: *Stefan Preibisz, Tadeusz Bierowski, Mieczysław*

Mysłowski i Edward Tomaszewski

nieobecny usprawiedliwiony: *Józef Tausowski*

odbyła dwa posiedzenia w dn. 11. VIII. 1947 oraz 20. VIII. 1947 r. Ponadto na zlecenie Komisji Rewizyjnej dn. 14. VIII i 15. VIII. 1947 r. rzeczoznawcy ob. ob. *Józef Jezierski i Mieczysław Gajewski* dokonali kontroli centralnej księgowości Instytutu Bałtyckiego w Sopocie, a w dn. 19. VIII. 1947 r. inspektor kontroli *Tadeusz Zieliński* przeprowadził rewizję księgowości wydawnictw Instytutu, prowadzonej w Bydgoszczy.

Komisja Rewizyjna po dodatkowym przejrzeniu księgowości systemem wrywkowym, obejmującym okres od dn. 1. I. 1946 r. do 31. XII. 1946 r., stwierdziła iż:

księgowość Instytutu prowadzona była centralnie i obejmowała mieszczące się w Bydgoszczy wydziały: Wydawniczy, Biblioteczny, Pomorzoznawczy, w Gdyni Gospodarcze Archiwum Morskie, w Gdańsku Bibliotekę Wydziału Morskiego, w Sopocie Dyrekcję i Wydział Morski, w Szczecinie Muzeum Morskie.

Zbadano następujące księgi:

1. Dziennik — księga główna, prowadzoną systemem amerykańskim,
2. kasową,
3. sum zaliczkowych,
4. rachunków bieżących w bankach,
5. księgę szczegółowego rozbitcia wydatków poszczególnych wydziałów,
6. księgę inwentarza oraz
7. 26 teczek z dowodami przychodowymi i rozchodowymi.

Na podstawie tych ksiąg ustalono, iż:

1. Saldo kasy wynosi (zał. 1)	zł	40.863,67
2. Pozostałość w bankach na rachunkach	zł	244.261,80
3. Sumy do wyliczenia	zł	188.024,15
4. Dłużnicy	zł	274.737,05
5. Książki dla bibliotek	zł	369.041,94
6. Ekspozyty Muzeum Morskiego	zł	20.000,—
7. Surowce	zł	217.700,79
8. Wydawnictwa Instytutu Bałtyckiego	zł	1.426.930,21
9. Roboty w toku	zł	778.278,97
10. Inwentarz i ruchomości	zł	703.891,—

Razem po stronie czynnej zł 4.263.729,58

Stan bierny:

1. Majątek Instytutu Bałtyckiego	zł	4.037.147,73
2. Fundusz Amortyzacyjny	zł	70.389,10
3. Wierzyciele	zł	156.192,75

Razem po stronie biernej zł 4.263.729,58

Sumy pozabilansowe w stanie czynnym i biernym zł 290.300,—

Komisja Rewizyjna uznała, iż rachunkowość prowadzona jest wzorowo, żadnych uchybień nie stwierdzono.

Komisja Rewizyjna stwierdza, iż preliminarz budżetowy na 1946 r., który miał charakter planu finansowo-budżetowego, nie mógł być wykonany w całości, a to skutkiem dużego zmniejszenia wpływów z dotacji i subwencji.

Komisja Rewizyjna stawia wniosek o udzielenie absolutorium na rok 1946 Zarządowi Instytutu Bałtyckiego.

Przewodniczący Komisji Rewizyjnej

(—) *W. Bublewski*

Członkowie

(—) *S. Preibisz*

(—) *T. Bierowski*

(—) *M. Mysłowski*

(—) *E. Tomaszewski*

Na zasadzie postanowienia Wojewody Gdańskiego z dnia 12 listopada 1947 r. L. dz. SP. P. II/2-2/47, wydanego na podstawie art. 21 prawa o stowarzyszeniach z dnia 27. X. 1932 r. (Dz. U. R. P. Nr 94, poz. 808), wpisano do rejestru stowarzyszeń i związków pod Nr. 29/5 — stowarzyszenie pod nazwą: „Instytut Bałtycki“ z siedzibą w Sopot, Abrahama 24.

Gdańsk, dnia 12 listopada 1947 r.

za Wojewodę

(—) mgr Tadeusz Lorenc

Naczelnik Wydziału Społ.-Polit.

STATUT INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO

I. Nazwa, cel, teren działalności i siedziba oraz przepisy ogólne

- § 1. Stowarzyszenie nosi nazwę „INSTYTUT BAŁTYCKI“. Instytut Badawczo-Naukowy. Stowarzyszenie zarejestrowane.
- § 2. Instytut Bałtycki ma za cel badanie zagadnień morskich, Pomorza oraz krajów bałtyckich, z uwzględnieniem polskiej racji stanu.
- Srodkami działania Stowarzyszenia są:
1. gromadzenie i utrzymywanie w ewidencji materiałów naukowych, odnoszących się do zagadnień morskich, Pomorza oraz krajów bałtyckich;
 2. wydawanie z tego zakresu dzieł, rozpraw naukowych, czasopism, oraz innych publikacji;
 3. informowanie o wynikach badań zainteresowanych czynników rządowych, naukowych, gospodarczych i społecznych;
 4. organizowanie i utrzymywanie pracowni, bibliotek i zbiorów, usprawniających działalność naukową w zakresie zainteresowań Instytutu;
 5. organizowanie badań naukowych, urządzenie zjazdów, odczytów, wykładów, kursów i zebrań dyskusyjnych.
- § 3. Terenem działalności Stowarzyszenia jest obszar Rzeczypospolitej Polskiej.
- § 4. Siedzibą Stowarzyszenia jest miasto Gdańsk. Stowarzyszenie może nabywać i posiadać potrzebne do osiągnięcia swych celów nieruchomości oraz majątek ruchomy, zawierając umowy i bronić swoich interesów w sądach i urzędach. Stowarzyszenie używa pieczęci z napisem: „Instytut Bałtycki“. Wzór pieczęci jest ustalony przez Zarząd.
- § 7. Stowarzyszenie czerpie środki materialne, służące do wykonywania jego zadań z następujących źródeł:

1. ze składek członkowskich,
2. z dochodów i procentów od majątku, kapitałów i imprez Stowarzyszenia,
3. z wydawnictw,
4. z ofiar, zapisów, darowizn, subwencji i innych świadczeń osób fizycznych i prawnych, instytucyj krajowych i zagranicznych.

§ 8. Ogłoszenia, wymagane przez Statut niniejszy, winny być zamieszczone w jednym z organów prasowych Instytutu, albo przynajmniej w dwóch pismach codziennych według wyboru Zarządu.

II. Sposób wstępowania i ustępowania członków, ich prawa i obowiązki. Sposób ustanawiania składek członkowskich

- § 9. Członkowie Instytutu Bałtyckiego dzielą się na: 1. członków honorowych, 2. członków rzeczywistych, 3. członków korespondentów, 4. członków wspierających.
- § 10. Za wybitne zasługi na polu pracy związanej z zakresem działalności Instytutu Walne Zgromadzenie, na wniosek Kuratorium, nadaje godność członków honorowych. Formę i treść powiadomienia o mianowaniu ustala Zarząd. Członkami honorowymi mogą być również obywatele państw obcych. Członkowie honorowi nie opłacają składek członkowskich.
- § 11. Członkiem rzeczywistym może być obywatel polski, osoba fizyczna, która pracuje naukowo w dziedzinie zagadnień wymienionych w § 2 i której prace posiadają szczególne znaczenie w tym zakresie. Osoby pracujące praktycznie na polu zainteresowań Instytutu i mające wybitne zasługi w zakresie swej pracy mogą być również członkami rzeczywistymi. Członków rzeczywistych powołuje Kuratorium w porozumieniu z Zarządem na wniosek Dyrektora. Stali pracownicy naukowcy Instytutu mogą być powoływani na członków rzeczywistych, nie mogą natomiast wchodzić w skład Kuratorium i Zarządu, z wyjątkiem Dyrektora i jego zastępców, na zasadach przewidzianych w §§ 24 i 26. Ilość członków rzeczywistych nie może przekraczać 100 osób. Członkowie rzeczywisci opłacają składki w wysokości ustalonej przez Walne Zgromadzenie lub przez Zarząd z upoważnienia Walnego Zgromadzenia.
- § 12. Członkiem korespondentem może być obywatel państwa obcego, który odpowiada warunkom § 11 Statutu. Powołuje go Kuratorium na wniosek Zarządu.
- § 13. Członkiem wspierającym może być osoba fizyczna lub prawna, wpłacająca składkę w wysokości ustalonej przez Walne Zgromadzenie lub przez Zarząd z upoważnienia Walnego Zgromadzenia. Osoba fizyczna, wpłacająca jednorazowo kwotę równającą się co najmniej 10-krotnej rocznej składce członka wspierającego, może być jako członek dożywotni-wspierający zwolniona od rocznych składek. Członków wspierających przyjmuje Zarząd.

- § 14. Każdy członek ma prawo brać udział w Walnym Zgromadzeniu i posiada prawo do jednego głosu. Członkowie wspierający, będący osobami prawnymi, wykonywują swe prawa i obowiązki za pośrednictwem upoważnionych przedstawicieli. Członkowie uprawnieni są do korzystania z urządzeń Stowarzyszenia i do otrzymywania jego wydawnictw na warunkach ustalonych przez Zarząd.
- § 15. Członek może wystąpić ze Stowarzyszenia na skutek pisemnego zgłoszenia skierowanego do Zarządu. Obowiązany jednak jest uiścić składki do końca bieżącego roku budżetowego.
- § 16. Członka można skreślić z listy członków Stowarzyszenia uchwałą Kuratorium: a) gdy działa na szkodę Stowarzyszenia, b) gdy członek rzeczywisty i wspierający nie opłaca składek członkowskich przynajmniej przez 2 lata, c) gdy członek rzeczywisty nie bierze czynnego udziału w pracach Instytutu, d) gdy członek zostanie skazany przez sądy na kary, powodujące utratę praw publicznych i obywatelskich. Członkom usuniętym przysługuje prawo odwołania się od tej uchwały do Walnego Zgromadzenia.

III. Władze Stowarzyszenia

- § 17. Władzami Stowarzyszenia są: 1. Walne Zgromadzenie, 2. Kuratorium, 3. Zarząd, 4. Komisja Rewizyjna, 5. Dyrektor.

Walne Zgromadzenie

- § 18. Walne Zgromadzenie, zwyczajne jak i nadzwyczajne, zwołuje Zarząd ogłoszeniem w myśl § 8 oraz przez rozesłanie na miesiąc przed terminem pisemnego zawiadomienia do wszystkich członków. Oprócz miejsca i czasu Walnego Zgromadzenia zawiadomienie winno zawierać projektowany porządek dzienny obrad.
- § 19. Do kompetencji Walnych Zgromadzeń należy:
- wybór członków Kuratorium, Zarządu i Komisji Rewizyjnej,
 - zatwierdzanie sprawozdania Zarządu, zamknięć rachunkowych oraz udzielanie absolutorium Zarządowi po wysłuchaniu sprawozdania Kuratorium i Komisji Rewizyjnej,
 - mianowanie członków honorowych,
 - upoważnianie Zarządu do nabywania i zbywania nieruchomości oraz do ustalania maksymalnej wysokości zobowiązań zaciąganych przez Zarząd,
 - ustalenie wysokości składek członkowskich,
 - rozpatrywanie wniosków członków, zgłoszonych Zarządowi przynajmniej na 7 dni przed terminem Walnego Zgromadzenia,
 - zmiana Statutu,
 - rozwiązanie Stowarzyszenia lub połączenie z innym stowarzyszeniem,
 - wybór likwidatorów Stowarzyszenia i określenie sposobu przeprowadzenia likwidacji,

- j) oraz rozstrzyganie wszelkich spraw nie wchodzących w zakres zwykłych czynności innych władz Instytutu.
- § 20. Zwyczajne Walne Zgromadzenia winny być zwoływane co 2 lata, nadzwyczajne — według uznania Zarządu, na żądanie Kuratorium albo Komisji Rewizyjnej, wreszcie jednej trzeciej członków Instytutu. Do powzięcia prawomocnej uchwały potrzebna jest obecność przynajmniej połowy członków. W razie nieobecności połowy członków odbywa się nowe zebranie w innym terminie bez względu na ilość obecnych. Drugi termin określany jest dowolnie przez Zarząd w zawiadomieniu o terminie Zgromadzenia.
- § 21. Do powzięcia uchwały dotyczącej zmiany Statutu potrzebna jest większość 2/3, a do rozwiązania Stowarzyszenia lub połączenia z innym stowarzyszeniem 3/4 obecnych na Walnym Zgromadzeniu członków.
- § 22. Uchwały na Walnych Zgromadzeniach zapadają zwyczajną większością głosów obecnych członków, z wyjątkiem spraw, wymienionych w § 21. W razie równości głosów rozstrzyga przewodniczący zebrania, przy wyborach losowanie.
- § 23. Walne Zgromadzenie, po zagajeniu przez Prezesa Kuratorium lub osobę go zastępującą, wybiera przewodniczącego i sekretarza. Głosowanie i wybory odbywają się jawnie, o ile nikt nie zażąda głosowania tajnego.

K u r a t o r i u m

- § 24. Kuratorium składa się: a) z osób zaproszonych z urzędu, b) z członków honorowych, c) z 9 osób wybieranych spośród rzeczywistych członków zwyczajną większością głosów przez Walne Zgromadzenie.
- A. Z urzędu zapraszani są:
1. Minister Oświaty, 2. Minister Żeglugi i Handlu Zagranicznego, 3. Minister Ziemi Odzyskanych, 4. Minister Przemysłu, 5. Minister Spraw Zagranicznych, 6. Prezes Centralnego Urzędu Planowania. Osoby zapraszane z urzędu mogą być zastępowane przez wydelegowanych zastępców, korzystają one z wszelkich praw członków Kuratorium.
- B. Członkowie honorowi i z wyboru korzystają z wszelkich praw członków Kuratorium przy osobistym pełnieniu mandatu na posiedzeniach. Przed każdym zwyczajnym Walnym Zgromadzeniem ustępują trzej obieralni członkowie Kuratorium w kolejności według starszeństwa ostatniego wyboru. Na miejsce ustępujących Walne Zgromadzenie dokonuje wyboru nowych członków Kuratorium, przy czym ponowny wybór jest dopuszczalny. Kolejność ustępujących członków Kuratorium, wybranych po raz pierwszy, jak również w razie równoczesności wyboru, ustala losowanie. Kuratorium wybiera przewodniczącego oraz jego zastępcę z grona członków honorowych lub z wyboru Walnego Zgromadzenia. Prezes Zarządu i Dyrektor Instytutu lub osoba go zastępująca posiadają prawo uczestnictwa w posiedzeniach Kuratorium, jednak

bez prawa udziału w głosowaniu. Posiedzenia Kuratorium zwołuje jego przewodniczący z własnej inicjatywy, albo na wniosek Prezesa Zarządu lub Dyrektora Instytutu, przynajmniej raz do roku.

- § 25. Do kompetencji Kuratorium należy:
- a) zatwierdzanie planu pracy oraz nadzór nad całokształtem działalności Instytutu,
 - b) uchwalanie budżetu i kontrola jego wykonania,
 - c) powoływanie i skreślanie członków rzeczywistych oraz powoływanie członków korespondentów,
 - d) przedstawianie wniosków na Walne Zgromadzenie w sprawie powoływania członków honorowych,
 - e) powoływanie i zwalnianie Dyrektora i jego zastępców,
 - f) załatwianie spraw zleconych przez Walne Zgromadzenie.
- Szczegółowe przepisy, dotyczące działalności Kuratorium, określi Regulamin uchwalony przez Kuratorium, z zachowaniem przepisów niniejszego Statutu.

Zarząd

- § 26. Zarząd, jako naczelny organ wykonawczy Instytutu, składa się z sześciu członków wybranych przez Walne Zgromadzenie oraz z Dyrektora Instytutu. Spośród członków pochodzących z wyboru Walnego Zgromadzenia Zarząd wybiera Prezesa i Wiceprezesa. Sekretarzem Zarządu jest z urzędu Dyrektor Instytutu.
- Członkowie Kuratorium, honorowi i z wyboru, mogą równocześnie pełnić funkcje członków Zarządu.
- W razie ustąpienia któregośkolwiek członka Zarządu Kuratorium wyznacza na jego miejsce nowego członka. Pozostaje on członkiem Zarządu do najbliższego zwyczajnego Walnego Zgromadzenia.
- § 27. W posiedzeniach Zarządu mogą brać udział członkowie Kuratorium oraz osoby zaproszone przez Prezesa Zarządu z tytułu szczególnych zainteresowań sprawami będącymi na porządku dziennym. Przewodniczący Kuratorium powinien być z urzędu zawiadamiany o terminach zebrań Zarządu.
- § 28. Zarząd załatwia wszelkie sprawy Instytutu nie zastrzeżone innym władzom, w szczególności zastępuje Stowarzyszenie na zewnątrz, dba o jego działalność w myśl § 2 Statutu, rozstrzyga spory powstałe pomiędzy członkami w obrębie spraw Stowarzyszenia, zawiaduje majątkiem oraz zarządza funduszami Stowarzyszenia.
- § 29. Dokumenty, których mocą Stowarzyszenie zaciąga zobowiązania, oraz wszelkie akta o charakterze prawnym podpisuje z upoważnienia Zarządu Dyrektor lub jego zastępca w ramach regulaminu Zarządu i Dyrekcji.
- § 30. Szczegółowe przepisy dotyczące działalności Zarządu określi Regulamin, uchwalony przez Kuratorium na wniosek Zarządu.

Komisja Rewizyjna

- § 31. Dla zbadania rachunkowości i zamknięć rocznych Stowarzyszenia wybiera Walne Zgromadzenie do następnego Walnego

Zgromadzenia Komisję Rewizyjną, składającą się z trzech członków i trzech zastępców. Członkowie Komisji Rewizyjnej nie mogą być równocześnie członkami Kuratorium lub Zarządu. Zastępca obejmuje funkcje w razie niemożności pełnienia ich ze strony jednego z członków. Regulamin Komisji Rewizyjnej uchwała Walne Zgromadzenie. Członkowie Komisji Rewizyjnej są obowiązani co najmniej co roku zbadać rachunkowość i zamknięcia roczne i o wyniku badania powiadomić Kuratorium oraz złożyć następnie sprawozdanie najbliższemu Walnemu Zgromadzeniu.

Dyrektor

- § 32. Organem wykonawczym Zarządu jest Dyrektor, do którego kompetencji należy kierowanie działalnością naukową i administracją Instytutu. Dyrektor jest zwierzchnikiem pracowników naukowych i administracyjnych Instytutu. Szczegółowe przepisy dotyczące działalności Dyrektora określi osobny Regulamin Dyrekcji, uchwalony przez Kuratorium.

IV. Komisje Naukowe

- § 33. Dyrektor organizuje Komisje Naukowe z pośród członków rzeczywistych i honorowych Instytutu. Komisje Naukowe mogą powoływać z poza grona członków Instytutu współpracowników, którzy biorą udział w pracach Komisji. Przysługiwać im będzie tytuł współpracownika danej Komisji.
- § 34. Na czele Komisji stoi prezydium, składające się z przewodniczącego, jego zastępcy oraz sekretarza, wybieranych przez członków Komisji na 2 lata. Komisje uchwalają regulamin wewnętrzny, który zatwierdza Zarząd.
- § 35. Komisje opracowują program badań naukowych i nadzorują jego realizację, którą przeprowadzają wydziały badawcze Instytutu pod kierunkiem Dyrektora Instytutu.
- § 36. Oprócz Komisji Naukowych Zarząd, na wniosek Dyrektora, może powoływać komisje dla prac specjalnych w ramach zakreślonych przez § 2. Skład i zakres działania takich komisji ustala każdorazowo Zarząd Instytutu.

V. Rok budżetowy

- § 37. Rok budżetowy rozpoczyna się 1 stycznia, kończy się 31 grudnia.

VI. Koła przyjaciół Instytutu Bałtyckiego

- § 38. Członkowie Stowarzyszenia mogą na terenie Rzeczypospolitej Polskiej tworzyć w poszczególnych ośrodkach „Koła Przyjaciół Instytutu Bałtyckiego”. Zadaniem Kół jest popieranie poczynań Instytutu. Zasady organizacyjne, dotyczące Kół Przyjaciół Instytutu, określi osobny regulamin, uchwalony przez Zarząd. Członkami Kół Przyjaciół mogą być również osoby współpracujące z Instytutem, a nie będące członkami rzeczywistymi Instytutu.

